

การศึกษาวิเคราะห์ตำนานพระธาตุเจ้าจอมยอง A Critical Study of Phardhatjaojomyong Chronicle

พระเชษฐา สอนบาลี
พระมหาอินทร์วงศ์ วงศ์ไชยคำ

Phra Chetsada Sonbali

Phramaha Intawong Wongchaikham

วัดทุ่งม่าน สำนักงานพระพุทธศาสนา จังหวัดลำพูน

Wat Tungman, Office of Buddhism in Lamphun Province

Corresponding Author E-mail: sonbali2522@gmail.com

Received: 2025-05-13 Revised: 2025-06-26 Accepted: 2025-06-29

บทคัดย่อ

ประวัติความเป็นมาและพัฒนากาณ์ตำนานพระธาตุเจ้าจอมยอง พบว่า เป็นตำนานทางพุทธศาสนา และตำนานของชาติพันธุ์ไทลื้อ หรือไทลื้อเมืองยอง รัฐฉาน สาธารณรัฐแห่งสหภาพม่า และได้แพร่กระจายในภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ในปัจจุบันมีการสำรวจพบว่ามีไม่น้อยกว่า 15 สำนวน โดยมีเนื้อหาแบ่งได้เป็น 2 ส่วน คือ 1) ตำนานฝ่ายวัด หรือตำนานทางพระพุทธศาสนา 2) ตำนานฝ่ายเมือง มีเนื้อหาเกี่ยวกับบ้านเมือง กษัตริย์ ขุนนาง ผู้นำบรรพบุรุษ ความเป็นมาของชุมชนชาวไทยอง ในการศึกษาลักษณะการประพันธ์ของตำนานพระธาตุเจ้าจอมยองพบว่า ลักษณะการประพันธ์มีรูปแบบลักษณะร้อยแก้ว โดยมีเนื้อหาที่สืบทอดเป็นวรรณกรรมมุขปาฐะ และวรรณกรรมลายลักษณ์ เกี่ยวกับประวัติศาสตร์การเผยแพร่พระพุทธศาสนาผสมผสานกับประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ของชาวไทยอง ในเนื้อหาตำนานพระธาตุเจ้าจอมยอง พบว่า คุณค่าด้านวรรณกรรมมีเอกลักษณ์การถ่ายทอดความเชื่อในสังคมล้านนา คุณค่าด้านประวัติศาสตร์ คุณค่าด้านการเมืองการปกครอง คุณค่าด้านจริยธรรม ด้านคติธรรม ในส่วนของบทบาทและอิทธิพลปรากฏหลักฐานเชื่อมโยงในด้านสังคมวัฒนธรรม ด้านจารีตประเพณี พิธีกรรม และด้านพุทธศิลป์ในล้านนา

คำสำคัญ: ตำนานพระธาตุเจ้าจอมยอง, คุณค่า, บทบาท, อิทธิพล

Abstract

The history and development of the legend of Phradhatjaojomyong is a Buddhist legend and a legend of the Tai Lue ethnic group or Tai Lue Muang Yong, Shan State, Republic of the Union of Myanmar, and has spread in the upper northern region of Thailand. At present, a survey found that there are no less than 15 versions, with content divided into 2 parts: 1) Temple legend or Buddhist legend 2) City legend, which contains content about the country, king, nobles, ancestral leaders, the history of the community, and the Yong people. The characteristics of the writing of the legend of Phradhatjaojomyong are found to be in the form of prose, with content passed down as oral literature and written literature about the history of the spread of Buddhism mixed with the ethnic history of the Tai Yong people. The content of the legend of Phradhatjaojomyong is found to have literary value that has a unique identity in conveying beliefs in Lanna society, historical value, political and governmental value, ethical value, and morality. In terms of roles and influences, evidence of connections in social culture, traditions, rituals, and Buddhist art in Lanna is found.

Keywords: Phardhatjaojomyong Chronicle, Value, Roles, Influence

บทนำ

ตำนานเป็นเอกสารที่บันทึกเหตุการณ์ในอดีต ในลักษณะคล้ายคลึงกับพงศาวดารที่มีข้อเท็จจริงผสมปนอยู่กับการแต่งเรื่อง คล้ายนิทานปรัมปรา ธรรมชาติของตำนานจึงมีเรื่องราวกี่ยวกับความเชื่อ และเรื่องปาฏิหาริย์ต่างๆ ปรากฏให้เห็นในเนื้อเรื่องของตำนานเสมอ แม้ว่าตำนานอาจเป็นเรื่องราวของบุคคลของชาติต่างๆ เป็นเรื่องราวการสร้างปูชนียวัตถุ ปูชนียสถานต่างๆ หากพิจารณาจะทราบได้ว่า การบันทึกตำนานมักอิงกรอบพระพุทธศาสนาเป็นหลักใหญ่ จึงยกย่องตำนานว่าเป็นวรรณกรรมพุทธศาสนาที่มีวัตถุประสงค์การบันทึกตำนานนั้นเพื่อเป็นการเชิดชูพุทธศาสนา พระธาตุเจดีย์หรือธาตุเจดีย์ อันเป็นศาสนสถานปรากฏอยู่เกือบทั่วทุกสถานที่ที่มีผู้นับถือพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะในเขตล้านนาของประเทศไทย ด้วยเจดีย์แต่ละองค์จะมีเรื่องราวความเป็นมาและปาฏิหาริย์ของพระธาตุ ตลอดจนเหตุการณ์เกี่ยว

เนื่องในการสร้างเจดีย์สำหรับบรรจุองค์พระธาตุ โดยบันทึกไว้เป็นเป็นหลักฐานตำนาน เรียกว่า “ตำนานพระธาตุ”

พระธาตุเจ้าจอมยอง เป็นหนึ่งในศาสนสถานที่มีตำนานบันทึกไว้เป็นประวัติศาสตร์ทางพุทธศาสนาที่สำคัญของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ “ยอง” ซึ่งเป็นชนชาติไทยกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่อพยพและตั้งถิ่นฐานทำอยู่ทั่วไปในพื้นที่ภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ส่วนใหญ่อาศัยในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดลำพูน ชาวไท ยองมีถิ่นฐานเดิมอยู่ในแคว้นสิบสองปันนา หรือมณฑลยูนนานตอนใต้ของประเทศจีนในปัจจุบัน ในทางมานุษยวิทยาได้จัดกลุ่มชาวไทยยองเป็นกลุ่มเดียวกับกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ หากแต่เหตุที่เรียกว่า “ไทยยอง” หรือ “ชาวไทยยอง” สืบเนื่องมาจากกลุ่มชนดังกล่าวได้ใช้ชื่อเมืองอันเป็นภูมิลำเนาเดิม คือ “เมืองยอง” หรืออาจด้วยเหตุการเรียกตามตำนานพระธาตุเจ้าจอมยองว่า “เมืองมหายังขวัญ” หรือ “เมืองมเหยงค์” ในบันทึกตำนานกล่าวว่าเมืองยองอยู่ใกล้เขตภูเขามหายังคะบรรพตเป็นที่ประดิษฐานของพระมหาธาตุเจ้าจอมยอง ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของเมืองเชียงรุ่งปัจจุบัน ในเขตรัฐฉาน ประเทศพม่า ที่ตั้งของเมืองอยู่ไม่ห่างจากแม่น้ำโขงมากนักและตำนานยังได้กล่าวไว้ว่าพระพุทธเจ้าได้ทรงทำนายไว้ว่าเมื่อพระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้วพระเกศาธาตุของพระองค์จะได้มาประดิษฐานไว้ ณ ภูเขามหายังคะบรรพต “ดอยจอมยอง” นี้ ดังปรากฏว่า “หลังจากที่พระพุทธเจ้าได้เสด็จปรินิพพานไปแล้ว ก็มีพระอรหันต์พระองค์เชิญเอา พระเกศาธาตุของพระพุทธองค์มาให้ พญาเมืองยอง ผู้มีนามว่า พระสุรวัตติ และได้เชิญเอาพระเกศาธาตุเข้าบรรจุไว้ใน พระสถูปเจดีย์บนยอดดอยนั้น ในตำนานพระธาตุเจ้าจอมยอง ได้กล่าวว่า พระเจ้าธรรมโศกราชผู้เป็นใหญ่ในชมพูทวีป ได้มีรับสั่งว่า ให้บรรดาท้าวพญา แลไพร่ไทยเมืองทุกคน เป็นข้าพระธาตุ ให้คอยทำนุบำรุงพระมหาธาตุเจ้าอย่าได้เศร้าหมอง ให้ยึดถือเป็นจารีตประเพณีต่อไป หากผู้ใดไม่ปฏิบัติตามก็จะถึงซึ่งภัยพิบัติอันเป็นไปต่างๆ นานา ” (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่และพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติหริภุญชัย, 2549 : 4)

ตำนานพระธาตุเจ้าจอมยอง ปรากฏหลักฐานชัดเจนโดยพบอย่างแพร่หลายตามวัดต่างๆ ในล้านนาภาคเหนือตอนบน รวมไปถึงในเขตรัฐฉาน และเขตสิบสองปันนา มีชื่อเรียกแตกต่างกันออกไปหลายชื่อแต่เนื้อหาเรื่องราวมิได้มีเนื้อหาที่ผิดแผกแตกต่างกันมากนัก โดยบางสำนวนขึ้นอยู่ว่าในแต่ละแห่งที่จารึกมีเนื้อหาที่ละเอียด หรือฉบับย่อ ชื่อตำนานพระธาตุเจ้าจอมยองเรียกแตกต่างกัน อาทิ 1) ตำนานพื้นเมืองมหาเกสเจ้าดอยมหายังคะ 2) ตำนานมหาธาตุเจ้าจอมยอง 3) ตำนานพื้นเมืองยอง 4) ตำนานเมืองยอง 5) ตำนานจอมยอง เป็นต้น ลักษณะเช่นนี้เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่า ตำนานพระธาตุเจ้าจอมยองได้มีการคัดลอกรับรู้ เล่าขาน สืบต่อกันมาอย่างกว้างขวางของผู้คนในเมืองต่างๆ ในล้านนา (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่และ

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หริภุญชัย, 2549 : 6) มุมมองนี้จึงเป็นประเด็นชี้ให้เห็นว่า การที่ตำนานเกิดจากคำบอกเล่าที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมา ตำนานจึงได้รับการผสมผสานความคิดความเชื่อของผู้คนในหลายยุคสมัยเข้าด้วยกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบันทึกตำนานเป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งได้รับแบบอย่างการเขียนจากลังกา ทำให้ความคิดของผู้เขียนตำนานได้รับอิทธิพลอย่างมากจากพุทธศาสนา ส่วนหนึ่งของตำนานจึงเป็นงานบันทึกประวัติศาสตร์อันเกิดจากความเชื่อถือศรัทธา ความกลัว และความหวังที่จะรักษาระบบความเชื่ออุดมคติ และทางพุทธศาสนาไว้ (อุษณีย์ ธงไชย, 2540 : 17)

ดังนั้น ตำนานพระธาตุเจ้าจอมยอง จึงเป็นหนึ่งในวรรณกรรมท้องถิ่นของภาคเหนือตอนบน ที่น่าสนใจในการศึกษา เนื่องด้วยหลักฐานการสืบทอดเป็นวรรณกรรมบอกเล่าและบันทึกสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน หากบางเรื่องเป็นเหตุการณ์สมมุติขึ้นแต่ภายในเนื้อเรื่องที่เป็นเรื่องจริงที่เกิดขึ้นในวรรณกรรมท้องถิ่น ด้วยเหตุที่ว่าวรรณกรรมท้องถิ่นรับใช้ชีวิตหลายแง่มุม ต่อมาการเล่านิทานมีการพัฒนาการมากขึ้น มีการเล่าเป็นทำนองคำว โครง กะโลง หรือรำเป็นต้น ในปัจจุบันตำนานที่ให้คติธรรมและให้สาระที่เป็นประโยชน์นั้นหาผู้ที่อ่าน บริวรรตให้เป็นภาษาปัจจุบันและเข้าใจเนื้อหาค่อนข้างน้อย หากสามารถที่จะถ่ายทอดบันทึกประวัติศาสตร์ความเป็นมาของพระพุทธศาสนาเหล่านั้นได้ เป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งต่อการศึกษาการเผยแผ่พระพุทธศาสนา (วิลักษณ์ ศรีป่าซาง, 2541 : 83) โดยพัฒนาการทางประวัติศาสตร์หากสามารถเรียนรู้และเข้าใจภูมิหลังเป็นอย่างดี ย่อมจะช่วยให้เข้าใจถึงสถานการณ์ทางพระพุทธศาสนาได้ดี เพราะในปัจจุบันความเจริญรุ่งเรือง และความเปลี่ยนแปลงทำให้เรื่องราวทางพระพุทธศาสนาตั้งแต่ในอดีตจวบจนถึงปัจจุบัน มุมมองในเชิงวิชาการค่อนข้างมีน้อย ที่จะมีการประมวลองค์ความรู้ที่บันทึกเรื่องราวในตำนานในพระพุทธศาสนาออกมาเผยแพร่ในรูปแบบต่างๆ (อุษณีย์ ธงไชย, 2540 : 76) ด้วยเหตุผลนี้จึงเป็นประเด็นชี้ให้เกิดความสนใจในการศึกษาวิเคราะห์ตำนานพระธาตุเจ้าจอมยอง อันเป็นวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาหนึ่งในเรื่องราวประวัติศาสตร์และพัฒนาการทางพระพุทธศาสนา อันมีความสำคัญและควรค่าต่อการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง ฉะนั้นแล้วในงานวิจัยนี้จึงมีประเด็นปัญหาว่า 1) ประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของตำนานพระธาตุเจ้าจอมยองมีความเป็นมาอย่างไร 2) ลักษณะการประพันธ์ของตำนานพระธาตุเจ้าจอมยอง มีกี่สำนวน และลักษณะอย่างไร 3) คุณค่า บทบาท และอิทธิพลของตำนานพระธาตุเจ้าจอมยอง ในล้านนามีด้านใดบ้าง ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่า ผลในการศึกษาวิจัยที่คาดว่าจะได้รับนั้นคือ 1) องค์ความรู้บริบททางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยอง ลักษณะร่วมของเผ่าพันธุ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทจากวรรณกรรมของกลุ่มชน 2) องค์ความรู้เกี่ยวกับหลักการแปลจากภาษาล้านนาเป็นภาษาไทย ความรู้ ความเข้าใจเนื้อหา รูปแบบ และภาพสะท้อนของวรรณกรรม 3) มุมมองใหม่ทางด้าน

วิชาการ รวมถึงความตระหนักรู้ในคุณค่าของวรรณกรรมตำนานที่มีต่อสังคมและวัฒนธรรม อันจะสามารถใช้เป็นแนวทางในการอนุรักษ์และสืบสานวรรณกรรมชาติพันธุ์ไท-ไท (ไทยอง) อันจะเป็นประโยชน์ต่อการวิชาการ ในลักษณะแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์วัฒนธรรม คติชน และวรรณกรรมท้องถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ไท ในเรื่องอื่นๆ ต่อไป โดยใช้มิติทางพระพุทธศาสนาอันจะนำไปสู่ความเข้าใจอันดีและการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข การวิจัยครั้งนี้จึงเป็นการเผยแพร่องค์ความรู้ที่มีอยู่ในตำนาน และก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมสืบไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติและพัฒนาการของตำนานพระธาตุเจ้าจอมยอง
2. เพื่อวิเคราะห์ลักษณะการประพันธ์ของตำนานพระธาตุเจ้าจอมยอง
3. เพื่อวิเคราะห์คุณค่า บทบาทและอิทธิพลของตำนานพระธาตุเจ้าจอมยองในล้านนา

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) นำเสนอในรูปแบบการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Analytical Description) โดยยึดเอาตำนานมหาธาตุจอมยอง วัดเชียงมั่น ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ พุทธศักราช 2415 จุลศักราช 1239 เอกสารถ่ายไมโครฟิล์มหมายเลข 78. 010. 01L. 080 – 080 สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เป็นเอกสารหลักและตำนานพระธาตุเมืองยองสำนวนอื่นในการประกอบศึกษา ร่วมในการค้นคว้า การวิจัยครั้งนี้มีกระบวนการ ขั้นตอนดังนี้

1. ศึกษาค้นคว้า รวบรวม ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับตำนานพระธาตุเจ้าจอมยองจากเอกสาร หนังสือ งานวิจัย บทความ และตำราวิชาการต่างๆ จากห้องสมุดของสถาบันการศึกษา พื้นที่ภาคเหนือตอนบน รวมถึงข้อมูลจากแหล่งข้อมูลบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ต

2. นำข้อมูลตำนานมหาธาตุจอมยอง ปรีวรรตจากอักษรล้านนาเป็นอักษรภาษาไทย และทบทวนความถูกต้องของสำนวนโดยนักวิชาการ และผู้เชี่ยวชาญ

3. นำเนื้อหาตำนานมหาธาตุจอมยอง ที่ได้รวบรวมและปรีวรรตมาวิเคราะห์เป็น 3 ส่วนคือ 1) ประวัติและพัฒนาการ 2) ลักษณะการประพันธ์ 3) คุณค่า บทบาท และอิทธิพล โดยอาศัยแนวคิดและทฤษฎีเอกสาร หนังสือ งานวิจัย บทความ และตำราวิชาการต่างๆ เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์รวบรวมข้อมูลให้เกิดความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

4. นำเสนอฉบับร่างตรวจสอบความเชื่อถือได้ของการวิเคราะห์ข้อมูล โดยปรึกษา

ผู้ทรงคุณวุฒิ และปรับปรุงแก้ไขเพื่อความถูกต้อง

5. เสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลองค์ความรู้จากการวิจัยต่อสาธารณชน โดยจัดพิมพ์เอกสารรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ และบทความวิชาการ

ผลการวิจัย

ตำนานพระธาตุเจ้าจอมยอง ในเขตภาคเหนือตอนบนตามวัดต่างๆ จากการสำรวจ คัมภีร์ใบลานที่เกี่ยวข้องกับเมืองยองที่ปรากฏในตำนานเรื่อง “ตำนานเมืองยอง” และ “ตำนาน พระธาตุจอมยอง” ตามวัดต่างๆ ในเขตภาคเหนือตอนบน งานวิจัยครั้งนี้พิจารณาจากการศึกษา ข้อมูลสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัย เชียงใหม่ พบจำนวน 9 สำนวน เมื่อสืบค้นพบข้อมูลเพิ่ม เต็มจำนวน 9 สำนวน เป็นสำนวนที่ไม่ได้ปรากฏในทะเบียนของสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัย เชียงใหม่ (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่และพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติหริภุญชัย, 2549 : 3) ตรวจสอบ เนื้อหาพบว่า มีฉบับซ้ำกันเป็นสำนวนเดียวกันจำนวน 3 สำนวน มีเนื้อหาคัดลอกตรงกันจาก ต้นฉบับเหมือนสำเนา ในการวิจัยได้คัดเลือกสำนวนตำนานมหาธาตุจอมยอง วัดเชียงมั่น ตำบล ศรีภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ พุทธศักราช 2415 จุลศักราช 1239 เอกสารถ่ายไมโครฟิล์ม หมายเลข 78. 010. 01L. 080 – 080 สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เหตุผลคือเป็น ฉบับที่มีอายุยาวนานกว่าสำนวนทั้งหมดที่ปรากฏ โดยผลจากการศึกษาวิเคราะห์พบว่า

1. ประวัติความเป็นมาและพัฒนาการตำนานพระธาตุเจ้าจอมยอง

พระธาตุเจ้าจอมยอง เป็นองค์พระเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ คือ พระอัฐิ ของพระพุทธเจ้าที่เรียกกันว่า “พระบรมสารีริกธาตุ” หรือ “พระบรมธาตุ” โดยได้ประดิษฐาน ภายในที่บรรจุเรียกว่า “พระบรมธาตุเจดีย์” ซึ่งพระธาตุเจดีย์ในแต่ละแห่งจะมีตำนานเล่าขาน ถึงมูลเหตุการณ์สร้าง ซึ่งสัมพันธ์กับเรื่องราวตำนานการเสด็จโปรดสัตว์ของพระพุทธเจ้าในดิน แดนต่างๆ ในเชิงประวัติศาสตร์ทางพุทธศาสนาปรากฏหลักฐานชัดเจนขึ้น ภายหลังจากการทำ สังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 3 พระเจ้าอโศกมหาราชทรงส่งพระธรรมทูตมีพระโสณะกับพระ อุตตระเป็นหัวหน้าเผยแผ่พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทในบริเวณแถบสุวรรณภูมิ ทั้งนี้ในการ เผยแผ่พระพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศพม่าสันนิษฐานว่า เมื่อพระเจ้าอโศกมหาราชได้ส่งสมณทูต เข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสุวรรณภูมิ ในระยะแรกคือ พระพุทธศาสนา ลัทธิเถรวาท หรือ นิกายหินยาน ที่เมืองสุธรรมวดี หรือ เมืองสะเทิม เป็นเมืองหลวงของมอญตั้งอยู่ทางตอนใต้ของ ประเทศ ส่วนพื้นที่ประเทศพม่าตอนเหนือมีเมืองพุกามเป็นเมืองหลวง นับถือพระพุทธศาสนา ลัทธิอักษริวาท หรือ นิกายมหายาน ได้เผยแผ่มาจากแคว้นเบงกอลและโอริสาของอินเดีย ดัง บทย่อในเนื้อหาตำนานกล่าวว่า “ในกาลเมื่อพระพุทธเจ้านิพพานไปได้ 4 ปีปลาย 5 เดือน ปลาย

7 วัน ยังมีอรหันตา เจ้า 4 องค์ ตน 1 ชื่ออนันตญาณตน 1 ชื่อโสภิตตะ ตน 1 ชื่อสุวัณณะ ตน 1 ชื่ออุปนันทะหั้นแล ตนชื่อนันตญาณนั้นเป็นเค้า อรหันตาเจ้าทั้ง 4 พระองค์ ก็นำเอาธาตุพระเจ้า คือว่ากระดูกหน้าแข้งแลข้อตีนกำขากับธาตุทวง 1 แล้ว ก็สยงขึ้นเมื่อสุดอภัยมยหิยังคะที่นั่น ก็หันจากเทิกอันคริमानันตะแปลงไฉนนั้น ก็เอาธาตุรวมกันไว้แล้ว ก็เมื่อเมตตภาพญาสร้างควัตติตนเป็นเจ้าเมืองมยหิยังคะที่นั่นหั้นแล” (ตำนานมหาเจติยธาตุเจ้าจอมยอง, หน้าลาน 11)

การศึกษาวิเคราะห์ตำนานพระธาตุและตำนานเมืองยอง ในมุมมองที่หลากหลายได้นำไปสู่ความรู้ ความเข้าใจในประวัติศาสตร์ความสืบเนื่องของการเคลื่อนไหวในเมืองยอง หรือคนเมืองยอง ส่วนหนึ่งของเนื้อหาตำนานเป็นหลักฐานการยืนยันประวัติศาสตร์ของผู้คนที่อยู่ระหว่างแม่น้ำคงและแม่น้ำโขงตอนล่าง ซึ่งเป็นบริเวณที่มีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ (Ethnicity) กลุ่มคนเหล่านี้มีความสัมพันธ์กันและเคลื่อนไหวที่ซับซ้อนและน่าสนใจโดยเฉพาะกลุ่มของชาวลื้อ ชาวไทยอง ในเมืองลำพูนและบริเวณใกล้เคียง เมืองยอง (Moung Yawng) ชื่อในประวัติศาสตร์ว่า “มยหิยังกะนะ” คนเมืองยองผู้เฒ่าผู้แก่เรียกว่าเมือง “เจงจ้าง” (เมืองเชียงช้าง) ปัจจุบันเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดเชียงใหม่ (Kengtug) อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของรัฐชาน (Shan state) ในประเทศเมียนมาร์ (Myanmar) ภายในเนื้อหาของตำนานได้บอกเล่าเรื่องราวประวัติศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา พร้อมทั้งสอดแทรกเหตุการณ์บ้านเมืองในสังคมยุคสมัยนั้นๆ จึงถือว่าเป็นหลักฐานส่วนหนึ่งที่สำคัญสะท้อนมุมมองจากท้องถิ่น

ตำนานพระมหาธาตุและตำนานเมืองยอง จึงถือว่าเป็นหลักฐานสำคัญที่เก่าแก่ฉบับหนึ่ง แม้สำนวนต่างๆ ไม่ปรากฏช่วงระยะเวลาไหน ผู้ที่เขียนหรือแต่งขึ้นครั้งแรกเมื่อใด ในเวลาต่อมาเข้าใจว่าคงมีผู้แต่งในช่วงระยะหลังอาจจะมีการเพิ่มเติมเนื้อหาและคัดลอกกัน โดยอาจจะเป็นพระภิกษุและปราชญ์ชาวบ้าน และผู้นำชุมชน เพราะเหตุนี้เนื้อหาจึงมีหลากหลายหลักฐานที่พบอย่างแพร่หลายของวัดต่างๆ ในล้านนาตอนบน เท่าที่พบในขณะนี้ไม่น้อยกว่า 15 สำนวน ภายในเนื้อหาส่วนใหญ่ผสมผสานเข้าด้วยการร้อยเรียงเรื่องราวสามารถแบ่งได้เป็น 2 สองส่วน คือ

1) ตำนานฝ่ายวัด หรือตำนานทางศาสนา มีเนื้อหาซึ่งเป็นจารีตของการเขียนตำนานในยุคหนึ่ง ที่ผู้แต่งมักจะเป็นพระภิกษุ หรือผู้เคยผ่านการบวชหรือเล่าเรียนทางพุทธศาสนา โดยเริ่มต้นด้วยการนมัสการพระรัตนตรัย การเสด็จเผยแผ่ศาสนาของพระพุทธเจ้าไปในที่ต่างๆ ทรงมีพุทธทำนายเกี่ยวกับความเป็นไปของสถานที่ต่างๆ ในอนาคตการทะนุบำรุงพระศาสนาของคนในยุคหลัง เช่น พระเจ้าอโศกมหาราชแห่งชมพูทวีปตลอดจนผู้นำในท้องถิ่น เรื่องของตำนานฝ่ายวัดตอนหลังๆ จะเป็นเรื่องราวที่เป็นความจริงขึ้นเรื่อยๆ ตำนานเมืองยองก็ดำเนินเรื่องดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น และจบลงตรงที่เกิดการขัดแย้งระหว่างเมืองยองและ

เมืองเชียงแขง โดยมีเมืองเชียงรุ่งเป็นตัวกลางใกล้เคียง และตกลงกันได้บ้านอยู่สุขสงบ ตำนานทุกสำนวนมีเนื้อหาตรงกันและจบลงในลักษณะดังกล่าว

2) ตำนานฝ่ายเมือง มีเนื้อหาเกี่ยวกับบ้านเมือง กษัตริย์ ขุนนาง ผู้นำบรรพบุรุษความเป็นมาของชุมชน ตำนานเมืองยอง สอดแทรกในสำนวนมีเนื้อหาแตกต่างกันออกไป บางสำนวนก็ไม่มีเนื้อหาตำนานฝ่ายเมืองปรากฏ เช่น ฉบับของวัดกอสะเลียม ตำบลบวกค่าง และฉบับของวัดดอนปิน ตำบลแช่ช้าง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น ส่วนฉบับที่มาจากเมืองยอง ฉบับวัดพระธาตุสายเมือง มีเนื้อหาแตกต่างกันออกไปและความหลากหลายดังกล่าวแสดงว่าภูมิปัญญาของผู้แต่งและผู้คัดลอกตำนาน เนื่องด้วยยุคสมัยที่แตกต่างเนื้อหาฝ่ายบ้านเมืองมีหลายคน หลายความคิด หลายประสบการณ์ ผู้แต่งน่าจะเป็นคนหลายกลุ่ม เช่น พระนักบวช กษัตริย์ ขุนนาง หรือนักปราชญ์ชาวบ้าน

ดังนั้น ตำนานพระธาตุเจ้าจอมยอง จึงเป็นการบันทึกเรื่องราวความเป็นมาทั้งด้านประวัติทางพระพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์พระธาตุเจ้าจอมยอง ประวัติศาสตร์พื้นถิ่นของชาวไทยยอง และเป็นการบันทึกเกี่ยวกับสังคมในเมืองยอง และแสดงให้เห็นด้านสังคมวิทยาที่ความเกี่ยวเนื่องทางประวัติศาสตร์ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ (ยอง) และกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ไต ในอนุภูมิภาคกลุ่มน้ำโขง

2. ลักษณะการประพันธ์ของตำนานพระธาตุเจ้าจอมยอง

ในส่วนงานวิจัยครั้งนี้ได้คัดเลือกสำนวนตำนานมหาธาตุจอมยอง วัดเชียงมั่น ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ พุทธศักราช 2415 จุลศักราช 1239 เอกสารถ่ายไมโครฟิล์มหมายเลข 78. 010. 01L. 080 – 080 สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เป็นสำนวนหลักเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้โดยลักษณะการประพันธ์จากการปริวรรตตำนานพบว่า มีลักษณะดังนี้

1) ลักษณะตัวอักษรที่ใช้ในการจารึก ตามหลักฐานที่ค้นพบ คือ 1) “ตัวอักษรไทยยวน” “อักษรธรรมล้านนา” หรือ “ตัวเมือง” เรียกกันว่า “ตัวธรรม” หรือ อักษรธรรมเป็นอักษรของล้านนาไทยที่ใช้กันมาแต่ดั้งเดิม และเป็นที่แพร่หลายในภาคเหนือ และดินแดนใกล้เคียง เช่น เมืองเชียงตุง รัฐฉาน ของประเทศพม่า ในปัจจุบัน ทั้งนี้ ในสำนวนของการเขียนอักษรและภาษายังคงปรากฏความเป็นต้นฉบับภาษาไทลื้อ (ยอง)

2) ลักษณะของการประพันธ์เป็น 2 ลักษณะ คือ 1) วรรณกรรมมุขปาฐะ ด้วยเนื้อหานั้นอ้างกล่าวอ้างสำนวนว่า “อันสุเจ้าไดยินกำแก้วสืบคำอันนี้ก็เป็นอันแนจริงแท้แล้วอันยามนั้น พญานันทวิไชยก็กล่าวว่า เตนหิ ผิแลมีตั้งอัน สุทนต์ทั้งหลายจึงสร้างแลแปลงทองคำให้อุกเทอะว่าอัน ฯ (ตำนานมหาเจติยธาตุเจ้าจอมยอง, หน้าลาน 12) ภายในเนื้อหานี้แสดงให้เห็นทราบ

ว่าภายในเนื้อหาตำนานเป็นคำบอกเล่าสืบทอดจากบรรพบุรุษ และ 2) วรรณกรรมลายลักษณ์ โดยตำนานพระธาตุเจ้าจอมยอง 15 ส่วนตอนที่ปรากฏเป็นการบันทึกลงคัมภีร์ใบลานจำนวนหลายผูกด้วยกัน ลักษณะการใช้ถ้อยคำภาษาอย่างเรียบง่าย เป็นภาษาพูดธรรมดาที่ใช้ในชีวิตประจำวัน คำศัพท์ที่ใช้เป็นคำศัพท์พื้นบ้าน นำมาจัดวรรคตอนและแทรกสัมผัสสระตามความเหมาะสม อาทิ “อรหันตาเจ้าตนนั้น ก็แปลงพระอุปไม้รวก เอาเกสา ๔ เส้นนั้นใส่แล้ว ก็ให้วนอุปฐากด้วยครบยา สักการะบูชาทั้งซุ้มเข้าหั้นแล” (ตำนานมหาเจติยธาตุเจ้าจอมยอง, หน้าลาน 54) ลักษณะการใช้ภาษาบาลีในวรรณกรรม อาทิ การปรารภเนื้อหา ว่า “อห อ้นว่าข้า วนทิตวา ก็ให้ พุทธ ยังพระพุทเจ้า ดิรตตน ยังแก้ว ๓ ประการ อิติ ดังนี้ โภโต ดุราเพินทั้งหลาย สุนนุ จุงจักฟัง วุจณ ยังคำ เม มยา อ้นข้า สุภาสิส จักกล่าว อิทา ในกาลบัดนี้ทอะ ฯ (ตำนานมหาเจติยธาตุเจ้าจอมยอง, หน้าลาน 3) มีทั้งประโยคโดยไม่มีการแปลความ และการยกคำศัพท์บาลีสั้นๆ สลับกับความหมายของคำแทรกไว้ในวรรณกรรม ลักษณะเป็นกลวิธีที่ทำให้ผู้เข้าร่วมพิธีเกิดความศรัทธา มีความรู้สึกว่าพิธีกรรมมีความขลัง มีความศักดิ์สิทธิ์น่าเชื่อถือ เพราะภาษาบาลีเป็นภาษาที่ใช้ในหมู่พระสงฆ์ ภายในเนื้อหาการประพันธ์ภาษาบาลีผนวกกับคุณลักษณะอภินิหาร ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของชุมชนและถือว่าเป็นภาษาสูง

3) ลักษณะเนื้อหาที่มีความคล้ายนิทาน โดยตำนานพระธาตุเจ้าจอมยอง แบ่งเนื้อหาออกเป็น 3 ส่วนคือ ส่วนที่ 1 เป็นส่วนของเนื้อหาตอนต้นเรื่องกล่าวถึงลักษณะประวัติศาสตร์สากลกล่าวถึงประวัติพุทธศาสนา เริ่มตั้งแต่พระพุทธเจ้าเมื่อครั้งเสด็จจาริกไปในสถานที่ต่างๆ และครั้งเมื่อเสด็จเลียบโลกมาโปรดสัตว์ ได้ทรงแวะที่ดอยมเหยิงคะ พระโคตมมะยะพุทธะ, พระกัสสปะพุทธะก็ได้ทรงแวะเยี่ยมเช่นกัน ทรงฉันภัตตาหาร เนรมิตสระน้ำและแม่น้ำและได้ทรงพยากรณ์ถึงอนาคตของสถานที่แห่งนี้ว่าจะเป็นที่ตั้งมั่นแห่งพุทธศาสนาต่อไป ภายภาคหน้าครั้งพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วพุทธศาสนาได้รับการอุปถัมภ์จากพระเจ้าอโศกมหาราชและพุทธศาสนาได้เผยแผ่มาสู่ล้านนา ส่วนที่ 2 เป็นส่วนเนื้อหาเชื่อมโยงการเสด็จมาของพระพุทธเจ้า พระองค์เสด็จมาโปรดผู้คนในท้องถิ่น และทรงมีพระพุทธานุญาตถึงอนาคตของดินแดนนั้นจะมีพระธาตุเกิดขึ้นและจะมีการสร้างเป็นเมือง ทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยอธิบายความเป็นมาของกษัตริย์และราชวงศ์ท้องถิ่นตามลำดับรัชกาล โดยมีพุทธศาสนาเป็นแกนของเรื่อง ในส่วนนี้จะเรียงตามลำดับรัชกาลแต่ก็เน้นเป็นพิเศษสำหรับกษัตริย์องค์ที่เป็นเอกอัครศาสนูปถัมภก ลักษณะการปกครองแต่ละยุคของกษัตริย์ ส่วนที่ 3 เป็นส่วนเนื้อหาทั้งท้ายมีลักษณะนำนิทานพื้นถิ่น หรือตำนานเกี่ยวกับวีรกรรมและวงศ์ตระกูลกระทำจาริตการดูแลรักษาพระธาตุที่สร้างขึ้น ลักษณะคล้ายกับระเบียบแบบแผนประเพณีพิธีกรรมในท้องถิ่นมานาน เป็นการนำจาริตประวัติศาสตร์แบบเดิมมาปรับปรุง และผสมผสานกับจาริตใหม่ที่เป็นอิทธิพลมา

จากภายนอก โดยใช้พุทธศาสนาเป็นแกนกลางในการจัดวางเรียบเรียงโครงสร้างของเรื่องทั้งหมด

3. คุณค่า บทบาทและอิทธิพลของตำนานพระธาตุเจ้าจอมยองในล้านนา

การศึกษาตำนานพระธาตุเจ้าจอมยองในล้านนาในแง่มุมต่างๆ จะนำไปสู่ความเข้าใจในประวัติศาสตร์ความสืบเนื่อง การเคลื่อนไหวของคนเมืองยอง หรือคนยอง ในอีกแง่มุมหนึ่งซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ของผู้คนที่อยู่ระหว่างแม่น้ำคงและแม่น้ำโขงตอนล่าง ซึ่งเป็นบริเวณที่มีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ (Ethnicity) กลุ่มคนเหล่านี้มีความสัมพันธ์กันและเคลื่อนไหวที่ซับซ้อนและน่าสนใจ ผลการศึกษาพบว่าคุณค่า บทบาทและอิทธิพลของตำนานพระธาตุเจ้าจอมยองในล้านนาดังนี้

3.1 คุณค่าของตำนานพระธาตุเจ้าจอมยอง

1) คุณค่าด้านประวัติศาสตร์ ตำนานมีลักษณะเนื้อหาเป็นประวัติศาสตร์นิพนธ์ด้วยข้อสังเกตได้ว่า ในเนื้อหาผู้แต่งน่าจะเป็นคนยองในพื้นที่ที่มีสำนักทางประวัติศาสตร์ของตนเอง ซึ่งเนื้อหาของตำนานพยายามสื่อสารบอกเล่าให้คนรุ่นหลัง ด้วยการเกริ่นนำความสำคัญของเมืองยอง ตั้งแต่มีพุทธทำนายเมื่อ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาเมืองยองว่า ในอนาคตกาลจะเป็นเมืองที่มีความอุดมสมบูรณ์ ผู้คนหนาแน่น ศาสนาเจริญรุ่งเรือง ทั้งได้ระบุอย่างละเอียดชัดเจนว่าเมืองยองตั้งอยู่ในแอ่งที่ราบ ที่เหมาะแก่การตั้งบ้านถิ่นฐานบ้านเรือนสามารถหักล้างถางพงเพื่อสร้างที่อยู่อาศัยได้ง่าย อีกทั้งยังมีดินดีอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การงอกงามของพันธุ์พืชมีผู้คนเข้ามาตั้งหลักแหล่ง ปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมจนสามารถเพาะปลูกพืชพันธุ์ขึ้นมาเลี้ยงชีวิตได้

2) คุณค่าด้านการเมืองการปกครอง ตำนานเมืองยองได้ถ่ายทอดเนื้อหาในลักษณะการบันทึกเรื่องราวของกษัตริย์ ผู้นำ และวีรกรรมต่างๆ ของบรรพบุรุษ เพื่อต้องการแสดงให้เห็นความสำคัญในการมีบรรพบุรุษคนเดียวกันของกลุ่มชาติพันธุ์ และให้ทราบลำดับการปกครองความเป็นมาของบรรพบุรุษ โดยการบอกเล่าการที่มีคนเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในลักษณะติดที่มีที่ทำกินเพาะปลูกกว้างขวางและผลิตอาหารที่เลี้ยงคนได้เป็นจำนวนมาก ดังเช่นแอ่งที่ราบเมืองยอง ทำให้มีผู้คนหนาแน่นตลอดเวลา ผู้ปกครองมีระบบการบริหารจัดการในลักษณะใด ในบางครั้งตำนานได้ระบุว่าในยุคผู้ปกครองหรือผู้นำพระองค์ใด คนใดเกิดเหตุการณ์ภัยธรรมชาติ เช่น น้ำท่วม แผ่นดินไหว ความแห้งแล้งเกิดภัยคุกคามยากมากแพง หรือภัยอันเกิดจากศึกสงคราม ผู้คนหลบหนีภัยไปอยู่ที่อื่นหรือถูกกวาดต้อนก็ตามก็ยังมีผู้คนเข้ามาตั้งบ้านเรือนเป็นหมู่บ้าน ชุมชนเป็นการผสมผสานกันทางวัฒนธรรม (แสวง มาละแซม, 2543 : 71-74) ภายในเนื้อหาได้แสดงให้เห็นทราบว่าเมืองยองเป็นจุดกึ่งกลางและจุดเชื่อมต่อระหว่างเมืองต่างๆในประเทศพม่า สิบสองปันนา ประเทศจีน และล้านนาไทย ในบางยุคบางสมัยก็มี

เนื้อหาสายสัมพันธ์ในการปกครอง ทางารทูตกับหัวเมืองต่างๆ ที่อยู่ในอำนาจถึง 28 หัวเมือง กินอาณาบริเวณทางเหนือถึงเชียงรุ่ง ทางตะวันออกถึงเมืองลา ทางตะวันตกถึงเมืองต่างๆ พากแม่น้ำด้านตะวันตก ได้แก่ เชียงตุง เป็นต้น และทางใต้ถึงเชียงแสน เชียงของ และสมัยพญา สุรินทรพรหมราชา มีเมืองต่างๆ ที่อยู่ใกล้เคียงมาขึ้นกับเมืองยองถึง 12 หัวเมือง เช่น เมืองยู้ เมืองหลวง เชียงแขง เมืองวะ เมืองเลน เมืองพยาก เป็นต้น

3) คุณค่าด้านความเชื่อในสังคมล้านนา ในสังคมล้านนาเชื่อว่าอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มีแรงอำนาจในบรรดา โดยในเนื้อหาตำนานได้กล่าวแสดงอภินิหารการแสดงปาฏิหาริย์ของพระธาตุซึ่งตรงกับหลักทางพระพุทธศาสนาในเรื่องปาฏิหาริย์ 3 คือ อิทธิปาฏิหาริย์ อาเทศนาปาฏิหาริย์ และอนุสาสนีปาฏิหาริย์ (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่ม 9 : 484 – 485 / 214 – 216) ด้วยเหตุนี้คนเมืองยองจึงให้ความเคารพนับถือ พระธาตุหลวงจอมยอง คนเมืองยองเรียกพระธาตุหลวงจอมยองว่า “ธาตุโหลงยอง” คำยองว่า “โหลง” ในคำหมายคือยิ่งใหญ่กว่าคำว่า “หลวง” หลายเท่า พระธาตุหลวงจอมยองอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเมืองยองประมาณ 8 กิโลเมตร และ ต้นไม้สลีคำ (ต้นโพธิ์ศักดิ์สิทธิ์) อยู่ทางทิศตะวันออกเมืองยองประมาณ 7 กิโลเมตร สิ่งศักดิ์สิทธิ์สองอย่างนี้ที่คนเมืองยองเคารพบูชาเป็นอย่างมาก เปรียบเสมือนเป็นศูนย์กลางของจิตใจคนในเมืองยอง ดังนั้น การนับถือพระธาตุความศรัทธาในการบูชาพระธาตุของชาวล้านนา ได้รับการปรับปรุงทางวัฒนธรรมด้วยเหตุช่วงประวัติศาสตร์การย้ายถิ่นฐานของคนเมืองยองเข้ามาอาศัยอยู่ในล้านนา โดยนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ล้านนาคดี ได้ให้ข้อสังเกตและมุมมองลักษณะเดียวกันว่าความเชื่อในอาณิสสของการบูชาพระธาตุ การถวายไม้ค้ำโพธิ์ปรากฏในรูปของประเพณีในล้านนามีปฏิบัติสืบเนื่องต่อกันยาวนาน

4) คุณค่าด้านวรรณกรรม การถ่ายทอดภูมิปัญญาผ่านวรรณกรรมลายลักษณ์ แสดงถึงอารยธรรมที่เจริญรุ่งเรืองของเมืองยองนั้นในตำนานของเมืองยองได้กล่าวไว้ว่า เป็นเมืองแห่งพระธาตุ เพราะฉะนั้นเมืองยองจึงเป็นแผ่นดินของพระธาตุจอมยองซึ่งพระธาตุจอมยองนั้นเป็นมิ่งเมืองยอง (คู่บ้านคู่เมือง) และมีจารีตประเพณีต่างๆ อีกทั้งตำนานยังเป็นวรรณกรรมที่ถ่ายทอดการอนุรักษ์ความโดดเด่นภาษาที่ใช้เป็นหลักฐานสำคัญสะท้อนอัตลักษณ์ของท้องถิ่น

5) คุณค่าด้านจริยธรรมและคตินิยม ภายในเนื้อหาได้อธิบายเกี่ยวกับกระบวนการดำเนินวิถีชีวิตบนพื้นฐานของความดีงาม ข้อปฏิบัติตนความเชื่อและศรัทธาโดยเฉพาะช่วงประเพณีไหว้สาพระธาตุเจ้าจอมยอง ภาพสะท้อนในเนื้อหาถ่ายทอดสอนเริ่มการปฏิบัติตนถือศีลนุ่งขาวห่มขาวก่อนเดินทางไปสักการะพระธาตุ อีกทั้งแสดงความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนทั้งหนุ่มสาว เฒ่าแก่ ผู้คนทุกเพศทุกวัย ตลอดจนพระสงฆ์ สามเณร ที่ต่างเดินทางไปด้วย

กันเพื่อไปสักการะพระธาตุ หรือที่เรียกว่า “ไปโฮ่มไปแอ่ว โฮ่มกินโฮ่มตาน” (เพ็ญสุภา สุขคตะ ใจอินทร์และเจษฎา สอนบาลี, 2556 : 12) ลักษณะความโดดเด่น คือ การถ่ายทอดกระบวนการอบรมคุณธรรมจริยธรรมของเมืองยอง ไม่ได้ถูกบรรจุไว้บนปฏิทิน ไม่มีหลักสูตรหรือตำราใดๆ ไว้คอยบอกสอน คุณธรรมจริยธรรมได้ผ่านหลักสูตรของประเพณีวิถีชีวิตชาวไทยอง ได้ผ่านจารีตของตนเองที่มีอยู่ในสังคมได้อย่างกลมกลืนและงดงาม ลักษณะประสบการณ์การเรียนรู้จากวิถีความจริงที่มีอยู่ในชุมชนจึงไม่ได้เป็นการตัดจริตหรือเสแสร้ง

3.2 บทบาทและอิทธิพลของตำนานพระธาตุเจ้าจอมยองในสังคมล้านนา

1) บทบาทและอิทธิพลของตำนานพระธาตุเจ้าจอมยองที่มีต่อสังคมวัฒนธรรม จารีตและประเพณีพิธีกรรมในล้านนา ดังกล่าวในส่วนของคุณค่าที่แสดงถึงวัฒนธรรมในการบูชาพระธาตุ นักวิชาการด้านล้านนาคดี ได้เชื่อมโยงความสัมพันธ์ของตำนานพระธาตุชี้ให้เห็นว่าชาวล้านนา เชื้อในอานิสงส์ของการบูชาพระธาตุ ปรากฏในรูปของประเพณีที่ปฏิบัติสืบเนื่องต่อกันมา เช่น การบูชาพระธาตุประจำปีเกิด คือ การจาริกแสวงบุญไปนมัสการพระธาตุ โดยมีการกำหนดขึ้นเป็นพระธาตุประจำปีเกิด ตามประเพณีถือกันว่าคนเกิดปีไหนต้องไปสักการะบูชาพระธาตุที่ได้ถึงจะเป็นสิริมงคล ต่อตนเอง มีอายุยืนได้อานิสงส์มาก ประเพณีไหว้พระธาตุนี้มีในวันเพ็ญเดือน 8 (เดือน 6 ใต้) ตามวัดพระธาตุประจำปีเกิด นอกจากนี้วัดพระธาตุแต่ละแห่ง ก็จะมีประเพณีการไหว้บูชาพระธาตุเป็นประจำทุกปีโดยคนในชุมชนจะถือว่าการได้บูชาพระธาตุเป็นกิริยาบุญอันสำคัญ พระธาตุในฐานะศูนย์กลางของชุมชนในลักษณะของศูนย์กลางวัฒนธรรม พิธีการอีกหนึ่งพิธีกรรมที่มีบทบาทถ่ายทอดมาถึงปัจจุบันในจังหวัดลำพูน คือ พิธีไหว้เทวบุตรหลวง คำว่า “เทวบุตร” ทั้งนี้ไม่ใช่คำว่า “เทวดา” หรือ “เทวตา” นั้น (ทวี สว่างปัญญางกูร, 2527 : 18-20) สะท้อนให้เห็นว่า “เทวบุตร” เป็นโอรสของเทวดาคู่กับ “เทวธิดา” คำว่า “เทวบุตร” นั้นปรากฏอยู่ในตำนานตอนที่ว่า พระอินทร์มอบหมายให้ “เทวบุตร ๔ ตน” เทวดาทั้งหมด ๓๓ องค์ ลงมาเฝ้าพระพุทธเจ้าที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ (ดาวดึงส์)” ตอนโปรดพุทธมารดา ทำให้คนยอมนำความเชื่อนี้มาใช้กับพระธาตุจอมยองเช่นกัน มุมทั้งสี่ของพระธาตุจอมยองจึงทำเทวบุตรหลวงเป็นรูป “หอยนตร์” รูปทรงเป็นปล่องบูชาไฟ เชื่อกันว่าเดิมนั้นที่มุมทั้งสี่ของพระธาตุหรือภูเขย ก็น่าจะเป็นปล่องบูชาไฟเช่นกัน แต่ต่อมาได้นำรูป “ท้าวภูมิภณท์” เข้าไปใส่โดยไปปะปนกับ “ท้าวจตุโลกบาล” การบูชาพระธาตุ ต้องขึ้นต้นคำบูชาด้วย “เทวบุตรหลวง” (ไม่ใช่ “ท้าวทั้งสี่” ของชาวล้านนา หากท้าวทั้งสี่หมายถึงเทพเจ้าประจำทิศแบบท้าวจตุโลกบาล) เพื่อป้องกันอันตรายความพินาศฉิบหายชื่อของเทวบุตรหลวงทั้งสี่ตน ทั้งนี้บทบาทและอิทธิพลของตำนานพระธาตุเจ้าจอมยองในสังคมล้านนา ได้แสดงความเชื่อมโยงความผูกพันระหว่างเมืองยองกับอาณาจักรล้านนา มีความสัมพันธ์กันมาเป็นเวลาช้านาน

น่านโดยทางประวัติศาสตร์

2) บทบาทและอิทธิพลของตำนานพระธาตุเจ้าจอมยองที่มีต่อวรรณกรรมในล้านนา ตำนานพระมหาธาตุและตำนานเมืองยองได้มีการคัดลอก รั้บรู้ เล่าขาน สืบต่อๆ กันมาอย่างกว้างขวางของผู้คนในเมืองต่างๆ ในบริเวณดังกล่าวข้างต้น จากหลักฐานการพบตำนานพระธาตุเจ้าจอมยองจำนวนหลายสำนวนแสดงให้เห็นว่า วรรณกรรมตำนานนั้นสำคัญการขึ้นต้นลงท้ายเนื้อหาแฝงด้วยการถ่ายทอดอัตลักษณ์ประวัติศาสตร์กลุ่มชาติพันธุ์

3) บทบาทและอิทธิพลของตำนานพระธาตุเจ้าจอมยองที่มีต่อผลงานด้านพุทธศิลป์ในล้านนา การสืบทอดพระพุทธศาสนาศิลปกรรม “พุทธศิลป์” ปรากฏหลักฐานในศาสนสถานต่างๆ ในล้านนา ตัวอย่างในลักษณะความเชื่อตำนานเมืองยองในช่วง รัชสมัยพระเจ้าสุริยวงศา เจ้าเมืองยองลำดับที่ 8 ในราว พ.ศ. 1945-1984 ได้นำผู้คนในเมืองยองอัญเชิญพระอัฐิธาตุของพระพุทธเจ้า บรรจุลงในพระอบแล้วนำไปใส่ในหลุมดิน ปิดด้วยแผ่นหินบนจอมดอยมะหิยัคคะหรือดอยจอมยอง หลังจากสร้างองค์พระธาตุขึ้นเมื่อเสร็จแล้วได้ข่าวประกาศไปยังหัวเมืองต่างๆ จำนวน 28 หัวเมืองในสิบสองปันนา ล้านนา ล้านช้าง เช่น เชียงตุง เชียงรุ่ง เชียงทอง เชียงแขง เชียงของ เชียงแสน เชียงลาบ เมืองพง เมืองแซ่ เป็นต้น เพื่อมาร่วมฉลองสมโภชพระมหาธาตุที่สร้างขึ้นใหม่ ในตำนานได้ระบุว่า ในเวลานั้นพระอินทร์ได้มีอาณัติให้เทวบุตรทั้ง 4 ตนชื่อ สุรณณะ มหิณยัคคะ ลักษณะ มังคละมาอารักขา ปกป้องรักษาพระมหาธาตุจอมยองและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในบริเวณพระมหาธาตุ เช่น บ่อน้ำทิพย์ หินบาตรตั้งให้ปลอดภัย ไม่ให้ใครมาลบลู่ ย่ำยีและสร้างหอเทวบุตรทั้ง 4 ไว้บริเวณพระมหาธาตุ เรียกกันว่า “หอเทวบุตรโหลง” เมื่อคราวที่ผู้จากเมืองยองได้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองลำพูนในลักษณะการอพยพมาทั้งระบบของสังคมและวัฒนธรรม ประกอบด้วยเจ้าเมือง ขาया ราชบุตร ครูบาหลวงเมือง (สังฆราชา) และไพร่พลจำนวนมากพิธีกรรมความเชื่อดังกล่าวสันนิษฐานว่า ถูกนำมาถ่ายทอดพร้อมสืบกันมา มาตลอด “หอเทวบุตรโหลง” ปรากฏหลักฐานสร้างขึ้นในบริเวณวัดหัวขัวอำเภอเมือง จังหวัดลำพูน (เพ็ญสุภา สุขคตะ ใจอินทร์ และเจษฎา สอนบาลี, 2556 : 24) ในปัจจุบันได้รับการอนุรักษ์สืบทอดโดยการจำลองพระธาตุจอมยองมาสร้าง ณ วัดล้ามช้าง ตำบลประตูป่า จังหวัดลำพูน ชื่อว่า “พระธาตุจอมยองศรีหริภุญชัย” โดยได้เก็บรายละเอียดขององค์พระธาตุประกอบด้วยพุทธศิลป์จากองค์จริงเมืองยองมาด้วย โดยพร้อมกับสร้างรูปเทพบุตรหรือที่เรียกว่า “เทวะบุตรโหลง” จำนวน 4 องค์ เพื่อรักษาองค์พระธาตุตามแบบอย่างโบราณ

องค์ความรู้ที่ได้รับการจากวิจัย

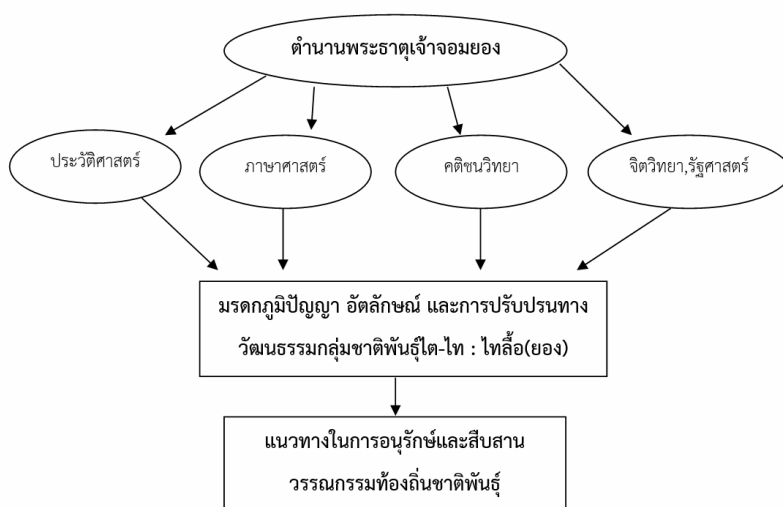
ในการศึกษาวิเคราะห์ตำนานพระธาตุเจ้าจอมยอง ในครั้งนี้ได้รับองค์ความรู้ที่มีอยู่ในตำนานก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมในวงการศึกษา อาทิ

1) **ด้านการศึกษาประวัติศาสตร์:** ตำนานพระธาตุเจ้าจอมยองเป็นส่วนหนึ่งที่สามารถช่วยเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์กลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ (ยอง) และกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ไต ในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง

2) **ด้านการศึกษาภาษาศาสตร์:** ตำนานพระธาตุเจ้าจอมยองได้ บ่งบอกอัตลักษณ์ทางภาษาและสัญลักษณ์ที่ใช้สื่อสารในตำนานสามารถช่วยให้รู้และเข้าใจภาษาและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ (ยอง) และกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ไต ในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง

3) **ด้านการศึกษาคติชนวิทยา:** ตำนานพระธาตุเจ้าจอมยองเป็นแหล่งข้อมูลที่สำคัญอีกแหล่งหนึ่งซึ่งช่วยในการศึกษาเชิงคติชนวิทยาโดยเฉพาะด้านวัฒนธรรมประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ (ยอง) และกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ไต ในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง

4) **ด้านการศึกษาจิตวิทยา รัฐศาสตร์ (การเมืองการปกครอง)** ตำนานพระธาตุเจ้าจอมยองสามารถช่วยให้เราเข้าใจจิตใจและความรู้สึกของมนุษย์ในอดีต อีกทั้งบทบาทและอิทธิพลในด้านต่างๆ โดยเฉพาะรูปแบบของการเมืองและการปกครองที่สร้างรากฐานส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตสังคมล้านนา ดังแผนภูมิดังนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

อภิปรายผล

ผลการศึกษาวัตถุประสงค์ที่ 1 ศึกษาประวัติและพัฒนาการของตำนานพระธาตุเจ้าจอมยอง พบว่า ในการศึกษาเริ่มจากบริบทของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยองในตำนานเมืองยองได้ผสมผสานเนื้อหา ระหว่างตำนานฝ่ายวัดกับตำนานฝ่ายบ้านเมืองเข้าไว้ด้วยกัน โดยเนื้อหาจะกล่าวประวัติสมัยพุทธกาล เพื่อเน้นความสำคัญและความศักดิ์สิทธิ์ให้กับสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา ทุกสำนวนได้ขึ้นต้น บันทึกเรื่องราวการตั้งถิ่นฐานเมืองยองการศึกษาด้านประวัติศาสตร์คำว่า “ยอง” ว่าเป็นชื่อของหมู่บ้านหนึ่งซึ่งเคยขึ้นในบริเวณเมืองยอง สอดคล้องกับการศึกษาของแสวง มาละแซม (2543) “เมืองยอง” เป็นเมืองหรือจังหวัดหนึ่งในรัฐฉาน ประเทศเมียนมาร์ เป็นเมืองที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน ทั้งเกี่ยวข้องกับพม่า ล้านนา สยาม ลาว และเขตสิบสองปันนาของจีน ผู้ที่อยู่อาศัยในเมืองจะถูกเรียกว่า ชาวไทยอง ดังนั้น ตำนานพระธาตุแต่ละสำนวนในท้องถิ่นเรียกขานต่างกันแต่จะมีคำนามว่า “จอมยอง” เป็นสำคัญ ดังนั้น ตำนานพระธาตุเจ้าจอมยองจึงได้รับการถ่ายทอดพัฒนาการตามยุคสมัยสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น โดยตำนานนั้นจะได้รับการสืบทอดเผยแพร่ตามท้องถิ่นที่ชาวไทลื้อ “ยอง” อาศัยกระจายทั่วไปในแถบภูมิภาคลุ่มน้ำโขง โดยเฉพาะภาคเหนือตอนบนของไทย

ผลการศึกษาวัตถุประสงค์ที่ 2 ลักษณะการประพันธ์ของตำนานพระธาตุเจ้าจอมยอง ลักษณะเนื้อหาของตำนานเป็นเรียงเรียงในลักษณะวรรณกรรมมุขปาฐะ เป็นในลักษณะการบอกเล่าสืบต่อๆ กันมาโดยมิได้เขียนเป็นลายลักษณ์อักษร เป็นวิธีการถ่ายทอดความรู้หรือเรื่องราว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในอดีตที่ยังไม่มีการบันทึกเป็นตัวหนังสือ และพัฒนาการการสู่วรรณกรรมลายลักษณ์ ร้อยเรียงเนื้อหาถ่ายทอดเรื่องราวคล้ายนิทาน สอดคล้องกับศิริพร ณ ถลาง (2563) ได้กล่าวถึงทฤษฎีโครงสร้างนิทานของวลาดิมีร์ พรอพพ์ ในด้านภาษาและตำนานปรัมปราโดยสรุปได้ว่า ตำนานหรือนิทานเป็นเครื่องมือในการสร้างความบันเทิงใจ และยังเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดความรู้ แนวความคิดและวิถีชีวิตของคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง สะท้อนเนื้อหาปลูกฝังค่านิยมและทัศนคติบางประการ และใช้นิทานเพื่อสะท้อนภาพสังคม ตลอดจนใช้ถ่ายทอดวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน ตำนานพระธาตุเจ้าจอมยอง เช่นเดียวกันภายในเนื้อหาถ่ายทอดเรื่องราวโดยใช้การเล่าเรื่องนิทานธรรม

ผลการศึกษาวัตถุประสงค์ที่ 3 คุณค่า บทบาทและอิทธิพลของตำนานพระธาตุเจ้าจอมยอง ในล้านนา พบว่า คุณค่าของตำนานพระธาตุเจ้าจอมยอง ได้มีการคัดลอก รับรู้ เล่าขานสืบต่อๆ กันมาอย่างกว้างขวางของผู้คนในเมืองต่างๆ ในบริเวณแถบภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ชีให้เห็นระบบความสัมพันธ์ของเมืองต่างๆ ในบริเวณนี้ จึงเป็นบทบาท และอิทธิพลในรูปแบบการขยายวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตเชิงสังคม ฝ่ายความศรัทธาในทางพระพุทธศาสนาในลักษณะการจาริกแสวงบุญ บูชาสักการะนมัสการ หรือ สรงน้ำพระธาตุ การเดินทางเพื่อการศึกษาด้านพระศาสนาของพระสงฆ์สามเณร นักปราชญ์ ผู้สนใจใฝ่รู้ ตลอดจนประชาชนทั่วไป รวมถึงการยึดเอาช่วงถือโอกาสเวลาเยี่ยมเยียนญาติพี่น้อง ที่อยู่ต่างบ้านต่าง

เมืองส่งผลต่อปฏิสัมพันธ์ทางการทูตการเมืองการปกครอง แม้จนกระทั่งการค้าขายระหว่างเมืองต่าง ๆ เหล่านี้ สอดคล้องกับอานันท์ กาญจนพันธุ์ (2529) ได้กล่าวว่า ในอดีตลักษณะการติดต่อสัมพันธ์กัน ทั้งนี้ เนื่องจากในสมัยนั้นผู้คนรับรู้พรมแดนหรือเขตแดนระหว่างเมืองต่าง ๆ ในบริเวณนี้มีน้อยมาก ทำให้ผู้คนมีความเป็นอิสระในการเดินทางไปในที่ต่างๆ ประกอบกับพื้นฐานของความสัมพันธ์เป็นแบบเครือญาติ มาช้านาน ทั้งนี้ ตำนานพระธาตุเจ้าจอมยองในล้านนา นั้นมีบทบาทต่อสังคมล้านนาหลายด้านด้วยกัน สอดคล้องกับศิริพร ณ ถลาง (2563) ได้กล่าวถึง ทฤษฎีโครงสร้างตำนานของ โคลด เลวี-สเตรสส์ เรื่องราวบันทึกความศักดิ์สิทธิ์เหนือจริงประเภทต่างๆ ในสังคมวัฒนธรรมทั่วไปทราบในลักษณะตำนาน มีบทบาทสำคัญในการบันทึกร่องรอยความขัดแย้งและการประนีประนอมทางความคิดความเชื่อของบรรพชน โดยเฉพาะนับถือศาสนาเป็นสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชนต่างๆ

สรุป

การศึกษาวิเคราะห์ตำนานพระธาตุเจ้าจอมยอง เชิงประวัติศาสตร์และ พัฒนาการเกี่ยวกับพระธาตุ และการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นองค์ความรู้เกี่ยวกับบริบททางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ไต-ไท (ยอง) ลักษณะร่วมทางวัฒนธรรมและเผ่าพันธุ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ไต-ไท จากวรรณกรรมของกลุ่มชนหลักการแปล ลักษณะการประพันธ์มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการประพันธ์ในด้านเนื้อหา รูปแบบ และภาพสะท้อนบทบาทและอิทธิพลของตำนานพระธาตุเจ้าจอมยองที่มีต่อสังคมและวัฒนธรรมในล้านนา เกิดมิติมุมมองใหม่ทางด้านวิชาการอันจะสามารถใช้เป็นแนวทางในการอนุรักษ์และสืบสานวรรณกรรมไทลื้อ (ยอง) เป็นประโยชน์ต่อวงการวิชาการ และเป็นแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์ วัฒนธรรม คติชน และวรรณกรรมท้องถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ไทเรื่องอื่นต่อไป โดยใช้มิติทางอันจะนำไปสู่ความเข้าใจอันดีและการใช้ชีวิตร่วมกันอย่างสันติสุข

ข้อเสนอแนะ

ในการศึกษาค้นคว้าวิจัยมีข้อเสนอแนะกลับพบข้อสังเกตว่า ตำนานพระธาตุเจ้าจอมยอง จารึกลงในใบลานและพับสา เป็นอักษรธรรม ปัจจุบันพบอยู่โดยทั่วไปตามวัดต่างๆ ทั่วภาคเหนือตอนบน ซึ่งมีไม่น้อยกว่า 15 สำนัก อาจจะมีหลงเหลืออยู่ และอาจจะออกไปสำรวจภายนอกวัดซึ่งอาจจะมีผู้ที่ครอบครองโดยได้รับสืบทอดมรดกจากบรรพบุรุษก็อาจเป็นไปได้ ทั้งนี้ การศึกษาวิจัยในครั้งนี้พบว่า มีเรื่องที่น่าสนใจนอกเหนือไปจากที่ได้ศึกษามาแล้ว คือ

1. ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบตำนานพระธาตุเจ้าจอมยองฉบับต่างๆ ในล้านนา
2. ควรศึกษาสำนวนโวหารเชิงมนต์คาถาในตำนานพระธาตุเจ้าจอมยองในล้านนา

3. ควรมีศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมของพระธาตุเจ้าจอมยองเพื่อเปรียบเทียบกับพระเจดีย์ในล้านนา

4. ควรมีการศึกษาสำรวจหรือสืบค้นตำนานพระธาตุเจ้าจอมยองที่อาจจะคงค้างตามวัดต่าง ๆ ในภาคเหนือตอนบน

5. ควรศึกษาการพัฒนาผลิตสื่อเรียนรู้ AI เกี่ยวกับตำนานพระธาตุเจ้าจอมยองสู่ชุมชนพื้นที่กลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ “ยอง”

บรรณานุกรม

- เพ็ญสุภา สุขคตะ ใจอินทร์และเจษฎา สอนบาลี. (2556). เอกสารประกอบการประชุมเสวนาเชิงประชากรณ์เรื่องภาษา ศาสนา ศิลปะ และพิธีกรรมของชาวไทยยอง: มองผ่านเทวบุตรหลวง. ลำพูน: ฝ่ายการศึกษา เทศบาลตำบลเบียงยอง ลำพูน.
- ทวี สว่างปัญญางกูร. (2527). **ตำนานเมืองยอง**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาวิทยาลัยเชียงใหม่และพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติหริภุญชัย. (2549). สืบสานภูมิปัญญาและวัฒนธรรมชาวไทยยอง รากเหง้า ความเคลื่อนไหว และความเปลี่ยนแปลง. **เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาทางวิชาการ, เนื่องในวาระครบรอบ 200 ปี แห่งการตั้งถิ่นฐานชาวไทยยองในลำพูนและล้านนา**. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ศิริพร ณ ถลาง. (2563). **ทฤษฎีคดีวิทยา: วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุวิภา จำปาวัลย์. (2556). **ชาติพันธุ์ไทยในจังหวัดลำพูน, “ชาติพันธุ์พื้นราบในล้านนา”**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- แสวง มาละแซม. (2543). **คนยองย้ายแผ่นดิน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อานนท์ กาญจนพันธุ์. (2529). **สถานภาพปัญหาและทิศทางการศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และสังคมล้านนา (2430 – 2529)**. เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยา มานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อุษณีย์ ธงไชย. (2540). **จารึกและตำนานหลักฐานที่สร้างขึ้นภายใต้อิทธิพลของพุทธศาสนา ลังกาวงศ์**. เชียงใหม่: ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

พัฒนาการของคัมภีร์ธรรมและรูปแบบการเทศน์ในล้านนา Development of Dhamma Scriptures and Sermon Forms in Lanna

พัลลภ หารุกัจจา, ธวัชชัย ไชยวุฒิ

Panlob Harukhamja, Tawatchai Chaiwoot

วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Lamphun Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding Author Email: panlob.har@mcu.ac.th

Received: 2025-05-12 Revised: 2025-06-26 Accepted: 2025-06-29

บทคัดย่อ

การพัฒนาคัมภีร์ธรรมและรูปแบบการเทศน์ในล้านนาเป็นกระบวนการที่สะท้อนถึงความเชื่อมโยงระหว่างศาสนาพุทธและวัฒนธรรมท้องถิ่นในภาคเหนือของไทย ตั้งแต่การบันทึกคัมภีร์ในรูปแบบลายมือบนแผ่นไม้และผ้าใบในช่วงแรก การแปลคัมภีร์พระไตรปิฎกจากภาษาบาลีเป็นภาษาล้านนาเพื่อให้เข้าถึงได้ง่ายขึ้น จนถึงการใช้ศิลปะและภาพวาดในการอธิบายคำสอนให้กับผู้ศึกษาทั้งในและนอกวัด นอกจากนี้ยังมีการพัฒนารูปแบบการเทศน์ที่สอดคล้องกับความเข้าใจของคนในท้องถิ่น โดยการใช้ภาษาล้านนาและสำนวนที่เรียบง่าย การเทศน์ในลักษณะนี้จึงไม่เพียงแต่ช่วยให้การศึกษาคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ แต่ยังส่งเสริมการถ่ายทอดวัฒนธรรมและค่านิยมทางศาสนาไปสู่ชุมชนในภาคเหนือ

คำสำคัญ: พัฒนาการ, คัมภีร์ธรรม, การเทศน์, ล้านนา

Abstract

The development of sacred scriptures and preaching styles in the Lanna region reflects the connection between Buddhism and the local culture in Northern Thailand. Initially, scriptures were recorded in handwritten form on palm leaves and cloth, followed by translations of the Tripitaka from Pali to Lanna language to make the teachings more accessible. The use of art and illustrations

in scriptures helped to explain the teachings to both monks and laypeople. Furthermore, the development of preaching styles in Lanna tailored to the local community involved using the Lanna language and simple expressions. This approach not only made the teachings of Buddhism more effective but also contributed to the transmission of cultural values and religious beliefs within the northern communities.

Keyword: Development, Dhamma Scriptures , Sermon Forms, Lanna

บทนำ

อาณาจักรล้านนาเป็นรัฐโบราณที่ก่อตั้งโดยพญามังรายในปี พ.ศ. 1839 โดยมีเมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางของการปกครอง การศาสนา และวัฒนธรรม เป็นดินแดนที่เจริญรุ่งเรืองทั้งด้านศิลปกรรม วรรณกรรม และพระพุทธศาสนา องค์ความรู้เหล่านี้ได้หล่อหลอมกลายเป็นรากฐานสำคัญของวัฒนธรรมในภาคเหนือของประเทศไทย (ศานติ ภักดีคำ, 2556 : 38) สิ่งสำคัญที่ทำให้พระพุทธศาสนาในอาณาจักรล้านนาเจริญรุ่งเรืองและมั่นคง ส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจากการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 8 ในปีพุทธศักราช 2020 ณ วัดมหาโพธาราม (วัดเจ็ดยอด) โดยมีพระธัมมทินมหาเถระเป็นประธานฝ่ายสงฆ์ และพระเจ้าสิริธรรมจักรวรรดิลลกราชาธิราช (พระเจ้าติโลกราช) ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ฝ่ายบ้านเมือง การสังคายนาครั้งนี้ใช้เวลาประมาณ 1 ปี จึงแล้วเสร็จ และได้มีการจารึกพระไตรปิฎกแจกจ่ายไปยังวัดต่าง ๆ ทั่วอาณาจักรล้านนา เพื่อส่งเสริมการศึกษาพระธรรมวินัยของพระสงฆ์ ส่งผลให้พระสงฆ์และคฤหัสถ์ที่สนใจสามารถศึกษาค้นคว้าและถ่ายทอดพระธรรมคำสอนต่อไปในรูปแบบของวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งวรรณกรรมเหล่านี้มีคุณค่าอย่างยิ่งทั้งในด้านศาสนา ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม (พระมหาวัฒน์ วทณสุธี, 2545 : 25)

วรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนาไม่เพียงแต่สะท้อนความรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ยังแสดงถึงสภาพสังคมในแต่ละยุคสมัย เนื้อหาส่วนใหญ่เน้นการอบรมคุณธรรมและเขียนขึ้นด้วยภาษาบาลีและอักษรธรรมล้านนา โดยเฉพาะวรรณกรรมเกี่ยวกับอานิสงส์และคัมภีร์เทศนาในเทศกาลต่าง ๆ ซึ่งสะท้อนความเชื่อและคติพื้นบ้านที่กลายเป็นรากฐานของวรรณกรรมทางศาสนาในล้านนา (พระบุญชุม วชิโร, 2562 : 2) สิ่งเหล่านี้มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมวัฒนธรรม จารีตประเพณี และวิถีชีวิตของชาวล้านนา ตลอดจนสร้างองค์ความรู้ที่ผสานแนวคิดทางพระพุทธศาสนาเข้ากับความเชื่อท้องถิ่น ก่อเกิดเป็นแนวทางปฏิบัติที่

มีอิทธิพลต่อค่านิยมและกฎเกณฑ์ทางสังคม สะท้อนถึงโลกทัศน์และระบบความเชื่อของผู้คนในภูมิภาคนี้ (พระบุญชุม วชิโร, 2562 : 2) คัมภีร์ธรรมในล้านนา ส่วนมากบันทึกลงบนใบลาน โดยใช้เหล็กแหลมจารอักษรธรรมล้านนา เมื่อจารเสร็จแล้วจะร้อยด้วยเชือกเป็นผูก อาจมีความหนาหรือบางตามจำนวนเรื่อง และเมื่อจบเรื่องจะรวมเป็นมัดเดียว ใช้ไม้ประกบหัวท้ายและห่อด้วยผ้าอย่างเรียบร้อย คัมภีร์เหล่านี้ไม่เพียงแต่เป็นแหล่งความรู้ทางธรรมเท่านั้น แต่ยังเป็นสมบัติล้ำค่าทางวัฒนธรรมที่สะท้อนอัตลักษณ์ของชาวล้านนาอย่างชัดเจน (พระบุญชุม วชิโร, 2562 : 5)

การศึกษาพัฒนาการของคัมภีร์ธรรมล้านนาจึงมีความสำคัญยิ่ง เพราะสะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการถ่ายทอดความรู้ ความเชื่อ และการสืบสานพระพุทธศาสนาในรูปแบบที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ซึ่งยังคงปรากฏและมีอิทธิพลมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ คัมภีร์ธรรมยังเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยให้ชุมชนรักษาและถ่ายทอดคุณค่าทางศีลธรรมและวัฒนธรรมเฉพาะถิ่น ให้คงอยู่ในสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว (พระบุญชุม วชิโร, 2562 : 6)

ความหมายคัมภีร์ธรรมในล้านนา

คัมภีร์ มาจากคำภาษาบาลีและสันสกฤตว่า “คัมภีร” (อ่านว่า คัม-พี-ระ) หมายถึง ลึก ลึกซึ้ง หยั่งไม่ถึง หรือยากที่จะเข้าใจ ในภาษาไทย “คัมภีร์” มีหลายความหมาย หนึ่งในนั้นหมายถึงหนังสือสำคัญทางศาสนาที่รวบรวมคำสอนของพระพุทธเจ้า หรือความคิดความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาไว้ เนื้อหามักลึกซึ้งและเข้าใจยาก เช่น พระไตรปิฎกซึ่งถือเป็นคัมภีร์สำคัญที่สุดของพระพุทธศาสนา รวมถึงคัมภีร์ชินมหานิทานซึ่งบันทึกพระประวัติของพระโคตมพุทธเจ้าไว้

ส่วนราชบัณฑิตยสถานให้ความหมายคำว่า “คัมภีร์” ว่าเป็น “หนังสือดาราที่สำคัญทางศาสนาหรือโหราศาสตร์ เป็นต้น” สำหรับคำว่า ธรรม หรือ ธรรมะ หมายถึง คุณความดี คำสั่งสอนในศาสนา หลักปฏิบัติ หรือความจริง เช่น การฟังธรรม การปฏิบัติธรรม รวมถึงความยุติธรรมและกฎเกณฑ์

ในบริบทของล้านนา “คัมภีร์ธรรม” หมายถึง คัมภีร์ที่เขียนเป็นภาษาบาลีแทรกในเนื้อเรื่องบางส่วน มักโยงกับพุทธประวัติหรือเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า และนิยมใช้นามภาษาบาลีเรียกบุคคลหรือสถานที่ในล้านนา รวมถึงการเล่าเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ต่าง ๆ (พระมหาสุทิตย์ อาภากร (อบอูน), 2548 : 116)

อักษรธรรมล้านนาหรือตัวเมือง (คำเมือง : ອັກສອນລ້ານນາ ອັກ ອຸ່ງເຮົາ) อักษรธัมม์ล้านนา ฤๅ ตัวเมือง; ไทลื้อ : ᨧᩢ᩠ᨦ, ธรรม, “คัมภีร์”) หรือ อักษรยวน ภาษาไทยกลางในอดีตเรียกว่า ไทยเฉียง ลาวเฉียงตามชื่อมณฑลลาวเฉียง เป็นอักษรที่ใช้ในสามภาษา ได้แก่ ภาษาไทยถิ่นเหนือ, ภาษาไทลื้อและภาษาเขิน นอกเหนือจากนี้ อักษรล้านนายังใช้กับลาวธรรม

(หรือลาวเก่า) และภาษาถิ่นอื่นในคัมภีร์ใบลานพุทธและสมุทบันทึก อักษรนี้ยังเรียก อักษรธรรม หรืออักษรยวน

ประวัติและพัฒนาการคัมภีร์ธรรมในล้านนา

คัมภีร์ใบลานเป็นหนังสือโบราณประเภทหนึ่ง ซึ่งจารอักษรลงบนใบของต้นลาน เนื่องด้วยใบลานมีคุณสมบัติที่สามารถใช้จารหนังสือได้อย่างรวดเร็ว ทั้งมีน้ำหนักเบา และบาง สามารถนำติดตัวเคลื่อนที่ได้สะดวก ทนทาน มีอายุยาวนานมากกว่า 100 ปี (ก่องแก้ว วีระประจักษ์, 2530 : 33) โดยก่อนที่ใบลานจะถูกเลือกให้เป็นวัสดุในการบันทึกนั้น พบการบันทึกในวัสดุอื่น ๆ มาก่อน เช่น ดินเหนียวในวัฒนธรรมบาบิโลน เปลือกไม้ต่าง ๆ ในวัฒนธรรมอินเดีย ซึ่งส่วนมากเป็นเปลือกโกษะ ยังไม่ใช้น้ำหมึก เป็นต้น (ฉลาด บุญลอย, 2506 : 32) วัฒนธรรมการใช้ใบลานในประเทศไทยสันนิษฐานว่าน่าจะเข้ามาพร้อมกับพุทธศาสนาลังกา อาจเป็นระยะเวลาตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา (สมภาพ มีสบาย และคณะ, 2552 : 22-23) ทั้งนี้ คัมภีร์ใบลานที่เก่าที่สุดในล้านนา เท่าที่สำรวจพบในปัจจุบัน มีอายุ 546 ปี อยู่ที่วัดไหล่หิน จังหวัดลำปาง จารด้วยอักษรธรรมล้านนา เมื่อ พ.ศ. 2014 สมัยพระเจ้าติโลกราช เรื่องตีสนิปาต

ประวัติความเป็นมาของตัวเมือง

อักษรล้านนาเริ่มใช้ในช่วงสมัยอาณาจักรล้านนา ประมาณพุทธศตวรรษที่ 18 - 19 โดยมีลักษณะคล้ายกับอักษรขอมซึ่งมีการจารึกบนวัสดุต่าง ๆ เช่น แผ่นทองเหลือง, ใบลาน, และหิน อักษรล้านนาใช้เพื่อจารึกคำสอนทางศาสนา โดยเฉพาะพระพุทธศาสนา ภาษาล้านนาเป็นภาษาถิ่นที่ใช้กันในภาคเหนือของประเทศไทย มีเอกลักษณ์ทั้งภาษาพูดและภาษาเขียน เรียก “ตัวเมือง” ใช้แพร่หลายในอดีต ทั้งเป็นภาษาราชการ และใช้จารลงบนคัมภีร์ ใช้ในการจดบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ทั้งตำรายา เวทย์มนต์คาถา เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ภาษาล้านนา หรือ ตัวเมือง จึงเป็นภาษาที่ชาวล้านนาใช้สื่อสาร ใช้เขียนหนังสือทางราชการ คัมภีร์ทางพุทธศาสนา พัฒนารุ่งขึ้นในล้านนา มีต้นกำเนิดมาจากอักษรมอญ ตามความเห็นของ ยอร์ช เซเดส์ แต่อักษรมอญไม่มีรูปและเสียงวรรณยุกต์ ดังนั้น เมื่อชาวล้านนานำมาใช้ จึงไม่มีรูปวรรณยุกต์ตามภาษา มอญ ทั้งที่ในการออกเสียงของชาวล้านนามีเสียงวรรณยุกต์กำกับ ต่อมาในพุทธศตวรรษที่ 21 มีการปรับปรุงให้มีรูปวรรณยุกต์ตามการออกเสียง แต่ก็ไม่ได้เคร่งครัดกับการใช้รูปวรรณยุกต์มากนัก (ยอร์ช เซเดส์, 2503 : 65)

ลักษณะคัมภีร์ใบลาน

คัมภีร์ใบลาน เป็นเอกสารบันทึกเหตุการณ์และเรื่องราวต่าง ๆ ทั้งคติโลกและคติธรรม เช่น เรื่องราวและหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์ ไทโรศาสตร์ วรรณกรรม พงศาวดาร กฎหมายโบราณ ตำรายา เวทย์มนต์คาถา เป็นต้น ซึ่งมี 2 ลักษณะ คือ

คัมภีร์ใบลานแผ่นยาว เรียกว่า หนังสือผูก และคัมภีร์ใบลานแผ่นสั้น เรียกว่า หนังสือก้อม (สมัย วรรณอดร, 2547)

1) ต้นลาน

คัมภีร์ใบลานผลิตจากใบของต้นลาน ซึ่งเป็นพืชตระกูลปาล์ม มีลักษณะเป็นไม้ต้นเดี่ยว ใบขนาดใหญ่คล้ายฝ่ามือ มีทั้งดอกเพศผู้และเพศเมียบนต้นเดียวกัน เมื่อออกดอกเพียงครั้งเดียวแล้วจะตาย (วิชาญ เอียดทอง, 2556 : 34–35) พรรณไม้สกุลลานพบทั่วโลกราว 6 ชนิด แต่ในประเทศไทยมีเพียง 3 ชนิดหลัก (Hodel & Vacharakorn, 1998 : 45)

(1) ลานบ้าน หรือ ลานวัด (*Corypha umbraeulifua* L.) นิยมปลูกตามวัดวาอาราม เป็นพันธุ์ที่นำมาทำใบลานสำหรับจารคัมภีร์ มีชื่อสามัญว่า talipot palm ซึ่งมาจากคำสันสกฤต talapattra หมายถึง “ตาลปัตร” หรือ “พัด” (เต็ม สมิตินันท์, 2544 : 102)

(2) ลานป่า หรือ ลานทุ่ง (*Corypha lecomtei* Beec.) พบในพื้นที่ป่าโปร่งภูมิภาคอินโดจีน เช่น จีนตอนใต้ ลาว กัมพูชา และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย (Quattrocchi, 2000 : 633)

(3) ลานพรุ (*Corypha utan* Lam.) พบในพื้นที่น้ำท่วมขังถึงดอนสูง 300 เมตร มีถิ่นกระจายพันธุ์ตั้งแต่อินเดีย เอเชียอาคเนย์ จนถึงตอนเหนือของออสเตรเลีย เชื่อว่าลานชนิดนี้ที่พบในภาคใต้ของไทยมีต้นกำเนิดจากอินเดียและพม่า (Tips, 2001 : 158)

มีการแบ่งลานตามแหล่งกำเนิด เช่น ลานจากศรีลังกาซึ่งนิยมปลูกในวัด ลานพรุจากอินเดีย-พม่าที่พบทางใต้ของไทย และลานไทยแท้ที่ขึ้นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น บริเวณทับลาน อำเภอนาคี จังหวัดปราจีนบุรี (สมชาย ลำควน, 2545 : 130)

นอกจากใช้ใบลานจารคัมภีร์แล้ว คนล้านนาในอดีตยังนำใบลานมาทำเครื่องใช้ เช่น งบ กระเป๋า หรือใช้กั้นใบลานแทนเชือกและไม่กล้าในชีวิตประจำวัน (วิชาญ เอียดทอง, 2556 : 36)

การผลิตคัมภีร์ใบลานเริ่มจากการตีเส้นบรรทัดบนใบลาน เพื่อเป็นแนวในการจารอักษร โดยใช้กรอบไม้ซึ่งเส้นด้ายเหนียวให้ตึง แล้วใช้ลูกประคำชุบน้ำฝอยเส้นด้าย เมื่อตีดลงบนใบลานจะเกิดเส้นดำตามแนวที่ต้องการ โดยทั่วไปนิยมตีเส้นหน้าลานละ 5 บรรทัด (ก่องแก้ว วีระประจักษ์, 2530 : 24) เมื่อได้ใบลานที่ตีเส้นเรียบร้อยแล้ว จะนำมาวางบนหมอนรองจาร ซึ่งทำจากใบลานซ้อนกัน 6–7 ใบ หุ้มด้วยผ้าเย็บริม มีไม้ไผ่เหลาแหลมเสียบข้างละ 2 อัน เพื่อช่วยยึดใบลานต้นฉบับให้มั่นคง จากนั้นจึงใช้เหล็กจารเขียนอักษรลงใต้เส้นบรรทัดตามแนวอักษรธรรมล้านนา การจารทำได้ทั้งสองด้านของใบลาน ซึ่งจะเป็นร่องลึกที่ยังมองเห็นอักษรไม่ชัดเจน ภายหลังการจารจะต้องลงสีเพื่อให้อักษรปรากฏชัด โดยใช้เขม่าไฟผสมน้ำมัน

ย่างทำให้จมลงในร่องजार แล้วโรยทรายร้อนละเอียดเพื่ออุดความชื้น จากนั้นใช้ลูกประคบ สะอาดถูเช็ดซ้ำหลายครั้ง จนเขม่าส่วนเกินหลุดออก เหลือเพียงสีดำที่ฝังแน่นอยู่ในร่องजार ทำให้ อักษรเด่นชัด ทนทานต่อการลบเลือน (หอสมุดแห่งชาติ, 2548 : 31)

พัฒนาการคัมภีร์ธรรมล้านนา

พัฒนาการคัมภีร์ธรรมล้านนามีหลายช่วงเวลาที่สำคัญซึ่งเกี่ยวข้องกับการถ่ายทอด และพัฒนาทางด้านการศึกษาพระพุทธศาสนาในล้านนานี้ โดยเฉพาะในช่วงที่อาณาจักรล้านนา เจริญรุ่งเรืองในศตวรรษที่ 13 ถึง 18 คัมภีร์ธรรมล้านนาได้มีการพัฒนาและปรับปรุงในหลายๆ ด้าน เช่น

1. การบันทึกและการคัดลอกคัมภีร์ ช่วงแรก ๆ ของการพัฒนาการคัมภีร์ธรรมล้านนา คัมภีร์พระไตรปิฎกได้ถูกบันทึกในรูปแบบลายมือบนแผ่นไม้และผ้าใบ โดยใช้ภาษาบาลี และภาษาล้านนา เพื่อให้สอดคล้องกับการศึกษาของพระสงฆ์ในท้องถิ่น โดยมีการคัดลอกและ ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น

2. การแปลและการประยุกต์ใช้ในท้องถิ่น ในช่วงที่อาณาจักรล้านนาเจริญรุ่งเรือง มีการแปลคัมภีร์ต่าง ๆ จากภาษาบาลีเป็นภาษาล้านนา ซึ่งทำให้สามารถเข้าถึงพระธรรมคำสอนได้มากขึ้น

3. การใช้ภาพและศิลปะในการสื่อสาร การพัฒนาการคัมภีร์ธรรมล้านนามีการใช้ ศิลปะในการสื่อสาร เช่น ภาพวาดและลวดลายที่มีความละเอียดและสวยงาม การใช้ภาพปะติด ปะต่อที่พบในคัมภีร์ช่วยให้ผู้คนสามารถเข้าใจเนื้อหาของคัมภีร์ได้ดีขึ้น นอกจากนี้ยังเป็นวิธีการ ส่งเสริมการศึกษาผ่านศิลปะในทางธรรม

4. การเผยแพร่และการศึกษาผ่านวัดและสถาบันการศึกษา การคัดลอกและการ ศึกษาคัมภีร์ธรรมล้านนาไม่ได้จำกัดแค่ในสำนักสงฆ์หรือวัดเดียวเท่านั้น แต่ยังมีการเผยแพร่ ไปในหลายพื้นที่ ซึ่งสถาบันการศึกษาทางศาสนาในล้านนาได้สร้างแหล่งเรียนรู้เพื่อฝึกฝนและ ศึกษาคัมภีร์อย่างจริงจัง

พัฒนาการคัมภีร์ธรรมล้านนาในปัจจุบันได้ผสมผสานองค์ความรู้ในทางพระพุทธ ศาสนาและความเชื่อในท้องถิ่นเข้าด้วยกัน โดยมีการอ้างอิงถึงความเชื่อในทางพระพุทธศาสนา และความเชื่อในท้องถิ่นว่า เป็นของโบราณจารย์ องค์ความรู้เหล่านี้ จึงปรากฏในลักษณะของ ความรู้ในด้านต่าง ๆ เช่น กฎหมาย ประเพณี พิธีกรรม โหราศาสตร์ ซึ่งมีความสำคัญกับการ ประยุกต์ใช้ในสังคม บางเรื่องอาจมิได้เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยตรง แต่มีการประพันธ์ ขึ้นเพื่อรองรับกิจกรรม ประเพณีของท้องถิ่น เช่น คัมภีร์ธรรมอานิสงส์ปีใหม่ อานิสงส์ข้าวหลาม ข้าวจี อานิสงส์ตานกองหลัว มูลนิพพาน ชัยสังคหะ กรรมวาจา เป็นต้น

คัมภีร์ธรรมแบบล้านนา

(1) ธรรมมหาวิบาก

มหาวิบาก เป็นวรรณกรรมท้องถิ่นทางพระพุทธศาสนาที่เกิดขึ้นจากภูมิปัญญาของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา มีการแต่งวรรณกรรมที่มุ่งเน้นด้านหลักธรรม ความเชื่อ และความศรัทธาในพระพุทธศาสนา โดยผสมผสานกับการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่นล้านนาที่มีความเกรงกลัวต่อบาปอกุศลต่าง ๆ เพราะพระพุทธศาสนาได้ซึมซับอยู่ในวิถีชีวิตของสังคมล้านนามาเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน และพระพุทธศาสนายังเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ที่พึ่งทางใจ พระพุทธศาสนาจึงก่อกำเนิดความศรัทธา จนสร้างแรงบันดาลใจนำไปสู่การสร้างสรรคผลงานทางด้านวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา อาจกล่าวได้ว่าวรรณกรรมเรื่องมหาวิบากนี้ ได้มีส่วนสำคัญในการถ่ายทอดหลักคำสอนและแนวทางประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา มีพระสงฆ์เป็นผู้ถ่ายทอดผ่านทางวรรณกรรม นำไปสู่ความเชื่อที่สร้างสรรค์สังคมให้เรียนรู้เรื่องกรรม ผลของกรรมหรือวิบาก การประพฤติปฏิบัติตนตามกรอบของศีลธรรม การแสดงออกถึงความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ โดยผ่านทำนองการเทศน์ในรูปแบบธรรมวัตร

(2) ธรรมมัลลยโผด

ธรรมหรือคัมภีร์ที่เรียกชื่อว่า “มัลลยโผด” ความหมายของ มัลลยโผด คือ พระธรรมหรือคัมภีร์โปรดสัตว์นรกเป็นคัมภีร์ไบลานที่มีเนื้อหาจบในผูกเดียว กำเนิดและวิวัฒนาการ คัมภีร์พระมัลลยในพระพุทธศาสนา มีความเป็นมา คือ พระมัลลยซึ่งเป็นพระอรหันตสาวกองค์หนึ่งในพระพุทธศาสนา มีความเรื่องราวปรากฏอยู่ในคัมภีร์ “พระมัลลยสูตร” ซึ่งเป็นพระสูตรนอกพระไตรปิฎก (ธนิต อยู่โพธิ์, 2534 : 12) เล่าเรื่อง ซึ่งมีอิทธิพลของการแต่งคัมภีร์ของลังกาที่น่าติดตาม โดยกล่าวถึงพระเถระองค์หนึ่ง มีนามว่า “พระมัลลยเทวเถระ” อาศัยอยู่ที่บ้านกัมโพช ในโรหชนบท ลังกาทวีป เป็นผู้มั่งคั่งและญาณอันสูงสุด สามารถเดินทางไปเทวโลกหรือที่ชาวบ้านทั่วไปเรียกว่า ”สวรรค์” รวมทั้งไปยัง “ยมโลก” ได้ด้วยกำลังแห่งฤทธิ์ แล้วนำเรื่องราวความสุขในเทวโลกและความทุกข์ของสัตว์ในนรกมาแจ้งแก่มนุษย์

(3) ธรรมอนิสงส์ ธรรมพุทธานิเชก

ธรรมอนิสงส์ หมายถึง ผลดีหรือผลบุญที่เกิดจากการปฏิบัติธรรมและการทำความดีตามคำสอนของพระพุทธเจ้า เช่น การทำบุญ การฟังธรรม การเจริญภาวนา การรักษาศีล การให้ทาน ฯลฯ การทำสิ่งเหล่านี้จะส่งผลดีต่อผู้ปฏิบัติ เช่น การสร้างสมาธิ ความสุขในชีวิต และผลบุญที่ช่วยให้เกิดความสุขในภพหน้าหรือการบรรลุนิพพานในที่สุด ธรรมพุทธานิเชกเป็นการกล่าวถึงพิธีที่เกี่ยวข้องกับการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะการประกอบพิธีบูชาพระพุทธเจ้า เพื่อให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง และเพื่อให้ผู้

เข้าร่วมพิธีได้รับอานิสงส์จากการบูชาพระพุทธเจ้าอย่างแท้จริง ในบางครั้ง การประกอบพิธีธรรมพุทธานุสสติอาจเกี่ยวข้องกับการตั้งพระประธานหรือการเปิดพระวิหารใหม่ โดยมุ่งหวังที่จะเสริมสร้างศรัทธาและบำเพ็ญบุญให้มีแก่ผู้ที่มีส่วนร่วมในพิธี

(4) ธรรมคำสอนอัมมจักกัปปวัตตนสูตร

พระธรรมเทศนากัณฑ์นี้จะใช้ในการเทศน์งานฉลองสมโภช มักจะใช้เทศน์หลังจากที่เทศน์ธรรมปฐมสมโภชและธรรมพุทธานุสสติเสร็จโดยในเนื้อความจะกล่าวถึงพระธรรมเทศนาที่โปรดปัญจวัคคีย์ทั้ง 5 คือ โกณฑัญญะ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ และอัสสชิ ที่ป่าอิสิปุตตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี เมื่อพระพุทธเจ้าเห็นว่าปัญจวัคคีย์ทั้ง 5 มีความเชื่อและก็เลื่อมใส การเทศน์วันนั้นเป็นการเทศน์ อัมมจักกัปปวัตตนสูตร ใจความของอัมมจักกัปปวัตตนสูตรมีว่า จงละส่วนสุด 2 อย่าง คือ 1. อดีตกิลมณัญญโยค เวลาที่จะปฏิบัติความดี จงละความเครียดทางร่างกาย อย่างทรมาน นี่หมายความว่า พวกพราหมณ์ชอบทรมานกาย ท่านก็บอกว่า การทรมานกายนี้เราทำมาแล้วยิ่งกว่าบุคคลใดทั้งหมด แต่ก็ไม่ปรากฏว่าได้บรรลุผลมรรคผล ขอท่านทุกคน เวลาจะปฏิบัติความดี จงเลิกทรมานกายเสีย 2. จงละ กามสุขัลลิกานุโยค คือว่า อดีตกิลมณัญญโยค ขยันเกินไปขยันทรมานกาย กามสุขัลลิกานุโยค ขี้เกียจเกินไป คือ ไม่เอาไหนเลย ท่านบอกว่า ถ้าขณะใดจิตใจเรารักส่วนสุด 2 อย่างนี้ โอกาสที่จะได้ฉานโลกีย์ และมรรคผลย่อมไม่ปรากฏแล้วองค์สมเด็จพระพุทธเจ้าตรัสว่า จงปฏิบัติใน มัชฌิมาปฏิปทา คือ ทำแบบพอสบายอย่าขี้เกียจเกินไป แล้วก็อย่าขยันเกินไป ถ้าอาการเริ่มจะเครียดเมื่อไร ก็คลายอารมณ์เสีย หรือการเดินทางสายกลางนั่นเอง ปฏิปทาสายกลางนั้น ได้แก่อริยมรรค มีองค์ 8 เป็นต้น

(5) ปฐมสมโพธิ์ (พุทธานุพุทธประวัติ)

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จจุติในโลกเพื่อเป็นพระศาสดาสั่งสอนเวไนยสัตว์ ทรงแสดงธรรมและทรงบัญญัติพระวินัย เพื่อให้สัตถธรรมทั้ง 3 คือ ปรีชาติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ เป็นไปในโลกโดยชอบเกิดมีบริษัท 4 คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ประกาศพระพุทธศาสนาแพร่หลายไปในโลกแล้วได้เสด็จดับขันธปรินิพพาน เปรียบเหมือนดวงประทีปที่สว่างเต็มที่แล้วมอดดับไป คงเหลือแต่พระธรรมวินัย คือ พระพุทธศาสนาไว้ในโลก แม้กาลเวลาที่พระองค์ทรงประสูติ ตรัสรู้ ประกาศพระพุทธศาสนา และเสด็จดับขันธปรินิพพานจะผ่านมานานแล้วก็ตาม แต่เมื่อพุทธมามกบริษัทผู้ศรัทธาเลื่อมใส ตั้งใจศึกษาพระประวัติของพระองค์ก็จะทำให้เกิดความรู้สึกว่า เวลานั้นไม่ได้ผ่านไปไกลเลย ยังเหมือนกับพระองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ ความเลื่อมใสที่มีคุณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นอารมณ์เช่นนี้ย่อมเป็นไปเพื่ออริยวิบุลผลทางสุคติสวรรค์ และพระนิพพานอันเป็นวิบากสมบัติที่มนุษย์ทุกคนต่างปรารถนา ในพระธรรมเทศนากัณฑ์นี้ได้กล่าวถึงพุทธประวัติขององค์พระสัมมาสัมพุทธ

เจ้าว่าพระพุทธองค์ตั้งแต่ก่อนจะตรัสรู้ได้บำเพ็ญเพียรบารมีมาจนมาถึงในชาติที่พระองค์ได้เป็นพระยาเวสสันดรได้ในทานเป็นที่สุด เป็นต้น

(6) ธรรมเกี่ยวกับหลักกรรม

พระพุทธศาสนามีความเกี่ยวข้องกับจิตใจของคนล้านนาไทยมาเป็นเวลาช้านาน ซึ่งเป็นแบบฉบับและเป็นหลักที่พึงของคนล้านนาไทย ทั้งเป็นประทีปให้ความสว่างในการดำเนินชีวิต (ทวีศักดิ์ ญาณประทีป, 2518 : 212-252) หลักพระธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา ตามที่พระพุทธองค์ตรัสสอนเรื่องกรรมหรือผลของการปฏิบัติหรือการกระทำของบุคคลทั้งด้านกุศลกรรม (กรรมดี) และ อกุศลกรรม (กรรมชั่ว) คือ การให้ผลของกรรมชั่ว และมักดัดสรุปไว้ตอนท้ายว่า “คนทำกรรมชั่ว หลังจากตายไป จะเข้าถึงอบายทุกคติ วินิบาต นรก” เป็นหลักฐานยืนยันได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงยอมรับนรกเช่นกัน อีกทฤษฎีหนึ่งที่จะชี้ให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงมีทรรศนะเช่นใดต่อนรก คือ ทฤษฎีว่าด้วยเรื่องโลกหน้า โลกหน้า คือ โลกที่มนุษย์จะต้องไปเกิดหลังจากตายลงในชาตินี้แน่นอน และพระพุทธองค์ทรงแนะนำให้บุคคลมีความเชื่อว่า โลกหน้ามีจริงถึงกับตรัสเตือนว่า “คนที่ไม่มีความเชื่อเรื่องโลกหน้า (ปรโลกศรัทธา) เป็นพวกมิจฉาทิฐิ” เป็นต้น

(7) สำนวนการเทศน์ธรรมล้านนา มีลักษณะเฉพาะโดดเด่น ดังนี้

(7.1) สำนวนภาษาถิ่น คือ ใช้ภาษาล้านนา เช่น ภาษาเมือง คำเมือง และคำเก่าในบริบทพุทธศาสนา ทำให้ผู้ฟังรู้สึกใกล้ชิดและเข้าใจได้ง่าย

(7.2) การใช้คำเปรียบเปรยและนิทาน คือ นิยมใช้เรื่องเล่า คติ นิทานพื้นบ้าน หรืออุปมาอุปไมยในการอธิบายหลักธรรม เพื่อให้เข้าถึงจิตใจของผู้ฟังทุกเพศทุกวัย

(7.3) โครงสร้างการเทศน์ คือ มักเริ่มด้วยการ “บูชาครู” ตามด้วย “เกริ่นเรื่อง” แล้วจึงเข้าสู่ “เนื้อหาธรรม” และจบด้วย “บทสรุปหรือแสดงอานิสงส์”

(7.4) จังหวะและทำนอง คือ มีลักษณะการสวดทำนองช้า-เร็วสลับกัน มีการหยุดเพื่อเน้นจุดสำคัญหรือปล่อยให้ผู้ฟังใคร่ครวญ เรียกว่า “เทศน์สละข้อซึ่ง”

(7.5) ธรรมเทศนาหลายวัน คือนิยมแสดงธรรมติดต่อกันหลายวันในเทศกาลสำคัญ เช่น เข้าพรรษา ออกพรรษา ปีใหม่ หรืองานบุญท้องถิ่น

(7.6) เน้นธรรมเพื่อสั่งสอนจริยธรรม คือ มุ่งหวังการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของชาวบ้าน เช่น การเว้นอบายมุข การดูแลพ่อแม่ หรือการทำบุญรักษาศีล

ตารางที่ 1 ตารางเปรียบเทียบสำนวนการแสดงธรรมในล้านนาแต่ละพื้นที่

เชียงใหม่	ภาษาเมือง ล้านนา ชัดถ้อย ชัดคำ	มีจังหวะ เน้นหนักเบา ชัดเจน มีพลัง	กรรม-วิบาก, เวียนว่ายใน สังสารวัฏ, อานิสงส์ของบุญ	ใช้ภาษาที่เป็น ทางการ นิยม เทศน์มหาชาติ	ตำนานพื้นบ้าน เวียงกุมกาม, พระ นางจามเทวี
ลำพูน	ภาษาเมืองแบบ โบราณ มีคำ เก่าเฉพาะถิ่น	ท่วงทำนองซ้ำ สม่ำเสมอ สลับ การพูดปกติ	เทศน์คัมภีร์ไบ ลาน, ศีลธรรม, พุทธประวัติ	ใช้คำสำนวน โบราณ มี จังหวะคล้าย สวด	ความศรัทธาต่อ พระนางจามเทวี และวัดโบราณ
น่าน	ภาษาเมืองน่าน ผสมคำกลาง แปลศัพท์ควบคู่	ทำนองนุ่มลึก ละเมียดละไม ซ้ำซ้ำใจง่าย	บุญ-บาป, ความ กตัญญู, การ เคารพบิดา มารดา	มีบทเทศน์ โต้ตอบ (สอง พระ) นิยม เทศน์งานบุญ	ความผูกพันกับ ประเพณีบุญปี ใหม่เมือง, ปอย หลวง
เชียงราย	ภาษาชาวบ้าน ผสมเปรียบ เปรยคมคาย	เร็วกว่าเชียงใหม่ ฟังสนุก จังหวะ เร้าใจ	เตือนใจ, ความ ไม่เที่ยง, มรรค ผล	แทรกอารมณ์ ขันและสุภาพ ล้านนา	การใช้ธรรมะผสม คำเปรียบของ ชาวบ้าน
แม่ฮ่องสอน (ไทใหญ่)	ภาษาไทใหญ่ ผสมล้านนา ฟัง นุ่มลึก	ซ้ำลึก มีเสียงซ้ำ นำเทศน์ ใช้ เครื่องดนตรี	บุญคุณพ่อแม่, ชาติภพ, นิทาน ชาดก	ใช้เครื่อง ประกอบ เช่น ปानซอ, ทำนองขับร้อง	สะท้อนวิถีไทใหญ่ เช่น ปอยส่างล่อ

โดยเปรียบเทียบ 5 ด้านหลัก ได้แก่ ลักษณะภาษา, ท่วงทำนอง, เนื้อหาธรรม, ลักษณะเด่น และวัฒนธรรมท้องถิ่นที่สะท้อนในธรรมเทศนา:

การเทศน์และการแสดงธรรมแบบล้านนา

ชาวล้านนานิยมฟังพระธรรมเทศนาในโอกาสต่าง ๆ เพื่อประดับสติปัญญา เสริมสร้างศรัทธาในพระรัตนตรัย และเชื่อในอานิสงส์การฟังธรรมเทศนาที่ถือว่าการสั่งสมบุญบารมีให้แก่ตน สามารถอุทิศบุญกุศลให้แก่บรรพชนที่ล่วงลับ ดังนั้น การเทศนาธรรมแบบจารีตจึงมีบทบาทสำคัญในการปลูกฝังทัศนคติ ความเชื่อ โลกทัศน์ ค่านิยมต่อชาวล้านนา จนสามารถพัฒนาสร้างสรรค์ศิลปกรรม ประเพณีวัฒนธรรมให้เป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่น

1) ความหมายการเทศน์

พระธรรมกิตติวงศ์ กล่าวว่า “การเทศนาธรรม” หรือ “การเทศน์” หมายถึง การบอก

แสดง แจกแจง เปิดเผย ทำให้แจ่มแจ้งซึ่งธรรม มีชื่อเรียกเฉพาะอีกอย่างว่า “ธรรมเทศนา” แปลความหมายตรงตัวว่า การแสดงธรรม จัดเป็นภารกิจสำคัญและศักดิ์สิทธิ์สำหรับพุทธศาสนิกชน เพราะในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงประดิษฐานพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองตลอดพระชนม์ชีพด้วยการเทศนาสั่งสอนพระสัทธรรมที่ทรงตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง หลังจากนั้นพระอรหันตสาวก ซึ่งเป็นผู้ตรัสรู้ตามก็ยึดถือการเทศนาธรรมที่มีพระพุทธร่องค์ทรงเป็นต้นแบบเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้แก่ขยายตามดินแดนต่าง ๆ จนในปัจจุบัน พระสงฆ์แต่ละท้องถิ่นต่างได้ยึดถือการเทศนาธรรมนี้เป็นแบบอย่างในการดำรงรักษาพระพุทธศาสนา นับเป็นรูปแบบการเผยแผ่ธรรมะที่มีประสิทธิภาพและเก่าแก่ที่สุด กล่าวโดยสรุป (พระธรรมกิตติวงศ์, 2550 : 4)

มณี พยอมยงค์ แสดงทัศนะว่า พระธรรมเป็นส่วนหนึ่งของพระไตรปิฎกถือเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา มี 2 ระดับคือ ธรรมระดับสามัญและธรรมระดับสูง(ระดับปรีชาญาณ) พระพุทธศาสนาในล้านนามีความเจริญรุ่งเรืองมาโดยลำดับเพราะอาศัยการเทศนาธรรมในการปลูกฝังทัศนคติ ความเชื่อ โลกทัศน์ เสริมสร้างเพิ่มพูนความศรัทธาในพระรัตนตรัยและให้แนวทางในการดำรงชีวิตตามหลักการทางพุทธศาสนาจนก่อให้เกิดรูปแบบการดำรงชีวิตของชาวล้านนาที่มีลักษณะผสมผสานระหว่างหลักการทางพระพุทธศาสนากับคติท้องถิ่น ดังจะเห็นได้จากศิลปวัฒนธรรมล้านนาแล้วแต่มีวิถีชีวิตอยู่บนพื้นฐานของคติทางพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ ดังนั้นการเทศนาธรรมในวัฒนธรรมล้านนา นอกจากจะเป็นการเผยแผ่หลักการทางพระพุทธศาสนาแล้ว ยังถือเป็นการปลูกฝังอัตลักษณ์ล้านนาตามคตินิยมของท้องถิ่นที่อยู่กับคติทางพุทธศาสนาอีกด้วย (มณี พยอมยงค์ และศิริรัตน์ อาชนะ, 2538 : 58)

2) การแสดงธรรมแบบล้านนา

การเทศนาธรรมถือเป็นการนำพระพุทธพจน์มากล่าวแสดงให้เหล่าพุทธบริษัทได้รับรู้เข้าใจ และนำไปปฏิบัติให้ถูกต้องจนเกิดมรรคผลตามสมควรแก่การปฏิบัติ ถือเป็นหน้าที่และภารกิจอันสำคัญยิ่งของบรรดาพระสงฆ์ในการเผยแผ่และจรรโลงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนาด้วยการแสดงธรรมโปรดสัตว์โลกตามรอยพระพุทธปฏิมา

การเทศนาธรรมของพระสงฆ์ล้านนายึดถือแนวทางปฏิบัติที่สืบมาแต่โบราณกาล กล่าวคือ การเทศนาธรรมแบบอ่านตามคัมภีร์ใบลานที่นักปราชญ์ทางพุทธศาสนาได้รจนาด้วยอักษรล้านนาไว้โดยอ่านด้วยทำนองขับขานตามความนิยมของท้องถิ่น พระสงฆ์ผู้เทศนาธรรมย่อมผ่านกระบวนการฝึกฝนการเทศนาธรรมมาอย่างคล่องชำนาญ ชัดถ้อยชัดคำ ตลอดถึงการยึดถือข้อวัตรปฏิบัติในระหว่างการเทศนาธรรมอย่างเคร่งครัด เนื่องจากถือคติว่า พระสงฆ์ผู้เทศนาธรรมถือเป็นตัวแทนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในการแสดงพระธรรมเทศนาโปรดสัตว์โลก ดังสำนวนคำกล่าวอาราธนาธรรมแบบล้านนาที่ปรากฏในคัมภีร์ใบลานของวัดท่าหม่ม(พระไชยวิทย์ ธรรมโรโต, 2551) ตำบลสันพระเนตร อำเภอ

สันทราย จังหวัดเชียงใหม่ว่า

สหมปติ มหาพรหมตบองอาจ	หน้าเจียรจากฟ้าพิมาน
มือข้าน้อยขอยอัญชลี	พะพนมน้อมไหว้กราบบังคม
ขอลูกสิกข์พระโคตมตบจนจั้งเจตน์	อันเขียนขีดไว้ใส่ลานคำ
ค้อยแก่ไขยงรัสสะธรรมอันล้ำเลิศ	ชี้โลกาตามดั่งพระพุทเจ้า
หากเทศนามา ธมม อนุกรมปิ มั	ปชั อารารณ กโรม ฯ

คำอาราธนาธรรมแบบล้านนาบทนี้มีความหมายว่า ท้าวสหมปติพรหมผู้องอาจเคยเสด็จลงมาจากวิมานแล้วทูลอาราธนาพระพุทธเจ้าให้ทรงแสดงพระสัทธรรมโปรดสัตว์โลกข้าพเจ้าก็ขอยกมือขึ้นอัญชลีแล้วขออาราธนาพระสงฆ์ผู้เป็นสาวกของพระพุทธโคตม ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเข้าใจในพระสัทธรรมที่นักปราชญ์ได้รจนาเอาไว้ในคัมภีร์ใบลานทอง อันทรงคุณค่าและมีความประเสริฐสุด ขอพระคุณเจ้าจงแสดงรสแห่งพระสัทธรรมอันล้ำเลิศนั้น เพื่อชี้ทางอันสว่างไสวให้แก่สัตว์โลก เหมือนดั่งพระพุทธปฏิบัติที่เคยแสดงพระธรรมเทศนาโปรดสัตว์โลกมาแต่กาลก่อนด้วยเถิด

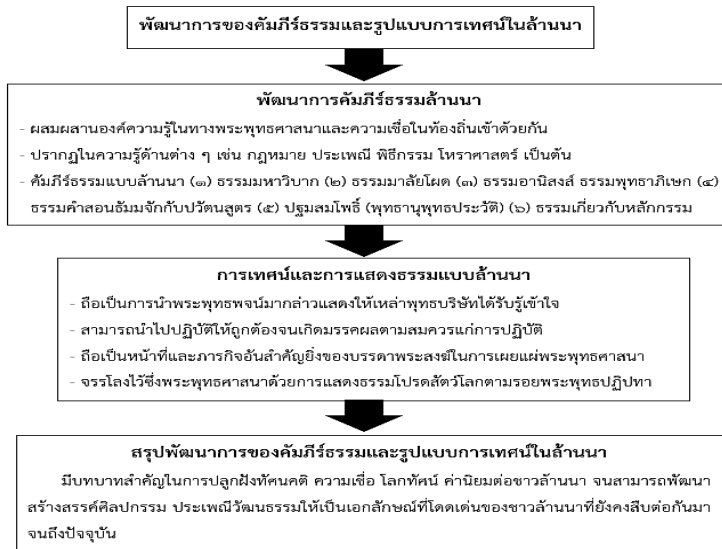
ภาพที่ 1 ภาพการแสดงธรรมมหาชาติเวสันดรชาดก กัณฑ์ที่ 9 มัทรี

โดย พระเดชพระคุณพระเทพรัตนนายก เจ้าคณะจังหวัดลำพูน

แหล่งที่มา : ส.กิตติเมธี วัดสะป่งน้อย อ. ป่าซาง จ. ลำพูน

องค์ความรู้ที่ได้จากการเขียนบทความ

พัฒนาการคัมภีร์ธรรมล้ำนาในปัจจุบันได้ผสมผสานองค์ความรู้ในทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อในท้องถิ่นเข้าด้วยกัน โดยมีการอ้างอิงถึงความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อในท้องถิ่น ซึ่งให้ความสำคัญกับการประยุกต์ใช้ในสังคม

ภาพที่ 2 แสดงแผนผังแสดงองค์ความรู้ที่ได้จากการเขียนบทความ

สรุป

พัฒนาการของคัมภีร์ธรรมและรูปแบบการเทศน์ในล้านนาในปัจจุบันเป็นการผสมผสานองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อท้องถิ่นเข้าด้วยกันอย่างกลมกลืน โดยมีการอ้างอิงทั้งความเชื่อทางศาสนาและประเพณีพื้นถิ่น สะท้อนออกมาในรูปแบบความรู้หลากหลายด้าน เช่น กฎหมาย ประเพณี พิธีกรรม และโหราศาสตร์ ซึ่งเน้นการประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับสังคมยุคใหม่ คัมภีร์ธรรมล้ำนาได้รับการพัฒนาในด้านการบันทึกและคัดลอก การแปลและประยุกต์ใช้ในท้องถิ่น การนำศิลปะและภาพประกอบมาช่วยสื่อสารเนื้อหา รวมถึงการเผยแพร่ผ่านวัดและสถาบันการศึกษา โดยเนื้อหาสำคัญของคัมภีร์ธรรมล้ำนาประกอบด้วย ธรรมมหาวิปาก ธรรมมาลัยโผด ธรรมอานิสงส์ ธรรมพุทธานิเชก ธรรมคำสอนธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ปฐมสมโพธิ และธรรมเกี่ยวกับหลักกรรม

ชาวล้านนาให้ความสำคัญกับการฟังพระธรรมเทศนาในโอกาสต่าง ๆ เพื่อเพิ่มพูน

สติปัญญา เสริมสร้างความศรัทธาต่อพระรัตนตรัย และเชื่อในอานิสงส์ของการฟังธรรม การเทศนาธรรมของพระสงฆ์ล้านนายึดถือแนวทางปฏิบัติที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ มีบทบาทสำคัญในการปลูกฝังทัศนคติ ความเชื่อ โลกทัศน์ และค่านิยมของชาวล้านนา จนก่อให้เกิดศิลปกรรม และประเพณีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์โดดเด่น ซึ่งยังคงได้รับการอนุรักษ์และสืบสานต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

บรรณานุกรม

- ก่องแก้ว วีระประจักษ์. (2530). **การทำสมุดไทยและการเตรียมใบลาน**. กรุงเทพมหานคร: หอสมุดแห่งชาติ.
- ก่องแก้ว วีระประจักษ์. (2530). **ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมล้านนา**. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ฉลาด บุญลอย. (2506). **ประวัติวรรณคดีบาลีตอน 2**. พระนคร: เลียงเชียงจงเจริญ.
- ฉลาด บุญลอย. (2506). **คัมภีร์ใบลานและวรรณกรรมล้านนา**. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เต็ม สมิตินันทน์. (2544). **พรรณไม้แห่งประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร: กรมป่าไม้.
- ทวีศักดิ์ ญาณประทีป. (2518). **วรรณกรรมศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ทวีศักดิ์ ญาณประทีป. (2518). **ประวัติและวัฒนธรรมล้านนา**. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ธนิต อยู่โพธิ์. (2534). **ตำนานเทศน์มหาชาติ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี.
- ธนิต อยู่โพธิ์. (2534). **วรรณคดีล้านนา: แนวทางศึกษา**. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พระธรรมกิตติวงศ์. (2550). **เทศน์ : การเผยแผ่ที่สำคัญศักดิ์สิทธิ์**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เลียงเชียง.
- พระมหาสุทนต์ อากาศโร (อบอูน). (2548). **การศึกษาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาเรื่องอานิสงส์และคัมภีร์เทศน์ในเทศกาลต่าง ๆ ของล้านนา**. (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต). บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาวัฒน์ วทมนสุธิ. (2545). **คำสอนเรื่องคุณธรรมทางพระพุทธศาสนาในหนังสือสุภาษิตล้านนา**. (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต). บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- พระบุญชุม วชิโร. (2562). **ศึกษาวิเคราะห์บุพพเปตพลี: ตามประเพณีตานก๋วยสลาก.** (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต). บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระบุญชุม วชิโร. (2562). **วรรณกรรมพุทธศาสนาในล้านนา.** เชียงใหม่: สำนักพิมพ์คณะมนุษยศาสตร์.
- พระไชยวิทย์ ธมฺมโรโต. (2551). **ประวัติพระพุทธศาสนาในล้านนา.** เชียงใหม่: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ยอร์ช เซเดส์. (2503). **ตำนานอักษรไทย.** พระนคร: กรมศิลปากร.
- ยอร์ช เซเดส์. (2503). **พระพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อมรินทร์.
- สมชาย ลำดวน. (2545). **วัฒนธรรมใบลาน. บทความวิชาการ อนุรักษ์ พันฟู บูรณาการ.** มหาสารคาม: อภิชาติการพิมพ์.
- สมภพ มีสบาย, จันทรเพ็ญ รักศิริ, & สุพัตรา ทองมา. (2552). **การศึกษาวรรณกรรมล้านนาและคัมภีร์ใบลาน.** เชียงใหม่: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สมัย วรรณอุดร. (2547). **วรรณคดีและประวัติศาสตร์ล้านนา.** เชียงใหม่: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- Hodel, D., & Vacharakorn, P. (1998). **The Palms of Thailand.** Kansas: Allen Press.
- Quattrocchi, U. (2000). **CRC World Dictionary of Plant Names: Common Names, Scientific Names, Eponyms, Synonyms, and Etymology.** (Vol. A - C). Boca Raton, Fla.: CRC Press.
- Tips, W. E. J. (2001). **Through King Chulalongkorn's Kingdom (1904 - 1906): The First Botanical Exploration of Northern Thailand.** Bangkok: White Lotus.

การประยุกต์หลักอริยสัจ 4 เพื่อการแก้ปัญหาความเครียดในชีวิตประจำวัน Application of the Four Noble Truths in Managing Daily Stress

นฤพันธ์ สมเจริญ

Nareupan Somcharoen

วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Lamphun Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding Author Email: nareupan.som@mcu.ac.th

Received: 2025-05-13 Revised: 2025-06-30 Accepted: 2025-07-02

บทคัดย่อ

บทความวิชาการเชิงวิเคราะห์เรื่องการประยุกต์หลักอริยสัจ 4 เพื่อการแก้ปัญหาความเครียดในชีวิตประจำวัน ซึ่งเน้นกระบวนการภายในลึกซึ้งและเป็นระบบ เริ่มจากการยอมรับ “ทุกข์” ว่าความเครียดเป็นสภาวะหลีกเลี่ยงไม่ได้ และควรเรียนรู้เพื่อเข้าใจ จากนั้นวิเคราะห์ “สมุทัย” หรือเหตุแห่งความเครียดที่มักเกิดจากตัณหา ความยึดติด และความไม่รู้เท่าทันอารมณ์ การตระหนักถึงต้นตอปัญหาจึงสำคัญ ต่อด้วยการเห็น “นิโรธ” หรือการดับทุกข์ด้วยการปล่อยวาง ไม่ยึดมั่นในสิ่งไม่จีรัง สุดท้ายคือการปฏิบัติตาม “มรรค” ผ่านมรรคมืองค์ 8 เช่น ฝึกสติ สมาธิ ปัญญา และดำเนินชีวิตอย่างมีสติและพอเพียง แนวทางนี้ช่วยคลี่คลายความเครียดในระดับลึก พร้อมส่งเสริมความเข้มแข็งทางจิตใจอย่างยั่งยืน บทความยังเน้นการฝึกสมาธิภาวนา และเจริญสติปัฏฐาน 4 เพื่อพัฒนาจิตใจให้สงบและมีปัญญาในการเผชิญความทุกข์จริง จึงเสนอให้นำหลักอริยสัจ 4 มาใช้เป็นแนวทางเยียวยาความเครียดอย่างเป็นรูปธรรมและเข้าถึงได้ในชีวิตประจำวัน โดยสรุป ความเครียดในพุทธศาสนาเกิดจากการยึดมั่นในอารมณ์และความคิด การจัดการต้องฝึกจิตใจด้วยอริยสัจ 4 มรรคมืองค์ 8 และสมาธิภาวนา เพื่อสร้างสติ ปัญญา และความสงบอย่างยั่งยืนในการเผชิญความเครียด

คำสำคัญ: การประยุกต์, อริยสัจ 4, การแก้ปัญหาความเครียด

Abstract

This academic article analyzes applying the Four Noble Truths as a comprehensive framework for managing everyday stress. It begins by recognizing that suffering, including stress, is an inevitable part of life that must be accepted and understood rather than avoided. The root causes of stress—craving, attachment, and lack of emotional awareness—are identified under “Samudaya,” emphasizing the importance of acknowledging these origins for effective management. The article then explores “Nirodha,” the cessation of suffering, achieved through letting go and releasing attachment to impermanent experiences. Finally, it highlights “Magga,” the Noble Eightfold Path, as a practical guide involving mindfulness, concentration, wisdom, and living a balanced, mindful life. This approach addresses stress deeply, promoting sustainable emotional resilience. Furthermore, the article emphasizes meditation and the Four Foundations of Mindfulness as vital practices to cultivate focused, calm, and wise minds capable of confronting true suffering. In summary, from a Buddhist viewpoint, stress arises from attachments embedded in thoughts and emotions. Managing stress effectively requires mindful mental training through the Four Noble Truths, the Noble Eightfold Path, and meditation to develop mindfulness, wisdom, and lasting inner peace amid life’s challenges.

Keywords: Application, Four Noble Truths, Stress Management

บทนำ

ความเครียดจัดเป็นปัญหาด้านสุขภาพจิตที่สามารถพบได้ในชีวิตประจำวัน ความเครียดส่งผลกระทบต่อทั้งร่างกายและจิตใจ ในด้านร่างกายนั้น ความเครียดเพิ่มความเสี่ยงต่อโรคเรื้อรังหลายชนิด เช่น โรคหลอดเลือดสมอง โรคอ้วนลงพุง เป็นต้น นอกจากนี้ยังอาจก่อให้เกิดปัญหาด้านสุขภาพจิต เช่น ภาวะการปรับตัวผิดปกติ โรคซึมเศร้า หรือภาวะหมดไฟในการทำงาน ซึ่งอาจนำไปสู่การฆ่าตัวตายได้ในที่สุด

ปัจจุบันประชากรเกือบทุกประเทศทั่วโลกกำลังเผชิญกับปัญหาเศรษฐกิจและสังคมในทุกด้าน ซึ่งส่งผลกระทบต่อการดำรงชีวิต สุขภาพกาย และสุขภาพใจ เห็นได้จากความเครียด ความซึมเศร้า และความวิตกกังวลของมนุษย์ในสังคมสมัยใหม่ สถิติทั่วโลกแสดงให้เห็นว่าผู้คนจำนวนมากกำลังดิ้นรนกับปัญหาสุขภาพจิต โดยเฉพาะความเครียดในสถานที่ทำงาน ซึ่งเป็นส่วนสำคัญของปัญหาดังกล่าว โดยมีรายงานว่า ความเครียดในที่ทำงานในสหรัฐฯ ก่อให้เกิดความสูญเสียทางธุรกิจปีละ 300,000 ล้านดอลลาร์ มีพนักงานขาดงานวันละ 1 ล้านคน โดยแค่ 43% รู้สึกว่าหัวหน้างานใส่ใจเรื่องสมดุลชีวิต-งาน ความเครียดยังส่งผลให้เกิดภาวะซึมเศร้า และค่าใช้จ่ายด้านแรงงานและรักษาพยาบาลรวมกว่า 77,000 ล้านดอลลาร์ รวมถึงทำให้มีผู้เสียชีวิตปีละ 120,000 ราย และค่าใช้จ่ายรักษาพยาบาลสูงถึง 190,000 ล้านดอลลาร์ต่อปี (สถาบันความเครียดแห่งอเมริกา, 2019) ในขณะที่รายงานสุขภาพคนไทย ปี 2567 โดยเป็นการศึกษา ร่วมกันของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ (สสส.) ร่วมกับ มหาวิทยาลัยมหิดล ระบุว่าความเครียดเป็น “ภัยเงียบของสังคมไทย” โดยความเครียดเฉลี่ยในคนไทยเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ หลังจากโควิด-19 ความเครียดสูงขึ้น 2.1 เท่า และภาวะโรคซึมเศร้าเพิ่มขึ้น 4.8 เท่า เมื่อเทียบกับปี 2565 (สำนักข่าว Hfocus, 2567) และสภาพัฒน์ยังได้รายงานว่าการความเครียดพบได้ทุกช่วงวัย อาทิ เด็กสาเหตุมาจากการเรียน ครอบครัว และเพื่อน วัยทำงานเกิดจากภาระงานและภาวะหมดไฟ รวมถึงผู้สูงอายุเครียดด้านสุขภาพ การเงิน และการขาดคุณค่าในสังคม (ทศ ลิ้มสดี, 2567)

ดังนั้นแล้ว การนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะหลักอริยสัจ 4 มาเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาความเครียดในชีวิตประจำวันช่วยให้สามารถจัดการกับปัญหาความเครียดได้ ทั้งนี้เพราะหลักอริยสัจ 4 คือหลักการค้นหาสาเหตุรวมถึงวิธีการในการแก้ปัญหาต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งรวมไปถึงการแก้ปัญหาความเครียดในชีวิตประจำวันที่จำเป็นต้องค้นหาสาเหตุ กระบวนการ และแนวทางในการแก้ปัญหาดังกล่าวให้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

แนวคิดเกี่ยวกับความเครียด

ความเครียดเป็นสภาวะของความอ่อนแอในการตอบสนองทางร่างกายและความไม่สมดุลของระบบการทำงานของอวัยวะต่าง ๆ โดยความเครียดเป็นผลกระทบที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ สิ่งมีชีวิตทุกชนิดจึงต้องเผชิญกับความเครียดในระดับต่าง ๆ ความเครียดเป็นภาวะของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นโดยอัตโนมัติตามสภาพทางร่างกาย จิตใจ และอารมณ์ ซึ่งสามารถส่งผลกระทบได้ทั้งในทางบวกและทางลบ โดยส่งผลต่อทั้งร่างกายและจิตใจ (Filiz

Ersogutcu, Nurdilan Sener^{2019: 1)} ความเครียดเป็นเรื่องพื้นฐานของชีวิต ไม่ว่าจะเป็นบุคคลประเภทใด ฐานอย่างไร มีอำนาจมากน้อยเพียงใด หรือมีความสุขสบายแค่ไหน ก็ไม่สามารถหลีกเลี่ยงความเครียดได้ หากมีพฤติกรรมจัดการความเครียดที่ไม่เหมาะสม จะส่งผลเสียต่อสุขภาพ ทำให้คุณภาพชีวิตลดลง และก่อให้เกิดค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลอย่างมหาศาล (กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ, 2560: 3) การเกิดความเครียดของคนส่วนใหญ่มักเป็นผลมาจากสภาวะของความรู้สึกรำคาญ อารมณ์ จิตใจ และความคิดในเชิงลบ ซึ่งทำให้รู้สึกไม่สบายใจ กระวนกระวาย หนักใจ หรือเป็นทุกข์ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ความเครียดสามารถส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมและร่างกายของตนเอง รวมไปถึงความรู้สึกของผู้คนรอบข้างและสังคมโดยรวม ทั้งนี้ทุกคนและทุกชนชั้นในสังคมไม่สามารถหลีกเลี่ยงการเผชิญกับความเครียดในชีวิตจริงหรือชีวิตประจำวันได้ ดังนั้น การจัดการกับความเครียดที่เกิดขึ้นในแต่ละบุคคลจึงเป็นสิ่งสำคัญ เพื่อช่วยลดความเสี่ยงต่อการเกิดโรคต่าง ๆ ที่อาจตามมาในระยะยาว อีกทั้งการรับมือกับความเครียดยังเป็นสิ่งจำเป็นในการป้องกันผลกระทบหรือความผิดปกติทางร่างกายและจิตใจ (พระมหาอภิชาติ วชิรโชโต (กัจจันทร), 2566: 13)

เกลลาเจอร์ (Gallagher, 1979: 95-99) แบ่งความเครียดออกเป็น 2 ประเภทได้แก่

1) ความเครียดทางร่างกาย (Physical Stress) เป็นความเครียดที่เกิดจากสิ่งที่มีมารบกวนหรือคุกคามต่อร่างกาย ซึ่งอาจเกิดจากปัจจัยภายในตัวบุคคล เช่น การเปลี่ยนแปลงตามวัย ความเจ็บป่วย เป็นต้น หรืออาจเกิดจากปัจจัยภายนอก เช่น ความร้อน ความหนาว อุบัติเหตุ การขาดแคลนปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต เป็นต้น

2) ความเครียดทางจิตใจ (Psychological Stress) เป็นความเครียดที่เกิดจากสิ่งที่มีมารบกวนหรือคุกคามต่อจิตใจและความรู้สึกนึกคิดของบุคคล ซึ่งอาจเกิดจากปัจจัยภายใน เช่น ความรู้สึกผิดหวัง หรือเกิดจากปัจจัยภายนอก เช่น สภาพสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ หน้าที่การงาน และกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของสังคม เป็นต้น

กรมสุขภาพจิต (2540: 3) ได้แบ่งสาเหตุของความเครียดออกเป็น 3 ประการ ดังนี้

1) สาเหตุทางด้านจิตใจ ได้แก่ ความกลัวว่าจะไม่ได้ดังหวัง กลัวว่าจะไม่ประสบความสำเร็จ ความหนักใจในงานที่ได้รับมอบหมาย ความรู้สึกว่าตนเองต้องทำสิ่งที่เกินความสามารถ และความวิตกกังวลล่วงหน้าเกี่ยวกับสิ่งที่ยังไม่เกิดขึ้น เป็นต้น

2) สาเหตุจากความเปลี่ยนแปลงในชีวิต ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงของช่วงวัย การแต่งงาน การตั้งครรภ์ การเริ่มต้นทำงาน การเปลี่ยนงาน การเกษียณอายุ การย้ายที่อยู่อาศัย และการสูญเสียคนรัก เป็นต้น

3) สาเหตุจากการเจ็บป่วยทางกาย ได้แก่ การเจ็บป่วยเล็กน้อยไปจนถึงโรคที่รุนแรง และเรื้อรัง เช่น โรคเบาหวาน ความดันโลหิตสูง เป็นต้น

สรุปได้ว่า ความเครียดเป็นภาวะที่เกิดขึ้นจากการตอบสนองของร่างกายและจิตใจ ต่อสถานการณ์ที่เกินขีดความสามารถในการรับมือ ส่งผลให้เกิดความรู้สึกเป็นทุกข์ วิตกกังวล และอาจนำไปสู่ความผิดปกติทางร่างกาย พฤติกรรม และจิตใจตามมา โดยความเครียดสามารถเกิดขึ้นได้กับทุกคน ไม่ว่าจะมีความเครียดหรือพบปะในสังคมอย่างไร และมักมีต้นเหตุมาจากความรู้สึก อารมณ์ และความคิดในเชิงลบ ทั้งนี้ ความเครียดสามารถจำแนกออกได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่ ความเครียดทางร่างกายซึ่งเกิดจากสิ่งทีกระทบต่อร่างกาย เช่น การเจ็บป่วยหรือการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม และความเครียดทางจิตใจซึ่งเกิดจากปัจจัยทีกระทบต่อความรู้สึกและจิตใจ เช่น ความผิดหวังหรือแรงกดดันทางสังคม นอกจากนี้ สาเหตุของความเครียดยังสามารถแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มหลัก ได้แก่ สาเหตุทางด้านจิตใจ เช่น ความกลัวหรือความวิตกกังวล สาเหตุจากการเปลี่ยนแปลงในชีวิต เช่น การแต่งงานหรือเกษียณอายุ และสาเหตุจากการเจ็บป่วยทางกาย ทั้งนี้ การจัดการกับความเครียดอย่างเหมาะสมจึงเป็นสิ่งจำเป็นในการป้องกันผลกระทบด้านสุขภาพและส่งเสริมคุณภาพชีวิตที่ดีในระยะยาว

การจัดการความเครียดในชีวิตประจำวัน

การจัดการความเครียด คือ แนวทางหรือกระบวนการที่ดำเนินการเพื่อช่วยในการแก้ไขหรือบรรเทาความเครียดที่เกิดขึ้น ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้บุคคลสามารถกลับเข้าสู่ภาวะปกติทั้งทางร่างกายและจิตใจได้โดยเร็ว กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข ได้เสนอแนวทางในการจัดการความเครียด โดยเริ่มจากการหมั่นสังเกตความผิดปกติที่อาจเกิดขึ้น ทั้งทางร่างกาย จิตใจ และพฤติกรรม ซึ่งอาจเป็นสัญญาณของความเครียด และสามารถประเมินระดับความเครียดด้วยตนเองได้ เมื่อทราบว่าตนเองมีความเครียด ควรพยายามหาสาเหตุและแก้ไขปัญหานั้นโดยเร็ว พร้อมทั้งเรียนรู้การปรับเปลี่ยนความคิดในทางลบให้เป็นทางบวก นอกจากนี้ ยังสามารถคลายเครียดด้วยวิธีที่เหมาะสมและคุ้นเคย เช่น การอ่านหนังสือ ทำอาหาร ชมธรรมชาติ หรือใช้เทคนิคเฉพาะทางในการผ่อนคลายความเครียด เพื่อส่งเสริมสุขภาพทางจิตที่ดีและยกระดับคุณภาพชีวิตในภาพรวม

วิธีการเผชิญความเครียดตามแนวคิดของลาซารัสและฟอล์กแมน (Lazarus, R., & Folkman, S., 1984: 141-157) ได้กล่าวถึงการเผชิญความเครียดว่าเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการรับรู้ถึงการเปลี่ยนแปลงระหว่างตัวบุคคลกับสิ่งแวดล้อม เมื่อมีเหตุการณ์ที่กระทบต่อ

บุคคล มนุษย์จะใช้กระบวนการทางความคิดในการประเมินสถานการณ์ว่าเป็นภัยคุกคามหรือไม่ ซึ่งผลของการประเมินนี้จะนำไปสู่ความเครียด และการจัดการความเครียดจะประกอบด้วย 2 แนวทางหลัก ดังนี้

1) การเผชิญความเครียดโดยมุ่งแก้ไขปัญหา (Problem-focused coping) เป็นความพยายามที่มุ่งไปที่การกำหนดขอบเขตของปัญหา การหาแนวทางเลือก การตัดสินใจ และการดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหานั้น โดยมุ่งเน้นไปที่การปรับเปลี่ยนสิ่งแวดล้อมให้ลดการคุกคาม เช่น การยอมรับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น การค้นหาข้อมูลเพื่อหาทางแก้ไขปัญหายาอย่างเหมาะสม หรือการเรียนรู้ทักษะใหม่ ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ที่เผชิญ

2) การเผชิญความเครียดโดยมุ่งแก้ไขอารมณ์ (Emotion-focused coping) เป็นการเผชิญความเครียดที่มุ่งเน้นไปที่การลดอารมณ์หรือความรู้สึกที่ไม่สบายใจ โดยไม่ได้เปลี่ยนแปลงสถานการณ์จริง การใช้กลไกทางจิตหรือกระบวนการทางความคิดในระดับที่ไม่รู้ตัว เช่น การเปลี่ยนแปลงความหมายของสถานการณ์ให้มีแง่มุมดีขึ้น การปฏิเสธความจริง หรือการหลอกตัวเอง รวมถึงการใช้กลยุทธ์ทางพฤติกรรม เช่น การออกกำลังกาย การสะกดจิต การดื่มเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์ การระบายอารมณ์โกรธ หรือการแสวงหาการสนับสนุนทางอารมณ์จากผู้อื่น เป็นต้น

การจัดการความเครียดเป็นกระบวนการที่ช่วยบรรเทาหรือคลายความเครียดที่เกิดขึ้นจากปัจจัยต่าง ๆ ด้วยการใช้วิธีการและเทคนิคที่เหมาะสม กนกрянน์ สุชะตุงคะ (2556: 256-259) ได้อธิบายถึงวิธีการคลายเครียดและเทคนิคต่าง ๆ ที่ช่วยผ่อนคลายความเครียด โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. วิธีคลายเครียด

1.1 ฟังวิทยุ ดูโทรทัศน์ หรือชมภาพยนตร์ที่สนุกสนาน รวมถึงการอ่านหนังสือที่มีเนื้อหาที่สนุกสนาน สีสันสวยงาม หรือการ์ตูนตลก เพื่อช่วยให้ตนเองรู้สึกผ่อนคลายและสบายใจขึ้น

1.2 สำรวจวิธีคิดของตนเอง หากพบว่าคิดในทางที่ไม่เหมาะสม ควรพยายามเปลี่ยนแปลงความคิด โดยมองหามุมมองบวกและใช้ความคิดเชิงบวกเพื่อแก้ไขปัญหาก็ก่อให้เกิดความเครียด

1.3 พูดคุยและปรึกษาเรื่องที่ทำให้รู้สึกไม่สบายใจหรือกังวลกับเพื่อนๆ ผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือ หรือบุคลากรทางสุขภาพจิต เพื่อระบายความเครียดและรับฟังคำแนะนำ

1.4 เขียนระบายความรู้สึกหรือความคับข้องใจลงในกระดาษเพื่อระบายความเครียด และในบางกรณีอาจเขียนสิ่งที่รู้สึกภาคภูมิใจหรือความสำเร็จของตนเอง การเขียน

จะช่วยให้เห็นปัญหาและหาทางแก้ไขได้ดีขึ้น

2. เทคนิคต่างๆ ในการสร้างความผ่อนคลาย

2.1 การหายใจลึกๆ (Deep Breathing): หายใจเข้าลึกๆ จนท้องป่องขึ้น แล้วค่อยๆ หายใจออก ใช้เวลาทำซ้ำประมาณ 5 นาที และสามารถทำได้ทุกช่วงระหว่างวันเพื่อช่วยให้รู้สึกผ่อนคลาย

2.2 การนับลมหายใจ (Counting Your Breath): นับลมหายใจเข้าออก โดยทุกครั้งที่ยังหายใจออกให้นับเป็นหนึ่ง ทำซ้ำประมาณ 5 นาที เพื่อช่วยให้มีสมาธิและสติในการทำกิจกรรมต่างๆ

2.3 การรับรู้ร่างกายและสร้างความผ่อนคลาย (Body Awareness): การรับรู้ความรู้สึกของร่างกายแต่ละส่วน เช่น จินตนาการเห็นความเครียดออกจากร่างกายผ่านลมหายใจไปยังปลายมือและปลายเท้า จนกระทั่งร่างกายรู้สึกสะอาด เบา และผ่อนคลาย

2.4 การจินตนาการถึงสถานที่ที่ทำให้รู้สึกสงบ (Special Place): การจินตนาการถึงสถานที่ที่ทำให้รู้สึกสุขสงบและอบอุ่นใจ โดยใช้ประสาทสัมผัสทั้ง 5 เพื่อเพิ่มความรู้สึกผ่อนคลายและสงบ

2.5 การสร้างจินตนาการ (Coping Imagery): การสร้างภาพในจินตนาการเพื่อจัดการกับความเครียดและความไม่สบายใจจากความสัมพันธ์กับผู้อื่น โดยสามารถจินตนาการถึงการก้าวผ่านสถานการณ์เครียดและเห็นภาพตนเองมีความสุข

2.6 การรู้ตัวและผ่อนคลาย (Progressive Relaxation): การฝึกสังเกตความรู้สึกของร่างกายเมื่อเกิดความเครียด เพื่อให้สามารถแยกแยะความแตกต่างระหว่างความเครียดและภาวะผ่อนคลายได้ เมื่อเกิดความเครียดสามารถทำการผ่อนคลายได้ทันทีด้วยการเกร็งและเหยียดกล้ามเนื้อส่วนต่างๆ ของร่างกาย

สรุปได้ว่า การเผชิญความเครียดเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการรับรู้ถึงการเปลี่ยนแปลงระหว่างบุคคลกับสิ่งแวดล้อม เมื่อเผชิญเหตุการณ์ที่กระทบต่อตนเอง บุคคลจะใช้กระบวนการทางความคิดในการประเมินสถานการณ์ว่าเป็นภัยคุกคามหรือไม่ ซึ่งการประเมินนี้นำไปสู่การเกิดความเครียด และการจัดการความเครียดแบ่งออกเป็น 2 แนวทางหลัก คือ การเผชิญความเครียดโดยมุ่งแก้ไขปัญหานั้นเป็นความพยายามที่จะกำหนดขอบเขตของปัญหา หาวิธีการเลือก และลงมือแก้ไขปัญหานั้นด้วยการมุ่งไปที่การปรับเปลี่ยนสิ่งแวดล้อมเพื่อลดการคุกคามโดยการยอมรับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น การค้นหาข้อมูล หรือการเรียนรู้ทักษะใหม่ ๆ ที่เกี่ยวข้อง และการเผชิญความเครียดโดยมุ่งแก้ไขอารมณ์ เป็นการมุ่งเน้นไปที่การลดอารมณ์หรือความรู้สึกที่ไม่สบายใจ โดยไม่ได้เปลี่ยนแปลงสถานการณ์จริง เช่น การเปลี่ยนแปลงความหมายของ

สถานการณ์ การใช้กลไกทางจิต เช่น การปฏิเสธความจริง หรือการใช้กลยุทธ์พฤติกรรม เช่น การออกกำลังกาย การสะกดจิต หรือการแสวงหาการสนับสนุนทางอารมณ์จากผู้อื่น นอกจากนั้น การผ่อนคลายความเครียด สามารถใช้วิธีการและเทคนิคต่าง ๆ ที่ช่วยผ่อนคลายความเครียดได้ เช่น การฟังวิทยุ ดูโทรทัศน์ หรืออ่านหนังสือที่สนุกสนาน การพูดคุยกับผู้อื่นที่เชื่อถือได้ การเขียนระบายความรู้สึก และการใช้เทคนิคสร้างความผ่อนคลาย เช่น การหายใจลึก ๆ การนวดคลายไหล่ การฝึกการรับรู้ร่างกาย และการจินตนาการถึงสถานที่ที่ทำให้รู้สึกสงบ เพื่อเพิ่มความรู้สึกผ่อนคลายและสงบ รวมถึงการฝึกสังเกตความรู้สึกของร่างกายเพื่อให้สามารถผ่อนคลายได้ทันทีเมื่อเกิดความเครียด

ความเครียดและการจัดการความเครียดตามแนวพระพุทธศาสนา

ในทางพระพุทธศาสนา ความเครียดที่นำไปสู่ภาวะจิตวิตกกังวลนั้นเรียกว่า “อุทธัจจะ” และ “กุกกัจจะ” ซึ่งเป็นกิเลสชนิดหนึ่งที่สามารถกำจัดได้ทั้งในระยะสั้นหรือระยะยาว อุทธัจจะเป็นกิเลสประเภทหนึ่งที่ตั้งเป็นสังโยชน์ในสังโยชน์ 10 ประการ และยังถือเป็นสังโยชน์ที่สำคัญในระดับสูงด้วย (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535) ซึ่งหลักธรรมเกี่ยวกับความเครียดในพระพุทธศาสนา คือ “ทุกข์” หรือ “ทุกข์สัง” (Suffering หรือ Misery) ซึ่งเป็นความจริงประการแรกที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ ความทุกข์ในอริยสัจ 4 แตกต่างจากความทุกข์ในไตรลักษณ์ เพราะความทุกข์ในไตรลักษณ์หมายถึงการที่สิ่งต่างๆ หนอยู่ได้ไม่นาน ต้องมีการเปลี่ยนแปลงไป แต่ความทุกข์ในอริยสัจ 4 หมายถึง ความยากลำบาก ความยุ่งยาก ความเจ็บปวด และความทรมานที่เกิดขึ้นในชีวิตของเรา

การจัดการความเครียดที่เกิดจากทุกข์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา เป็นกระบวนการที่เน้นการทำความเข้าใจธรรมชาติของชีวิตและการพัฒนาจิตใจให้มีความมั่นคง โดยเริ่มจากการยอมรับความจริงว่าทุกชีวิตต้องประสบกับทุกข์ ซึ่งเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ไม่ว่าจะเป็นความเจ็บป่วย การพลัดพราก การสูญเสีย หรือการไม่สมปรารถนา เมื่อสามารถเข้าใจและยอมรับสภาพความทุกข์ได้แล้ว ขั้นตอนต่อไปคือการพิจารณาหาเหตุแห่งทุกข์ ซึ่งในพระพุทธศาสนา อธิบายว่าเกิดจากตัณหา ความยึดติด ความไม่รู้ และการปรุงแต่งทางจิตใจที่เกาะเกี่ยวกับสิ่งทั้งหลาย แนวทางการจัดการกับความเครียดจึงมีใช้เพียงการหลีกเลี่ยงหรือระงับอารมณ์เท่านั้น แต่เป็นการฝึกตนให้รู้เท่าทันจิตด้วยสติ ฝึกสมาธิเพื่อให้จิตตั้งมั่น และใช้ปัญญาพิจารณาสภาวะธรรมตามความเป็นจริง เพื่อคลายความยึดมั่นถือมั่น เมื่อจิตมีความเข้าใจในความเป็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตาแล้ว ความเครียดย่อมเบาบางลง และในที่สุดสามารถดับทุกข์ได้ด้วยการปฏิบัติ

ตามมรรคมีองค์ 8 ซึ่งเป็นทางสายกลางที่นำไปสู่ความพ้นทุกข์อย่างยั่งยืน โดยไม่ยึดติดกับสิ่งที่เกิดขึ้นและไม่ต่อต้านสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งหมดนี้เป็นกระบวนการฝึกจิตและเจริญปัญญาเพื่อปลดปล่อยความเครียดด้วยปัญญาที่เห็นตามความจริงตามแนวทางของพระพุทธศาสนา

นอกจากนั้น การเจริญสมาธิภาวนาเพื่อจัดการความเครียดตามแนวพระพุทธศาสนา เป็นวิธีการพัฒนาจิตที่มุ่งเน้นการฝึกจิตให้สงบและตั้งมั่น เพื่อนำไปสู่การรู้เท่าทันและปล่อยวางสิ่งที่เป็นเหตุแห่งความทุกข์ ความเครียดในมุมมองของพุทธศาสนาไม่ได้เกิดจากสิ่งภายนอกโดยตรง แต่เกิดจากการปรุงแต่งของจิตที่ยึดมั่นในอารมณ์ ความคิด และความคาดหวังต่างๆ ดังนั้นการฝึกสมาธิภาวนาเป็นการหันกลับมาพิจารณาภายใน เพื่อปลดปล่อยจิตจากสิ่งที่รบกวน ความเครียดจึงค่อยๆ คลายตัวเมื่อจิตใจสงบ สมาธิที่มั่นคงเป็นพื้นฐานให้เกิดปัญญา ซึ่งจะช่วยให้เห็นความจริงของชีวิตตามหลักไตรลักษณ์ คือ ความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ และความไม่มีตัวตน การเห็นอย่างนี้จะทำให้จิตลดความยึดมั่นถือมั่น และไม่หวั่นไหวต่อเหตุการณ์ต่างๆ เมื่อจิตนิ่งและสงบจากการเจริญภาวนา เช่น อานาปานสติ การพิจารณากาย หรือการเจริญเมตตาภาวนา จิตจะสามารถอยู่กับปัจจุบัน ไม่หวนกลับไปยึดอดีตหรือวิตกกังวลอนาคต การภาวนายังเสริมสร้างคุณสมบัติของจิตที่เข้มแข็ง เช่น ความอดทน ความมีสติ ความเมตตา และความกรุณา ซึ่งเป็นพลังภายในที่ช่วยขจัดความเครียดได้อย่างยั่งยืน การเจริญสมาธิจึงไม่ใช่เพียงการผ่อนคลายชั่วคราว แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงจิตให้มีคุณภาพ พร้อมรับมือกับทุกข์ได้ด้วย ความเข้าใจและปัญญาที่ลึกซึ้งซึ่งตามแนวทางแห่งพุทธธรรม

สรุปได้ว่า ในพระพุทธศาสนา ความเครียดที่นำไปสู่ภาวะวิตกกังวลถูกอธิบายผ่านแนวคิดของ “อุทธัจจะ” และ “กุกกัจจะ” ซึ่งเป็นกิเลสที่ทำให้จิตไม่สงบและถือเป็นสังโยชนชั้นสูงอย่างหนึ่ง แนวทางการจัดการกับความเครียดจึงเริ่มต้นจากการทำความเข้าใจ “ทุกข์” หรือ “ทุกข์สัจ” อันเป็นความจริงประการแรกในอริยสัจ 4 ซึ่งแตกต่างจากทุกข์ในไตรลักษณ์ เพราะหมายถึงความยากลำบาก เจ็บปวด และการไม่สมหวังที่มนุษย์หลีกเลี่ยงไม่ได้ การจัดการกับทุกข์และความเครียดจึงต้องอาศัยกระบวนการภายในที่ประกอบด้วยการยอมรับความจริง การพิจารณาหาเหตุแห่งทุกข์ และการฝึกฝนจิตด้วยสติ สมาธิ และปัญญา เพื่อให้เห็นสภาวะธรรมตามความเป็นจริง และคลายความยึดมั่นในสิ่งต่างๆ ที่เป็นเหตุให้เกิดความทุกข์ ความเครียดในมุมมองของพุทธศาสนาไม่ได้เกิดจากสิ่งภายนอกโดยตรง แต่เกิดจากการปรุงแต่งของจิตที่ยึดติดกับความคิดและความคาดหวัง การเจริญสมาธิภาวนา เช่น อานาปานสติ หรือเมตตาภาวนา ช่วยฝึกให้จิตสงบและมีพลังในการเผชิญปัญหาโดยไม่หวั่นไหว ซึ่งสะท้อนถึงความสำคัญของธรรมะในการเยียวยาและพัฒนาจิตใจให้มีคุณภาพสูงขึ้นตามแนวทางพุทธธรรม

การประยุกต์หลักอริยสัจ 4 เพื่อการแก้ปัญหาความเครียดในชีวิตประจำวัน

หลักอริยสัจ 4 เป็นหลักธรรมสำคัญที่ครอบคลุมคำสอนทั้งหมดในพระพุทธศาสนา เนื้อความทั้งหมดที่ได้แสดงออกมา คือความจริงอันประเสริฐ ความดับตัณหาไม่เหลือด้วยวิราคะ ความสละ ความสละคืน ความพ้น ความไม่อาลัยในตัณหา (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) อริยสัจ 4 เป็นความจริงเกี่ยวกับชีวิตและสรรพสิ่ง และเป็นไปตามเหตุปัจจัย เป็นความจริงแท้ มีทั้งด้านเกิดทุกข์และความดับทุกข์ หลักอริยสัจ เป็นการให้มองเห็นภัยของชีวิต และมองเห็นทางปลอดภัย พร้อมแนะวิธีการหลีกเลี่ยงเอาไว้ ประกอบด้วย

1) ทุกข์ แปลว่า ความทุกข์หรือสภาพที่ทนได้ยาก ได้แก่ ปัญหาต่างๆ ของมนุษย์ กล่าวให้ลึกลงอีก หมายถึง สภาวะของสิ่งทั้งหลายที่ตกอยู่ในกฎธรรมดาแห่งความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็น อนัตตา ซึ่งประกอบด้วยภาวะบีบคั้น กดดัน ขัดแย้ง มีความบกพร่อง ไม่สมบูรณ์ในตัวเอง ขาดแก่นสาร และความเที่ยงแท้ แม้ชาติ(ความเกิด) ก็เป็น ทุกข์ แม้ชรา(ความแก่) ก็เป็นทุกข์ แม้มรณะ(ความตาย) ก็เป็นทุกข์ แม้โสกะ(ความโศก) แม้ ปริเทวะ (ความคร่ำครวญ) ทุกข์(ความทุกข์กาย) โทมนัส(ความทุกข์ใจ) อุปายาส(ความคับแค้นใจ)ก็ เป็นทุกข์ ความประสบกับสิ่งที่ไม่เป็นที่รักก็เป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รักก็เป็นทุกข์ ปราณาสัง ใดไม่ได้สิ่งนั้นก็ทุกข์ โดยย่ออุปาทานขันธ์ 5 เป็นทุกข์ นี้เรียกว่า ทุกขอริยสัจ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

2) สมุทัย แปลว่า เหตุเกิดแห่งทุกข์ หรือสาเหตุให้ทุกข์เกิดขึ้น ได้แก่ ความอยากที่ยึดถือเอาตัวตนเป็นที่ตั้ง โดยอาการที่มีเราซึ่งจะเสพส่วยที่จะได้จะเป็น จะไม่เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ตัณหาอันทำให้เกิดอีก ประกอบด้วยความเพิลิตเพลินและความกำหนด มีปกติให้เพิลิตเพลิน ในอารมณ์นั้น ๆ คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา นี้เรียกว่า ทุกขสมุทยอริยสัจ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

3) นิโรธ แปลว่า ความดับทุกข์ เป็นเป้าหมายสูงสุดของพุทธปรัชญา ตามคำสอนของ พระพุทธเจ้า การดับทุกข์คือการดับความอยาก การตัดเยื่อใยในความรัก ความสิ้นราคะ สิ้นโทสะ สิ้นโมหะ สลัดออก สิ้นตัณหาโดยสิ้นเชิง ได้แก่ นิพพาน อันเป็นสภาวะที่ท่าลายความอยาก ในกาม ความสงสัย และความไม่รู้ จึงเป็นความสงบอย่างยิ่ง ดุจน้ำสมุทรที่ลึก ปราศจากคลื่น อิสระอย่างยิ่ง สุขอย่างยิ่ง สามารถบรรลุได้ในชาตินี้ไม่ใช่สิ่งที่ไกลเกินเอื้อม ถ้าปฏิบัติมรรค 8

4) มรรค แปลว่า ปฏิปทาที่นำไปสู่ความดับทุกข์ หรือทางปฏิบัติในการออกจากทุกข์ เป็นการแสดงให้เห็นขั้นตอน หรือวิธีการออกจากความทุกข์ พระองค์เรียกว่า ทางสายกลาง มี 8 องค์ประกอบ ใครก็ตามที่ปฏิบัติตามมรรค 8 ก็สามารถถอนตนจากทุกข์ได้

หลักอริยสัจ 4 ถือเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาและเป็นแนวทางแห่งการเข้าใจและ

ดับทุกข์อย่างเป็นระบบ ในการนำมาประยุกต์ใช้เพื่อการแก้ปัญหาความเครียดในชีวิตประจำวันนั้น จำเป็นต้องผ่านกระบวนการที่ประกอบด้วย การรับรู้ เข้าใจ และพัฒนาอย่างต่อเนื่องในระดับจิตใจและการดำเนินชีวิต โดยสามารถแจกแจงเป็นขั้นตอน ดังนี้

1. การพิจารณา “ทุกข์” อย่างตรงไปตรงมา

ขั้นตอนแรกของกระบวนการคือการตระหนักและยอมรับว่า “ความเครียด” ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน ไม่ใช่สิ่งผิดปกติหรือสิ่งที่ต้องปฏิเสธ หากแต่เป็น “ทุกข์” ซึ่งหมายถึงสภาวะที่ไม่น่าปรารถนา เป็นธรรมชาติของชีวิตมนุษย์ ความเครียดอาจเกิดจากปัจจัยต่าง ๆ เช่น ความกดดันในการทำงาน ความขัดแย้งในครอบครัว ความไม่มั่นคงในชีวิต หรือแม้แต่ความรู้สึกละเลยตัวเองในตนเอง ในขั้นตอนนี้ สิ่งสำคัญคือการไม่หลบหนีจากความเครียด แต่ต้องฝึกการมองเห็นและเข้าใจมันด้วยใจเป็นกลาง ไม่ตัดสิน และไม่ผลักไส เพราะการหลีกเลี่ยงหรือเก็บกดความเครียดมักจะยิ่งทำให้สถานการณ์แย่ลง การพิจารณาทุกข์จึงเป็นการเรียนรู้เพื่อสร้างปัญญาเบื้องต้นในการเผชิญกับความจริงของชีวิต

2. การวิเคราะห์ “สมุทัย” หรือค้นหาเหตุแห่งทุกข์

เมื่อรู้ตัวว่าตนมีความเครียด ขั้นตอนต่อไปคือการสืบค้นอย่างจริงจังว่าเหตุแห่งความเครียดนั้นคืออะไร โดยอาศัยการเจริญสติและปัญญาเพื่อพิจารณาอย่างลึกซึ้ง ความเครียดมักมีรากฐานอยู่ใน “ตัณหา” คือ ความอยาก ความยึดติด หรือความคาดหวัง เช่น ความอยากประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ ความยึดมั่นในภาพลักษณ์หรือความสมบูรณ์แบบ ความกลัวว่าจะสูญเสียสถานะ ความรัก หรือการยอมรับจากผู้อื่น นอกจากนั้น ยังมี “อวิชชา” หรือความไม่รู้ ซึ่งหมายถึงการไม่เข้าใจธรรมชาติของชีวิตที่เต็มไปด้วยความไม่แน่นอน ความเปลี่ยนแปลง และความไม่อยู่ในอำนาจของตนเองอย่างแท้จริง ดังนั้น การพิจารณาเหตุแห่งทุกข์ต้องอาศัยความซื่อสัตย์ต่อตนเอง ความกล้ายอมรับความจริง และการใช้ปัญญาแยกแยะว่า ความเครียดนั้นเกิดจากอะไร เป็นสิ่งที่ควบคุมได้หรือไม่ และตนเองมีส่วนทำให้มันรุนแรงขึ้นหรือไม่

3. การเห็น “นิโรธ” หรือแนวทางดับความเครียด

หลังจากรู้สาเหตุแห่งความเครียดแล้ว ผู้ปฏิบัติควรตระหนักว่าความทุกข์นั้นสามารถดับได้เมื่อเราสามารถปล่อยวางตัณหาและความยึดติดได้ ซึ่ง “นิโรธ” ไม่ได้หมายถึงการกำจัดปัญหาหรือทำให้ความเครียดหายไปทันที แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงมุมมองของจิตใจ เช่น การลดความยึดมั่นในผลลัพธ์ แล้วหันมาใส่ใจกระบวนการมากขึ้น การยอมรับว่าเราไม่สามารถควบคุมทุกสิ่งได้ แต่สามารถควบคุมเท่าที่ของตนเองได้ การฝึกใจให้ปล่อยวางเมื่อสถานการณ์อยู่นอกเหนือการควบคุม เมื่อนำหลักนิโรธมาใช้ เราจะเริ่มรู้สึกผ่อนคลายจากภาระทางใจ เพราะ

ไม่ต้องแบกความคาดหวังและความกลัวอย่างที่เคยเป็น จิตใจจะเริ่มเข้าสู่ภาวะเป็นกลาง ซึ่งเป็นฐานของความสงบและความสุขภายใน

4. การปฏิบัติตาม “มรรค” หรือเส้นทางสู่การดับทุกข์

เมื่อเข้าใจว่าทุกข์เกิดจากอะไร และสามารถดับได้ ก้าวต่อไปคือการลงมือปฏิบัติตามแนวทาง “มรรคมืองค์ 8” เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเองในระดับพฤติกรรม ความคิด และเจตคติ คือ สัมมาทิฐิ (ความเห็นชอบ) เห็นความเครียดตามความเป็นจริง ไม่เพ่งโทษตนเองหรือผู้อื่น สัมมาสังกัปปะ (ความดำริชอบ) คิดแก้ปัญหาด้วยสันติ ไม่ใช้ความโกรธหรือความเครียดเป็นแรงขับเคลื่อน สัมมาวาจา (การพูดชอบ) ใช้คำพูดปลอบใจตนเองหรือผู้อื่น ไม่เสียดสีหรือซ้ำเติม สัมมากัมมันตะ (การกระทำชอบ) ดำเนินชีวิตด้วยศีล ไม่ทำร้ายตนเองหรือผู้อื่น สัมมาอาชีวะ (อาชีพชอบ) ประกอบอาชีพที่ไม่ขัดกับศีลธรรมและไม่ก่อให้เกิดความเครียดสะสม สัมมาวายามะ (ความเพียรชอบ) เพียรลดความคิดลบ สร้างพลังบวกให้กับจิตใจ สัมมาสติ (สติชอบ) ฝึกการเจริญสติรู้ตัวทั่วพร้อม เช่น รู้เท่าทันอารมณ์ความเครียดทันทีที่เกิดขึ้น และสัมมาสมาธิ (สมาธิชอบ) ฝึกจิตให้ตั้งมั่นผ่านการนั่งสมาธิหรือการภาวนา เพื่อให้จิตนิ่งและเห็นปัญหาชัดเจนขึ้น

5. การบูรณาการอริยสัจ 4 เป็นวิถีชีวิต

การประยุกต์หลักอริยสัจ 4 ไม่ใช่เพียงการคิดหรือเข้าใจในทางทฤษฎี แต่ต้องฝึกฝนให้เป็น “วิถีชีวิต” โดยฝึกอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ เช่น ใช้เวลาสั้น ๆ ทุกวันพิจารณาอารมณ์ที่เกิดขึ้นในตน ฝึกหายใจเข้า-ออกอย่างมีสติเมื่อรู้สึกเครียด สังเกตว่าความเครียดเกิดจากความคิด ยึดติดใด และปล่อยวางความคิดนั้น ฝึกเจริญสมาธิภาวนาเป็นประจำ เพื่อฟื้นฟูจิตใจให้แข็งแรง

สรุปได้ว่า กระบวนการการประยุกต์หลักอริยสัจ 4 เพื่อการแก้ปัญหาความเครียดในชีวิตประจำวันเป็นแนวทางที่ลึกซึ้งและมีระบบตามหลักพระพุทธศาสนา โดยเริ่มจากการพิจารณา “ทุกข์” ซึ่งหมายถึงการยอมรับและมองเห็นอย่างชัดเจนว่าความเครียดเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต เป็นสภาวะที่เกิดขึ้นจริง ไม่ใช่สิ่งที่ต้องหลีกเลี่ยง แต่เป็นสิ่งที่ควรเรียนรู้และเข้าใจ เมื่อสามารถระบุและยอมรับความเครียดได้แล้ว ขั้นตอนต่อไปคือการค้นหา “สมุทัย” หรือเหตุแห่งทุกข์ ซึ่งในบริบทของความเครียดมักเกิดจากตัณหา ความยึดติด ความคาดหวัง และความไม่รู้เท่าทันอารมณ์หรือสถานการณ์ที่มากระทบใจ กระบวนการนี้ต้องอาศัยความสังเกตและความซื่อสัตย์ต่อตนเองในการวิเคราะห์ต้นตอของปัญหาอย่างตรงไปตรงมา ต่อจากนั้นคือการเห็น “นิโรธ” หรือความดับทุกข์ ซึ่งหมายถึงการมองเห็นความเป็นไปได้ของการคลี่คลายหรือดับความเครียดเมื่อเราสามารถปล่อยวางเหตุแห่งทุกข์ได้ การดับทุกข์ในที่นี้มีได้หมายถึงการหลีกเลี่ยงความจริงหรือปฏิเสธปัญหา แต่เป็นการพัฒนาใจให้เป็นกลาง เข้าใจธรรมชาติของความเปลี่ยนแปลง และไม่ยึดติดกับสิ่งที่ไม่จีรัง และสุดท้ายคือการดำเนินตาม “มรรค” หรือ

แนวทางแห่งการดับทุกข์ ซึ่งประกอบด้วยองค์ธรรม 8 ประการที่ครอบคลุมมิติของความคิด การพูด การกระทำ การดำรงชีวิต ความเพียร สติ สมาธิ และปัญญา การประยุกต์หลักมรรคมีองค์ 8 ในชีวิตประจำวัน เช่น การตั้งสติรู้ทันอารมณ์ตนเองก่อนตอบสนอง การเลือกใช้คำพูดที่ไม่ก่อความขัดแย้ง การใช้ชีวิตด้วยความพอเพียง และการฝึกสมาธิอย่างสม่ำเสมอ ล้วนช่วยเสริมสร้างภาวะจิตที่มั่นคงและรู้เท่าทันความเครียดได้ดียิ่งขึ้น

องค์ความรู้จากการศึกษา

องค์ความรู้ที่ได้จากบทความนี้ชี้ให้เห็นว่า ความเครียดในมุมมองพระพุทธศาสนา เกิดจากการปรุงแต่งทางจิตที่ยึดมั่นในอารมณ์ ความคิด และความคาดหวัง ซึ่งสอดคล้องกับกิเลสที่เรียกว่า “อกุศลจิต” และ “กุฏกัจจะ” การจัดการกับความเครียดจึงไม่ใช่เพียงการระงับอารมณ์ชั่วคราว แต่ต้องอาศัยการฝึกฝนจิตใจอย่างลึกซึ้ง โดยใช้หลักอริยสัจ 4 เป็นแนวทางได้แก่ การยอมรับความทุกข์ การวิเคราะห์เหตุแห่งทุกข์ การเห็นแนวทางดับทุกข์ และการปฏิบัติตามมรรคมมีองค์ 8 ซึ่งเป็นกระบวนการที่ช่วยให้เข้าใจธรรมชาติของชีวิต ลดความยึดมั่นถือมั่น และสร้างความสงบในจิตใจอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ การฝึกสมาธิภาวนา เช่น อานาปาน

สติ หรือเมตตาภาวนา ยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาสติ ปัญญา และคุณภาพของจิต ช่วยให้สามารถเผชิญกับปัญหาความเครียดในชีวิตประจำวันได้อย่างมีสติและมั่นคงตามแนวทางพุทธธรรม

สรุป

ความเครียดเป็นภาวะที่เกิดจากการตอบสนองของร่างกายและจิตใจต่อสถานการณ์ที่เกินขีดความสามารถในการรับมือ ซึ่งส่งผลกระทบต่อสุขภาพทั้งทางร่างกายและจิตใจ โดยสามารถจำแนกออกเป็นความเครียดทางร่างกายและทางจิตใจ อีกทั้งมีสาเหตุหลากหลายจากด้านจิตใจ การเปลี่ยนแปลงในชีวิต และการเจ็บป่วย การจัดการความเครียดจึงจำเป็นต้องใช้ทั้งการเผชิญปัญหาโดยตรงและการควบคุมอารมณ์ รวมถึงการใช้เทคนิคผ่อนคลายต่าง ๆ เช่น การฝึกหายใจ การพูดคุย หรือการทำกิจกรรมที่สร้างความสุข ขณะที่ในทางพระพุทธศาสนา ความเครียดถูกมองผ่านแนวคิด “อุทธัจจะ-กุกกุจจะ” และหลักอริยสัจ 4 โดยเน้นให้ผู้ปฏิบัติเข้าใจความจริงของทุกข์ (ทุกข์สัจ) เห็นเหตุแห่งทุกข์ (สมุทัย) เรียนรู้การดับทุกข์ (นิโรธ) และดำเนินชีวิตตามมรรคมรรค 8 การฝึกสติ สมาธิ และปัญญาจึงเป็นแนวทางสำคัญในการเผชิญและคลายความเครียดอย่างลึกซึ้ง โดยไม่หลีกเลี่ยงแต่เรียนรู้ที่จะอยู่กับความจริง และพัฒนาใจให้เข้มแข็งเข้าใจธรรมชาติของชีวิต นำไปสู่คุณภาพชีวิตที่ดีและยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

1. ควรสนับสนุนให้มีการจัดอบรม ฝึกสมาธิ หรือกิจกรรมภาวนาในสถานศึกษา สถานที่ทำงาน หรือชุมชน โดยเน้นการประยุกต์หลักอริยสัจ 4 เพื่อให้ผู้เข้าร่วมได้เรียนรู้และฝึกฝนกระบวนการพิจารณาทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ หนทางแห่งการดับทุกข์ และแนวทางการดำเนินชีวิตที่นำไปสู่การพ้นทุกข์อย่างมีระบบ
2. ควรจัดทำคู่มือหรือชุดกิจกรรมที่สามารถใช้ในชีวิตประจำวัน เพื่อช่วยให้ประชาชนทั่วไปสามารถประเมินสภาวะความเครียดของตนเองและใช้หลักอริยสัจ 4 เป็นเครื่องมือในการเผชิญและจัดการกับปัญหาอย่างเป็นขั้นตอน ทั้งในเชิงปัญญาและการปฏิบัติ
3. ควรส่งเสริมการวิจัยหรือพัฒนางานองค์ความรู้ที่เชื่อมโยงหลักอริยสัจ 4 กับแนวคิดทางจิตวิทยาสมัยใหม่ เช่น การรู้เท่าทันอารมณ์ (Emotional Intelligence) หรือการรู้ตัวรู้คิด (Mindfulness-Based Stress Reduction) เพื่อสร้างเครื่องมือหรือแนวทางที่มีประสิทธิภาพในการดูแลสุขภาพจิตทั้งในเชิงวิทยาศาสตร์และจิตวิญญาณ

บรรณานุกรม

- กนกรัตน์ สุชะตุงคะ. (2556). **ประมวลความรู้ทางจิตวิทยาคลินิก**. กรุงเทพมหานคร: นิโอดิจิตอล.
- กรมสุขภาพจิต. (2540). **คู่มือคลายเครียด**. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: สยามเอ็มแอนด์ปีพับลิชชิง.
- กองสุขศึกษา กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข. (2560). **การเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม การจัดการความเครียดสำหรับวัยทำงาน**. กรุงเทพมหานคร: กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข.
- ทศ ลิ้มสดี. (2567). **สังคมไทย ต่างคน ต่างเครียด! เรื่องจิตใจที่ใกล้ตัวคนทุกช่วงวัย**. แหล่งที่มา: https://www.springnews.co.th/lifestyle/work-balance/850656?utm_source=chatgpt.com [10 พฤษภาคม 2568].
- พระมหาอภิชาติ วชิรโย (กิจจันทร์). (2566). **การจัดการความเครียดตามหลักพระพุทธศาสนาของคนไทย ในเมืองลอสแอนเจลิส**. (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเดปีฎก 2500**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สถาบันความเครียดแห่งอเมริกา. (2019). **The American Institute of Stress (AIS), September 25th**. Retrieved: <https://www.stress.org/the-united-states-of-stress-2019-youll-never-think-about-stress-the-same-way-again> [13 May 2025].
- สำนักข่าว Hfocus. (2567). **สสส.-ม.มหิดล ชี้คนไทยเครียดมากขึ้น เป็นโรคซึมเศร้า-เสี่ยงทำร้ายตัวเอง**. แหล่งที่มา: https://www.hfocus.org/content/2024/06/30783?utm_source=chatgpt.com.
- Filiz Ersogutcu, Nurdilan Sener. (2019). Stress as A Basic Concept and Nursing Approaches, **Biomed J Sci & Tech Res**, 21(5), 1.
- Gallagher, J.. (1979). **Coping with Stress**. U.S.A.: Association Management.
- Lazarus, R., & Folkman, S.. (1984). **Stress, appraisal, and coping**. New York: Springer Publishing Company.

พุทธบูรณาการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ด้านความซื่อสัตย์สุจริตของนักเรียนระดับประถมศึกษา

Buddhist Integration of Learning Management to Develop the Desirable Attributes of Integrity of Primary School Students

ฉวีวรรณ เกตุสุวรรณ, ธนชาดา วงศ์กิติ

Chaweewan Katsuwan, Tanachada wongkiti

โรงเรียนบ้านเหล่ายาว อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน

สำนักงานพื้นที่เขตการศึกษาปทุมศึกษาลำพูน เขต 2

Ban Lao Yao School, Ban Hong District, Lamphun Province

Lamphun Primary Educational Service Area Office 2

Corresponding Author Email: nareupan.som@mcu.ac.th

Received: 2025-05-12 Revised: 2025-06-30 Accepted: 2025-07-02

บทคัดย่อ

บทความวิชาการเรื่อง “พุทธบูรณาการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ด้านความซื่อสัตย์สุจริตของนักเรียนระดับประถมศึกษา” มุ่งศึกษาการประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนา โดยเฉพาะแนวคิด “รุ่งอรุณของการศึกษา” ซึ่งประกอบด้วย 7 องค์ธรรม ได้แก่ กัลยาณมิตตตา สีสัมปทา ฉันทสัมปทา อุตตสัมปทา ทิฏฐิสัมปทา อัปมาทสัมปทา และโยนิโสมนสิการสัมปทา มาเป็นแนวทางในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่บูรณาการทั้งด้านเนื้อหา จิตใจ และพฤติกรรม เพื่อส่งเสริมคุณลักษณะความซื่อสัตย์สุจริตในผู้เรียนระดับประถมศึกษาอย่างเป็นระบบ

ผลการวิเคราะห์พบว่า การใช้กัลยาณมิตตตา ช่วยส่งเสริมแบบอย่างที่ดีในสังคม โรงเรียน สีสัมปทาสร้างวินัยและจิตสำนึกด้านความรับผิดชอบ ฉันทสัมปทาเพิ่มแรงจูงใจในการประพฤติดี อุตตสัมปทาพัฒนาความมุ่งมั่นในการฝึกฝนตน ทิฏฐิสัมปทาสร้างความเข้าใจและตัดสินใจอย่างมีเหตุผล อัปมาทสัมปทาเสริมสติไม่ประมาทในการกระทำ และโยนิโสมนสิการสัมปทาส่งเสริมการคิดไตร่ตรองเพื่อเข้าถึงความจริง ทั้งหมดนี้สามารถบูรณาการผ่านกิจกรรมในชั้นเรียน เช่น การสะท้อนตน การอภิปราย การฝึกวินัย การคิดวิเคราะห์ และการมีส่วนร่วม ในกิจกรรมสร้างสรรค์อย่างเป็นระบบ

คำสำคัญ: พุทธบูรณาการ, การจัดการเรียนรู้, คุณลักษณะอันพึงประสงค์, ประถมศึกษา

Abstract

The academic article, “Buddhist Integration of Learning Management to Develop Desired Characteristics of Integrity in Primary School Students,” investigates how Buddhist principles, particularly the concept known as “Dawn of Education,” can be applied to instill integrity in young learners. This concept encompasses seven key elements: kindness, moral discipline, joy in learning, self-discipline, right views, effortlessness in action, and careful consideration. These principles serve as a framework for designing learning activities that seamlessly connect knowledge, attitudes, and behaviors, aiming to foster systems of integrity among primary school students.

The analysis reveals several findings: practicing kindness helps establish positive role models within the school environment; cultivating moral discipline promotes responsibility and structure; joy in learning boosts motivation and reinforces positive behaviors; self-discipline nurtures dedication to personal growth; right views support sound reasoning and insightful decisions; effortlessness in action enhances mindful behaviors; and careful consideration develops reflective thinking to discern the truth. These aspects can be effectively integrated into classroom practices through strategies such as self-reflection, group discussions, discipline-building exercises, critical-thinking tasks, and structured involvement in creative, participatory activities.

Keywords: Buddhist Integration, Learning Management, Virtue Formation

บทนำ

การศึกษาเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาประเทศ ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และเตรียมคนให้มีศักยภาพเพื่อพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ประชากรถือเป็นทรัพยากรปัจจัยหนึ่งที่ชี้ขาดในยุคการแข่งขัน การพัฒนาคนรุ่นใหม่ให้มีศักยภาพ เพื่อยกระดับประเทศให้อยู่ในระดับสากลจึงเป็นเรื่องจำเป็นเร่งด่วน การเตรียมความพร้อมประชากรในวัยเรียนให้มีทักษะเพื่อการดำรงชีวิตในศตวรรษที่ 21 จึงได้มีการนำมาพูดถึงอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะวงการศึกษามีหน้าที่โดยตรงในการพัฒนาคน ต้องมีความตื่นตัวและเตรียมพร้อมในการจัดการเรียนรู้เพื่อผู้เรียนให้มีคุณลักษณะดังกล่าว ซึ่งภาคีเครือข่ายเพื่อทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 ได้กล่าวถึง ทักษะสำคัญแห่งศตวรรษที่ 21 ว่าผู้เรียนควรได้เรียนรู้วิชาแกนและแนวคิดสำคัญในศตวรรษที่ 21 ได้แก่จิตสำนึกต่อโลก ความรู้พื้นฐานด้านการเงิน เศรษฐกิจและการเป็นผู้ประกอบการ ความรู้พื้นฐานด้านความเป็นพลเมือง ความรู้พื้นฐานด้านสุขภาพอนามัย ความรู้พื้นฐานด้านสิ่งแวดล้อม รวมถึงได้รับการพัฒนาทักษะการเรียนรู้ในด้านต่าง ๆ ที่จำเป็นประกอบด้วย ทักษะการคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรม ทักษะด้านสารสนเทศ สื่อและเทคโนโลยี และทักษะชีวิตและการทำงาน (Battelle for Kids, 2019)

การจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ด้านความซื่อสัตย์สุจริตของนักเรียนระดับประถมศึกษา คือการออกแบบกิจกรรมการเรียนการสอนที่เน้นทั้งการพัฒนาทางวิชาการและการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมควบคู่กัน โดยครูจะบูรณาการคุณลักษณะอันพึงประสงค์ เช่น ความมีวินัย ความซื่อสัตย์ การมีจิตสาธารณะ หรือความพอเพียง เข้ากับเนื้อหาวิชาต่าง ๆ ผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย เช่น การเรียนรู้แบบลงมือปฏิบัติ การเรียนรู้ร่วมกัน การแก้ปัญหา หรือกิจกรรมสะท้อนคิดหลังเรียน เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อย่างลึกซึ้งและสามารถนำคุณลักษณะเหล่านี้ไปใช้ในชีวิตจริงได้อย่างเหมาะสม โดยหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 ได้กำหนดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ 8 ประการ ได้แก่ ความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์, ความมีวินัย, ความใฝ่เรียนรู้, ความอยู่อย่างพอเพียง, ความมุ่งมั่นในการทำงาน, ความซื่อสัตย์สุจริต, ความรับผิดชอบ และความมีจิตสาธารณะ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2551: 9-10) จากงานวิจัยของ บุญลือ ทองอยู่ (2562: 25-40) พบว่า การจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนระดับประถมศึกษาควรออกแบบให้มีความยืดหยุ่นและมีความเชื่อมโยงกับชีวิตจริงของผู้เรียน เช่น การใช้กิจกรรมกลุ่ม กิจกรรมจิตอาสา การสะท้อนคิด และการบูรณาการคุณธรรมในทุกกลุ่มสาระวิชา เพื่อสร้างพฤติกรรมที่เหมาะสมอย่างต่อเนื่อง และศรีวรรณ พลายนณี (2561: 56-68) เสนอว่าการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ควรเชื่อมโยงกับแนวทางของการเรียนรู้ใน

ศตวรรษที่ 21 โดยเฉพาะการเน้นความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณ การแก้ปัญหา การสื่อสาร และการทำงานร่วมกัน ซึ่งเป็นทักษะสำคัญในการใช้ชีวิตในโลกยุคใหม่ โดยการออกแบบการเรียนรู้แบบ Active Learning และ Project-based Learning สามารถช่วยกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดพฤติกรรมตามคุณลักษณะอันพึงประสงค์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ดังนั้นแล้ว บทความนี้มีความสำคัญเนื่องจากการพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ด้านความซื่อสัตย์สุจริตของนักเรียนระดับประถมศึกษา มีบทบาทสำคัญในการเตรียมเด็กให้พร้อมเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพในศตวรรษที่ 21 ซึ่งเต็มไปด้วยการเปลี่ยนแปลงและการแข่งขันที่รวดเร็ว การจัดการเรียนรู้ที่บูรณาการทั้งความรู้ ทักษะ และคุณธรรมจริยธรรมตามหลักพุทธบูรณาการจึงเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อให้เด็กได้เรียนรู้และพัฒนาในทุกด้านที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตในอนาคต โดยเน้นการบูรณาการผ่านกระบวนการเรียนรู้ทั้งในและนอกห้องเรียนอย่างเป็นรูปธรรม วิธีการบูรณาการจะอาศัยกิจกรรมที่สอดคล้องกับชีวิตประจำวัน เช่น การสอดแทรกหลักธรรมในบทเรียน การจัดกิจกรรมสาธิตหรือการเรียนรู้จากสถานการณ์จำลอง และการสะท้อนคิดผ่านบทเรียนชีวิต เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้เชิงพฤติกรรมและจิตสำนึก ขณะที่ขั้นตอนการดำเนินงานจะเริ่มจากการวางแผนร่วมกันระหว่างครู นักเรียน และผู้ปกครอง จากนั้นนำหลักธรรมไปเชื่อมโยงกับบทเรียนหรือกิจกรรมในชั้นเรียนอย่างมีเป้าหมาย สุดท้ายประเมินผลจากพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงและการสะท้อนคุณค่าที่เกิดขึ้นในตัวผู้เรียน ทั้งนี้ต้องอาศัยความต่อเนื่องและแบบอย่างที่ดีจากผู้สอนเป็นแรงเสริมในการหล่อหลอมคุณลักษณะความซื่อสัตย์อย่างยั่งยืน

คุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนระดับประถมศึกษา

กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดวิสัยทัศน์ในการจัดทำหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยมุ่งพัฒนาผู้เรียนทุกคน ซึ่งเป็นกำลังสำคัญของชาติ ให้เป็นมนุษย์ที่มีความสมดุลทั้งด้านร่างกาย ความรู้ และคุณธรรม มีจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยและเป็นพลโลก ยึดมั่นในการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข มีความรู้และทักษะพื้นฐาน รวมทั้งเจตคติที่จำเป็นต่อการศึกษาต่อ การประกอบอาชีพ และการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยมุ่งเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญบนพื้นฐานความเชื่อว่า ทุกคนสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้เต็มตามศักยภาพ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2551: 4)

คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของเด็กไทยในระดับประถมศึกษา เป็นเป้าหมายสำคัญในการพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้คู่คุณธรรม โดยสอดคล้องกับนโยบายและกรอบหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2560) ของกระทรวงศึกษาธิการ

ซึ่งกำหนดคุณลักษณะที่พึงประสงค์ไว้ 8 ประการ ได้แก่ 1. รักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ 2. ซื่อสัตย์สุจริต 3. มีวินัย 4. ใฝ่เรียนรู้ 5. อยู่อย่างพอเพียง 6. มุ่งมั่นในการทำงาน 7. รักความเป็นไทย และ 8. มีจิตสาธารณะ

คุณลักษณะเหล่านี้มีเป้าหมายเพื่อส่งเสริมการเจริญเติบโตของผู้เรียนทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และสติปัญญา ควบคู่กับการปลูกฝังความเป็นพลเมืองดี มีความรับผิดชอบ ต่อสังคม และสามารถดำรงชีวิตในสังคมอย่างมีคุณค่า โดยครูสามารถออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ที่บูรณาการเนื้อหาวิชากับการปลูกฝังคุณธรรมเหล่านี้ เช่น การจัดกิจกรรมกลุ่ม การบำเพ็ญประโยชน์ในโรงเรียน การเล่าเรื่องเพื่อปลูกฝังคุณธรรม หรือการใช้กิจกรรมสะท้อนคิดหลังเรียนรู้ เพื่อให้เด็กได้เรียนรู้ผ่านประสบการณ์จริง (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2551: 4-5)

สรุปได้ว่า กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดวิสัยทัศน์ในการจัดทำหลักสูตรแกนกลาง การศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เป็นมนุษย์ที่มีความสมดุลทั้งด้านร่างกาย ความรู้ และคุณธรรม รวมทั้งมีจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยและพลโลก โดยเน้นการเรียนรู้ตลอดชีวิตและการพัฒนาศักยภาพของทุกคน คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของเด็กไทยในระดับประถมศึกษา มีทั้งหมด 8 ประการ เช่น รักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ซื่อสัตย์สุจริต มีวินัย ใฝ่เรียนรู้ และมีจิตสาธารณะ ซึ่งมุ่งเน้นการพัฒนาในทุกด้าน ทั้งร่างกาย จิตใจ สังคม และสติปัญญา ครูสามารถออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ที่บูรณาการกับการปลูกฝังคุณธรรมเหล่านี้ เพื่อให้เด็กได้เรียนรู้ผ่านประสบการณ์จริง โดยการมีส่วนร่วมจากผู้บริหารสถานศึกษา ครู ผู้ปกครอง และชุมชน ในการพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง

แนวคิดการบูรณาการ

“บูรณาการ” เป็นศัพท์บัญญัติทางการศึกษา เดิมใช้คำว่า “บูรณาการรวมหน่วย” ซึ่งเป็นคำที่บัญญัติขึ้นให้สอดคล้องกับคำว่า Integration ในภาษาอังกฤษ โดยมีความหมายว่า การรวมหน่วยย่อยที่แยกจากกันให้เป็นหน่วยเดียวอย่างมีความสัมพันธ์กัน เช่น หลักสูตรแบบบูรณาการรวมหน่วย ที่เชื่อมโยงเนื้อหาจากหลากหลายสาขาวิชาให้เป็นหนึ่งเดียวในกระบวนการเรียนรู้ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 634) ปัจจุบัน คำว่า “บูรณาการ” หมายถึง การประสานเนื้อหา หลักการ กิจกรรม และการฝึกฝนต่าง ๆ ให้รวมกันเป็นหน่วยการเรียนรู้เดียวอย่างมีความเชื่อมโยง เช่น การจัดการเรียนการสอนภาษาแบบบูรณาการ ที่ช่วยให้นักเรียนพัฒนาทักษะการฟัง พูด อ่าน และเขียนไปพร้อมกันอย่างสอดคล้องในวิชาเดียว โดยไม่แยกออกจาก

กันเป็นรายวิชาเฉพาะด้านเหมือนในอดีต (กาญจนา นาคสกุล, 2557)

การบูรณาการในความหมายทั่วไป หมายถึง การทำให้สิ่งที่ยังไม่สมบูรณ์มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยการเพิ่มเติมส่วนที่ขาดหายไป หรือการนำองค์ประกอบย่อยตั้งแต่สองส่วนขึ้นไปมารวมกันเพื่อให้เกิดเป็นองค์ประกอบที่ใหญ่และสมบูรณ์กว่าเดิม ดังนั้น การบูรณาการจึงเป็นกระบวนการเชื่อมโยงสิ่งหนึ่งหรือหลายสิ่งเข้ากับอีกสิ่งหนึ่งอย่างเป็นระบบ เพื่อให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของแกนหลักหรือองค์รวมที่มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2546: 73) ทั้งยังเป็นการประสานงานอย่างกลมกลืนระหว่างแผนงาน กระบวนการ สารสนเทศ การจัดสรรทรัพยากร การดำเนินงาน ผลลัพธ์ และการวิเคราะห์ เพื่อสนับสนุนเป้าหมายสำคัญขององค์กร (Organization-wide Goal) การบูรณาการที่มีประสิทธิภาพไม่ใช่เพียงแค่การดำเนินงานให้สอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน (Alignment) เท่านั้น แต่ยังหมายถึงการที่องค์ประกอบต่างๆ ภายในระบบการจัดการมีความเชื่อมโยงกันอย่างเป็นเอกภาพ ส่งผลให้ผลการดำเนินงานมีความสมบูรณ์และเสริมพลังซึ่งกันและกัน (สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา, 2558: 35) ซึ่งขั้นตอนของการบูรณาการประกอบด้วย 3 ขั้นตอนหลัก ได้แก่ (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2546: 4-8)

ขั้นที่ 1: ถอดกรอบ เป็นกระบวนการปลดปล่อยตนเองออกจากกรอบความคิดเดิมที่อาจเป็นกับดัก เช่น กรอบทางวัฒนธรรม ความรู้ ประสบการณ์ หรือความเชื่อที่จำกัดมุมมอง เพื่อเปิดโอกาสให้เกิดแนวคิดใหม่อย่างอิสระ

ขั้นที่ 2: ขยายกรอบ เป็นการเปิดรับแนวคิดจากหลากหลายมิติ โดยอิงแนวคิดเรื่ององค์รวม (holistic thinking) การบูรณาการสหวิทยาการ การใช้เหตุผลแบบอุปนัย การมองปัญหาอย่างรอบด้าน ทั้งในมุมตรงข้าม และแนวคิดแบบ “ทุกฝ่ายชนะ” (win-win thinking) เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ลึกซึ้งและครอบคลุม

ขั้นที่ 3: คุมกรอบ เป็นการสังเคราะห์และบูรณาการแนวคิดที่หลากหลายให้เป็นระบบเดียวกันอย่างมีจุดยืน มีความเชื่อมโยง และนำไปสู่การแก้ปัญหาหรือสร้างองค์ความรู้ใหม่ที่มีความสมดุลและยั่งยืน

สรุปได้ว่า การบูรณาการเป็นแนวคิดทางการศึกษาที่เดิมใช้คำว่า “บูรณาการรวมหน่วย” หมายถึงการรวมองค์ประกอบย่อยที่แยกจากกันให้เชื่อมโยงเป็นหนึ่งเดียวอย่างมีระบบ เพื่อสร้างความสมบูรณ์และสนับสนุนเป้าหมายสำคัญของการเรียนรู้หรือองค์กร โดยไม่แยกเนื้อหา กิจกรรม หรือทักษะออกจากกันเหมือนในอดีต ทั้งยังเป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยการปลดกรอบความคิดเดิม เปิดรับแนวคิดจากหลากหลายมิติ และสังเคราะห์เป็นองค์รวมที่มีความสมดุล ยั่งยืน และสอดคล้องกันอย่างกลมกลืน

พุทธบูรณาการกับการจัดการเรียนรู้

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการศึกษา โดยการศึกษาเป็นส่วนสำคัญและเป็นเนื้อแท้ของการดำเนินชีวิต ซึ่งทำให้การดำเนินชีวิตของมนุษย์กลายเป็นกระบวนการศึกษา โดยมีหลักการหรือระบบการศึกษาที่เรียกว่า สัทธรรม 3 คือ ปรีชาปฏิบัติ และปฏิเวธ ซึ่งเป็นเรื่องที่รวมเนื้อหาทางการศึกษาไว้ทั้งหมด โดยที่ปรีชาหมายถึงการเรียนรู้พุทธพจน์ ซึ่งในปัจจุบันอยู่ในพระไตรปิฎก หากไม่มีพระไตรปิฎก พุทธพจน์ก็ไม่สามารถถึงมือเราได้ พุทธพจน์ที่รวบรวมไว้เหล่านี้คือปรีชาที่เราต้องศึกษาหรือเรียนรู้ ซึ่งตามความหมายดั้งเดิมจะหมายถึงทฤษฎีที่เป็นผลมาจากปฏิเวธ และเป็นฐานของการปฏิบัติ ปรีชาเป็นผลมาจากปฏิเวธ หมายความว่า พระพุทธเจ้าทรงปฏิเวธ คือทรงบรรลุผลจากการปฏิบัติของพระองค์เองแล้ว จึงได้นำประสบการณ์จากการปฏิบัติมาเรียบเรียงและสั่งสอนให้กับเรา คำสั่งสอนเหล่านี้กลายเป็นปรีชาที่เราต้องเรียนรู้ หลังจากนั้น เรานำปรีชามาสู่การปฏิบัติ ซึ่งเป็นกระบวนการเฉพาะในพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า ปฏิบัติสัทธรรม เมื่อเสร็จสิ้นการปฏิบัติ เราสามารถประเมินผลได้จากปฏิเวธ สัทธรรม ทั้งปรีชาและปฏิบัตินี้เป็นกระบวนการที่ต้องดำเนินไปพร้อมกัน ส่วนปฏิเวธเป็นผลสัมฤทธิ์ของการศึกษา ซึ่งหลักธรรมสำคัญอันหนึ่งคือ “รุ่งอรุณของการศึกษา” ถือเป็นต้นทุนสำคัญที่รับประกันได้ว่าจะทำให้ผู้เรียนก้าวหน้าในการศึกษา และนำชีวิตไปสู่ความดีงามและความสำเร็จอันสูงส่งอย่างแน่นอน ธรรมหมวดนี้ประกอบด้วยองค์ธรรม 7 ประการ ได้แก่

1. กัลยาณมิตตตา การแสวงหาแหล่งปัญญาและแบบอย่างที่ดี
2. สีลสัมปทา การมีวินัยเป็นรากฐานในการพัฒนาชีวิต
3. ฉันทสัมปทา การมีใจรักในการเรียนรู้และสร้างสรรค์
4. อุตตสัมปทา ความมุ่งมั่นในการฝึกฝนตนให้ถึงศักยภาพสูงสุดของความเป็นมนุษย์
5. ทิฏฐิสัมปทา การยึดหลักเหตุปัจจัย มองสิ่งต่าง ๆ อย่างมีเหตุผล
6. อัปปมาทสัมปทา การตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาท
7. โยนิโสมนสิการสัมปทา ความสามารถในการคิดอย่างแยบคายเพื่อให้เกิดประโยชน์และเข้าถึงความจริง

หลักการทั้งเจ็ดนี้ถือเป็นจุดเริ่มต้นหรือขั้นนำไปสู่ “สิกขา” ซึ่งหมายถึงการศึกษาหรือการฝึกฝนพัฒนา และ “มรรค” ซึ่งหมายถึงวิถีแห่งการดำเนินชีวิตที่ดี การศึกษาขั้นนี้จึงเป็นกระบวนการเตรียมความพร้อมให้แก่บุคคลก่อนเข้าสู่การศึกษาอย่างแท้จริง โดยจะต้องได้รับการบ่มเพาะเป็นคุณสมบัติภายใน เมื่อได้ฝึกฝนพื้นฐานเช่นนี้แล้ว บุคคลจึงสามารถก้าวเข้าสู่กระบวนการพัฒนาตนในระดับที่ลึกซึ้งต่อไปได้อย่างมั่นคง (วิโรจน์ วิชัย และคณะ, 2562:

278-280)

สรุปได้ว่า พุทธบูรณาการกับการจัดการเรียนรู้เป็นแนวทางที่นำหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอน โดยเน้นการพัฒนาผู้เรียนทั้งด้านสติปัญญา จริยธรรม และการรู้จักตนเอง ผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับธรรมชาติของชีวิต เช่น การฝึกคิดอย่างมีเหตุผล การมีวินัย การไม่ประมาท และการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง ซึ่งช่วยให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้อย่างมีความสุข เติบโตอย่างสมดุลทั้งด้านวิชาการและคุณธรรม

“รุ่งอรุณของการศึกษา” กับการพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ด้านความซื่อสัตย์สุจริตของนักเรียนระดับประถมศึกษา

“รุ่งอรุณของการศึกษา” เปรียบเสมือนแสงแรกแห่งความหวังที่ส่องนำทางการหล่อหลอมมนุษย์ให้เติบโตอย่างมีคุณภาพ ทั้งด้านความรู้ ทักษะ และคุณธรรม การศึกษาในยุคใหม่จึงไม่ได้มุ่งเพียงการพัฒนาทางวิชาการ หากแต่ต้องปลูกฝังคุณลักษณะอันพึงประสงค์ควบคู่กัน โดยเฉพาะ “ความซื่อสัตย์สุจริต” ซึ่งถือเป็นรากฐานของการเป็นพลเมืองดีในสังคม คุณลักษณะนี้ไม่สามารถสร้างได้ด้วยความรู้เพียงอย่างเดียว หากแต่ต้องอาศัยกระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลาย มีแบบอย่างที่ดี และสิ่งแวดล้อมทางการศึกษาที่เอื้อต่อการปลูกฝังคุณธรรมให้หยั่งรากอยู่ในจิตใจของผู้เรียนตั้งแต่เริ่มต้นของเส้นทางการศึกษา ผู้เขียนขอเสนอแนวทางดังนี้

1. กัลยาณมิตตตา การแสวงหาแหล่งปัญญาและแบบอย่างที่ดี

การพัฒนาคุณลักษณะด้านความซื่อสัตย์สุจริตของนักเรียนระดับประถมศึกษาสามารถดำเนินการผ่านแนวคิด “กัลยาณมิตตา” ซึ่งหมายถึงการแสวงหาแหล่งปัญญาและแบบอย่างที่ดี โดยการบูรณาการในรูปแบบกิจกรรมที่ส่งเสริมให้นักเรียนได้เรียนรู้จากบุคคลจริงหรือเรื่องราวของผู้มีความซื่อสัตย์ เช่น การอ่านชีวประวัติของบุคคลต้นแบบ การสัมภาษณ์ผู้ใหญ่ในชุมชนที่ประพฤติชอบ หรือการชมละครคุณธรรมที่สื่อสารประเด็นความซื่อสัตย์ จากนั้นครูจะชวนให้นักเรียนสะท้อนคิดผ่านการพูดคุยหรือเขียนบันทึก รวมถึงออกแบบกิจกรรมฝึกปฏิบัติ เช่น การจำลองสถานการณ์ที่ต้องตัดสินใจด้วยความซื่อสัตย์ การร่วมกันดูแลทรัพย์สินส่วนรวมของห้องเรียน หรือการแสดงบทบาทสมมติเรื่องการไม่ลอกการบ้าน เพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้ ฝึกคิด และลงมือทำอย่างมีจริยธรรม อันนำไปสู่การหล่อหลอมความซื่อสัตย์สุจริตให้หยั่งรากลึกในพฤติกรรมและจิตสำนึกอย่างยั่งยืน

2. สีสัมปทา การมีวินัยเป็นรากฐานในการพัฒนาชีวิต

“สีสสัมปทา” หรือการมีวินัยในตนเอง เป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาคุณลักษณะ

ด้านความซื่อสัตย์สุจริตของนักเรียนระดับประถมศึกษา เพราะวินัยช่วยให้เด็กสามารถควบคุมพฤติกรรม ยึดมั่นในความถูกต้อง และไม่เอาเปรียบผู้อื่น การบูรณาการแนวคิดนี้สามารถทำได้ผ่านกิจกรรมที่ส่งเสริมความรับผิดชอบ เช่น การเข้าแถวตรงเวลา การดูแลเวรประจำวัน การไม่ลอกการบ้าน การเล่นบทบาทสมมติในสถานการณ์ที่ต้องตัดสินใจอย่างซื่อสัตย์ และการเขียนบันทึกความดีประจำสัปดาห์ ทั้งยังควรเสริมด้วยการเป็นแบบอย่างของครูที่มีวินัยและซื่อสัตย์ เพื่อให้เด็กเรียนรู้จากพฤติกรรมที่เห็นจริงในชีวิตประจำวัน ซึ่งจะช่วยปลูกฝังความซื่อสัตย์สุจริตให้เป็นคุณลักษณะถาวรของนักเรียนได้อย่างเป็นรูปธรรม

3. ฉันทสัมพันธ์ การมีใจรักในการเรียนรู้และสร้างสรรค์

การปลูกฝังฉันทสัมพันธ์สามารถทำได้ผ่านกิจกรรมที่เน้นความสนุกและความท้าทาย เพื่อให้เด็กเรียนรู้สึกอยากมีส่วนร่วม เช่น การทำโครงการที่ต้องค้นคว้าข้อมูลด้วยตนเอง การร่วมกันคิดค้นวิธีแก้ปัญหาอย่างมีจริยธรรม และการสร้างผลงานที่แสดงออกถึงความซื่อสัตย์ เช่น การบันทึกแหล่งข้อมูลที่ใช้อย่างถูกต้องหรือการยอมรับความผิดพลาดในกระบวนการเรียนรู้ กิจกรรมเหล่านี้ทำให้นักเรียนฝึกฝนความรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่น พร้อมกับเรียนรู้ว่าความซื่อสัตย์เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้างสรรค์และการเรียนรู้อย่างแท้จริง นอกจากนี้ การส่งเสริมให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างเปิดเผยในชั้นเรียน ช่วยให้นักเรียนได้ฝึกการแสดงความคิดเห็นอย่างตรงไปตรงมาและยอมรับข้อเสนอแนะอย่างมีความจริงใจ ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของความซื่อสัตย์สุจริต เมื่อใจรักในการเรียนรู้และสร้างสรรค์เติบโตควบคู่ไปกับการฝึกฝนพฤติกรรมซื่อสัตย์ นักเรียนจะมีความมั่นใจทางจิตใจในการยึดถือความถูกต้องในทุกสถานการณ์ รวมถึงการตัดสินใจที่โปร่งใสและรับผิดชอบต่อผลกระทบของตนเองต่อส่วนรวมอย่างสม่ำเสมอ การบูรณาการเชิงกิจกรรมในลักษณะนี้จึงไม่เพียงช่วยให้เด็กมีความรู้และทักษะ แต่ยังปลูกฝังคุณธรรมซึ่งเป็นรากฐานของการเป็นพลเมืองดีที่พร้อมเผชิญโลกอย่างมีสติและจริยธรรมอย่างแท้จริง

4. อัตตสัมพันธ์ ความมุ่งมั่นในการฝึกฝนตนให้ถึงศักยภาพสูงสุดของความเป็นมนุษย์

การบูรณาการอัตตสัมพันธ์ในชั้นเรียนอาจแสดงผ่านกิจกรรมที่ส่งเสริมการรับผิดชอบต่อส่วนบุคคล เช่น การตั้งเป้าหมายประจำสัปดาห์ในการรักษาความซื่อสัตย์และติดตามผลอย่างต่อเนื่อง หรือการทำสมุดบันทึกความก้าวหน้าในการพัฒนาคุณธรรมส่วนตัว เพื่อให้เด็กได้เห็นความก้าวหน้าของตนเองและรู้สึกภาคภูมิใจในความพยายาม นอกจากนี้ การให้ครูและผู้ปกครองเป็นแบบอย่างในการฝึกฝนตนเองอย่างจริงจังและซื่อสัตย์ จะช่วยสร้างแรงจูงใจและเสริมสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการพัฒนาคุณลักษณะนี้อย่างแท้จริง ด้วยการมุ่งมั่นฝึกฝนตนเอง

อย่างต่อเนื่อง นักเรียนจะเรียนรู้ว่าความซื่อสัตย์สุจริตไม่ใช่เรื่องที่ทำได้เพียงชั่วคราว แต่เป็นคุณค่าที่ต้องรักษาและพัฒนาอย่างยาวนานจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของบุคลิกภาพ ซึ่งจะนำไปสู่การเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีจิตสำนึกดีและรับผิดชอบต่อสังคมอย่างแท้จริง

5. ทัศนคติสัมปทา การยึดหลักเหตุปัจจัย มองสิ่งต่าง ๆ อย่างมีเหตุผล

ทัศนคติสัมปทา หมายถึง การยึดหลักเหตุปัจจัยและการมองสิ่งต่าง ๆ อย่างมีเหตุผล ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาคุณลักษณะด้านความซื่อสัตย์สุจริตของนักเรียนระดับประถมศึกษา เพราะการตัดสินใจด้วยเหตุผลช่วยให้เด็กเข้าใจผลลัพธ์และความสำคัญของการประพฤติอย่างซื่อสัตย์ ไม่ว่าจะเป็นการบอกความจริงหรือการรับผิดชอบต่อการกระทำของตน การบูรณาการทัศนคติสัมปทาในชั้นเรียนสามารถทำผ่านกิจกรรมที่ส่งเสริมการคิดวิเคราะห์ เช่น การอภิปรายสถานการณ์จำลองที่เกี่ยวข้องกับความซื่อสัตย์สุจริต ให้เด็กได้พิจารณาสาเหตุและผลกระทบของการกระทำในแต่ละทางเลือก รวมถึงการตั้งคำถามเพื่อกระตุ้นความคิดเชิงเหตุผล เช่น “ถ้าฉันไม่บอกความจริงจะเกิดอะไรขึ้น?” หรือ “การโกหกข้อสอบส่งผลอย่างไรต่อฉันและเพื่อน ๆ?” กิจกรรมเหล่านี้ช่วยให้เด็กเรียนรู้ว่าการกระทำแต่ละอย่างมีผลตามมา และการเลือกประพฤติซื่อสัตย์เป็นทางเลือกที่สร้างสรรค์และเป็นประโยชน์ในระยะยาว นอกจากนี้ การส่งเสริมให้เด็กฝึกการสะท้อนความคิดผ่านการเขียนบันทึกหรือเล่าเรื่องเกี่ยวกับประสบการณ์ที่ต้องตัดสินใจอย่างมีเหตุผล จะช่วยให้ความซื่อสัตย์กลายเป็นนิสัยที่เกิดจากความเข้าใจ ไม่ใช่เพียงการปฏิบัติตามคำสั่งเพียงอย่างเดียว ดังนั้นการพัฒนาทัศนคติสัมปทาร่วมกับการฝึกความซื่อสัตย์สุจริตจึงเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งทั้งทางความคิดและจิตใจให้นักเรียนพร้อมเผชิญโลกอย่างมีคุณธรรมและความรับผิดชอบต่อ

6. อปปมาทสัมปทา การตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาท

อปปมาทสัมปทา หรือการตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาท เป็นหลักธรรมที่ช่วยส่งเสริมการพัฒนาคุณลักษณะความซื่อสัตย์สุจริตของนักเรียนระดับประถมศึกษาอย่างมีนัยสำคัญ เพราะการไม่ประมาททำให้เด็กมีสติรู้ตัวอยู่เสมอในการกระทำและคำพูดของตนเอง ส่งผลให้เด็กสามารถตัดสินใจเลือกทำในสิ่งที่ถูกต้องและซื่อสัตย์โดยไม่หวั่นไหวต่อสิ่งล่อตาล่อใจหรือแรงกดดันจากภายนอก ในเชิงรูปธรรม การปลูกฝังอปปมาทสัมปทาสามารถบูรณาการผ่านกิจกรรมที่เน้นการเสริมสร้างสติและความตระหนักรู้ เช่น การฝึกสมาธิสั้น ๆ ก่อนเริ่มเรียน เพื่อช่วยให้นักเรียนรู้จักควบคุมอารมณ์และจิตใจ กิจกรรมจำลองสถานการณ์ที่เด็กต้องเผชิญกับการถูกชักจูงให้โกงหรือพูดปด ซึ่งให้เด็กฝึกคิดวิเคราะห์ผลที่ตามมาของการกระทำและเลือกทางที่ไม่ประมาท อีกทั้งการส่งเสริมการสะท้อนความคิดและบันทึกพฤติกรรมซื่อสัตย์ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันช่วยให้นักเรียนเรียนรู้ที่จะระวังตัวและยึดมั่นในความซื่อสัตย์อย่างต่อเนื่อง การ

ดำเนินกิจกรรมเช่นนี้ช่วยหล่อหลอมให้เด็กมีความรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่น และทำให้ความซื่อสัตย์กลายเป็นพฤติกรรมที่เกิดจากการมีสติ ไม่ใช่เพียงการปฏิบัติตามคำสั่งหรือความกลัวการถูกลงโทษ ดังนั้น อปปมาทสัมปทาจึงเป็นรากฐานที่ช่วยสร้างเสถียรภาพทางจิตใจให้เด็กพร้อมเป็นพลเมืองที่ซื่อสัตย์และมีคุณธรรมในสังคม

7. โยนิโสมนสิการสัมปทา ความสามารถในการคิดอย่างแยบคายเพื่อให้เกิดประโยชน์และเข้าถึงความจริง

โยนิโสมนสิการสัมปทา หมายถึง ความสามารถในการคิดอย่างมีเหตุผล รอบคอบ และแยบคายเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดและเข้าถึงความจริง ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาคุณลักษณะด้านความซื่อสัตย์สุจริตของนักเรียนระดับประถมศึกษา เพราะการคิดอย่างมีวิจญาณช่วยให้นักเรียนสามารถแยกแยะความถูกต้องและผิดพลาดได้ชัดเจน ตลอดจนตระหนักถึงผลกระทบของการกระทำที่ไม่ซื่อสัตย์ต่อทั้งตนเองและผู้อื่น การบูรณาการโยนิโสมนสิการในชั้นเรียนจึงควรออกแบบกิจกรรมที่ส่งเสริมการคิดวิเคราะห์และการตัดสินใจอย่างมีเหตุผล เช่น การตั้งคำถามเชิงวิพากษ์ในสถานการณ์สมมติที่เกี่ยวข้องกับความซื่อสัตย์ เพื่อกระตุ้นให้นักเรียนพิจารณาทางเลือกต่าง ๆ และเลือกแนวทางที่สอดคล้องกับคุณธรรม กิจกรรมอภิปรายร่วมกับเพื่อนทำให้เด็กเรียนรู้การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและเคารพความเห็นที่แตกต่าง ขณะเดียวกันการฝึกเขียนบันทึกสะท้อนความคิดเกี่ยวกับการตัดสินใจของตน ช่วยให้เกิดการเรียนรู้เชิงลึกและตระหนักรู้ในคุณค่าของความซื่อสัตย์อย่างแท้จริง เมื่อเด็กฝึกคิดอย่างแยบคายควบคู่กับการปฏิบัติซื่อสัตย์ พวกเขาจะสามารถนำความรู้ไปใช้แก้ไขปัญหาในชีวิตประจำวันอย่างมีจริยธรรม และเติบโตเป็นบุคคลที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมได้อย่างยั่งยืน

สรุป

จากการวิเคราะห์หลักธรรม 7 ประการที่เรียกว่า “รุ่งอรุณของการศึกษา” ได้แก่ สีลสัมปทา ฉันทสัมปทา อตตสัมปทา ทิฏฐิสัมปทา อปปมาทสัมปทา และโยนิโสมนสิการสัมปทา จะเห็นว่าการนำหลักธรรมเหล่านี้ไปปฏิบัติในบริบทของการพัฒนาคุณลักษณะความซื่อสัตย์สุจริตของนักเรียนระดับประถมศึกษานั้น จำเป็นต้องดำเนินการอย่างบูรณาการและเชื่อมโยงกันในเชิงกิจกรรมและกระบวนการเรียนรู้ที่มีเป้าหมายชัดเจน

การเริ่มต้นจากศีลสัมปทา คือการสร้างวินัยและความรับผิดชอบในตนเองผ่านกิจวัตรประจำวันที่มีระเบียบวินัยและเน้นความถูกต้อง เด็กจะเรียนรู้การเคารพกฎเกณฑ์และปฏิบัติตามอย่างซื่อสัตย์ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเล็กน้อย เช่น การไม่ลอกการบ้าน หรือการคืนของที่ไม่ใช่

ของตนเอง นำไปสู่ฐานที่มั่นคงของจริยธรรมที่เด็กสามารถพัฒนาได้ต่อเนื่อง ฉันทสัมปทาจะส่งเสริมความรักในการเรียนรู้และสร้างสรรค์อย่างต่อเนื่อง โดยให้นักเรียนมีแรงจูงใจภายในที่จะกระตือรือร้นในการเรียนรู้ควบคู่กับการรักษาความซื่อสัตย์ผ่านกิจกรรมที่ท้าทายและเปิดโอกาสให้เด็กได้แสดงออกอย่างเต็มที่ ซึ่งจะทำให้คุณธรรมซื่อสัตย์กลายเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้างสรรค์และพัฒนาตนเอง ในส่วนของอัตตสัมปทา การฝึกฝนตนเองเพื่อบรรลุศักยภาพสูงสุด จะช่วยเสริมสร้างความมุ่งมั่นและความรับผิดชอบส่วนบุคคลในการปฏิบัติความซื่อสัตย์อย่างสม่ำเสมอ โดยผ่านการตั้งเป้าหมายและการติดตามผลของพฤติกรรมซื่อสัตย์ ซึ่งทำให้นักเรียนเห็นคุณค่าของความพยายามและความก้าวหน้าที่เกิดขึ้นจริง ทิฐีสัมปทาส่งเสริมให้นักเรียนคิดอย่างมีเหตุผลและวิจารณ์ญาณในทุกการตัดสินใจที่เกี่ยวข้องกับความซื่อสัตย์สุจริต การวางกิจกรรมที่ให้แก่เด็กได้วิเคราะห์สถานการณ์ การอภิปราย และการสะท้อนความคิด จะช่วยเปิดมุมมองและทำให้เด็กเห็นผลลัพธ์ของการเลือกทำในสิ่งที่ถูกต้องอย่างชัดเจน อัปปมาทสัมปทา หรือการตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาท ทำให้นักเรียนรู้จักมีสติและความระมัดระวังในการกระทำทุกอย่าง ไม่ตกเป็นเหยื่อของสิ่งล่อตาล่อใจหรือแรงกดดันจากภายนอก การฝึกสมาธิและการสะท้อนตนในกิจกรรมประจำวันช่วยให้เด็กคงความตั้งใจในการรักษาคุณธรรมความซื่อสัตย์อย่างมั่นคง และโยนิโสมนสิการสัมปทา ส่งเสริมให้เด็กมีความสามารถในการคิดอย่างแยบคาย รอบคอบ และเข้าใจลึกซึ้งถึงผลกระทบของพฤติกรรมซึ่งทำให้นักเรียนสามารถเลือกทางเดินที่ถูกต้องตามหลักคุณธรรม ไม่เพียงแต่ทำตามคำสั่ง แต่ทำด้วยความเข้าใจและตระหนักในคุณค่าที่แท้จริง การปฏิบัติการโดยผสมผสานหลักธรรมทั้งเจ็ดนี้จะช่วยเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของนักเรียนจากภายในสู่ภายนอก โดยการสร้างจิตสำนึกและพฤติกรรมที่ซื่อสัตย์อย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นนิสัย เมื่อเด็กได้รับการฝึกฝนทั้งทางด้านวินัย ความรักในการเรียนรู้ ความมุ่งมั่นในการพัฒนาตน ความคิดวิเคราะห์ การมีสติ และการใช้ปัญญาอย่างรอบคอบ พวกเขาจะพร้อมเผชิญสถานการณ์ต่าง ๆ ด้วยความซื่อสัตย์และรับผิดชอบต่อในทุกโอกาส

ดังนั้น การนำหลักธรรม 7 ประการที่เรียกว่า “รุ่งอรุณของการศึกษา” มาใช้ในรูปแบบกิจกรรมและกระบวนการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกันอย่างมีเป้าหมาย ไม่เพียงแต่ช่วยพัฒนาคุณลักษณะความซื่อสัตย์สุจริตในนักเรียนเท่านั้น แต่ยังเป็นการวางรากฐานสำคัญให้เด็กเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณธรรมและพร้อมเป็นพลเมืองดีของสังคมในอนาคตอย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะ

1. ครูควรออกแบบการเรียนรู้โดยบูรณาการหลักธรรมเข้ากับเนื้อหาวิชาต่าง ๆ อย่างสร้างสรรค์และสอดคล้องกับช่วงวัย เช่น ใช้กิจกรรมเล่นิทาน วาดภาพ หรือโครงการที่สะท้อนคุณธรรม เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจและซึมซับคุณลักษณะอันพึงประสงค์ผ่านการลงมือปฏิบัติจริง
2. โรงเรียนควรส่งเสริมการสร้างบรรยากาศแห่งคุณธรรมและความสงบในชีวิตประจำวันของนักเรียน เช่น การจัดเวลาเจริญสติ การสวดมนต์หรือภาวนาก่อนเริ่มเรียน เพื่อปลูกฝังนิสัยแห่งการใคร่ครวญและความไม่ประมาทในชีวิต
3. หน่วยงานการศึกษาและผู้บริหารสถานศึกษาควรสนับสนุนหลักสูตรหรือกิจกรรมที่เชื่อมโยงหลักธรรมพุทธศาสนากับการพัฒนาคุณลักษณะอย่างเป็นระบบ โดยเน้นกระบวนการเรียนรู้ที่มีความต่อเนื่องและสามารถวัดผลการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมและเจตคติของนักเรียนได้อย่างชัดเจน
4. ควรมีการพัฒนาศักยภาพครูผู้สอนให้เข้าใจหลักธรรมเชิงลึกและสามารถประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสมกับบริบทของผู้เรียน ผ่านการอบรมเชิงปฏิบัติการ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการจัดทำคู่มือการสอนที่มีตัวอย่างแนวปฏิบัติจริง

บรรณานุกรม

- กาญจนา นาคสกุล. (2557). **คลังความรู้**. แหล่งข้อมูล: www.royin.go.th2th/knowledge/detail.php?ID=56 [20 มิถุนายน 2568].
- เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2546). **การคิดเชิงบูรณาการ**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: ชัคเชสมีเดีย.
- เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2546). **การคิดเชิงวิเคราะห์**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: ชัคเชสมีเดีย.
- บุญลือ ทองอยู่. (2562). การจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนระดับประถมศึกษา. **วารสารวิชาการครูศาสตร์**, 47(1), 25-40.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542**. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์.
- วิโรจน์ วิชัย, พระครูประวิตรวรานุกูต และพระวิสุทธิ ฐิตวิสิทฺโธ. (2562). มโนทัศน์ปรัชญาการศึกษาเชิงพุทธ. **วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา**, 10(1), 278-280.

- ศรียรรณ พลายมณี. (2561). รูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่ส่งเสริมคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21. วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 19(2), 56-68.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2551). **หลักสูตรแกนกลางการศึกษา ขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2560). **หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 (ฉบับปรับปรุง พุทธศักราช 2560)**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา. (2558). **คู่มือการประกันคุณภาพการศึกษาภายใน. พิมพ์ครั้งที่ 1**. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ภาพพิมพ์.
- Battelle for Kids. (2019). **The Partnership for 21st Century Learning (2012) "Framework for 21st Century Learning**. Retrieved: <http://www.w.p.org/aboutus/> [12 May 2025].

ภูมิปัญญาท้องถิ่น : การอนุรักษ์ลายฉลุสังกะสี ศิลปะไทใหญ่จังหวัดแม่ฮ่องสอน

Local wisdom: Preserving Shan Art Zinc Stencils,
Mae Hong Son Province

พระครูอนุสรนนทสิทธิ์

ธวัชชัย ไชยวุฒิ, พัลลภ หารุคำจา

Phrakhru Anusannanthasit

Thawatchai Chaiwut, Panlob Harucomja

วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Lamphun Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding Author E-mail: empk.1992@gmail.com

Received: 2025-05-15 Revised: 2025-07-02 Accepted: 2025-07-03

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ศิลปะลายฉลุสังกะสีของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ผลการศึกษาพบว่า

อัตลักษณ์ของชาวไทใหญ่มีความเชื่อมโยงอย่างแนบแน่นกับวิถีวัฒนธรรมประเพณี และพิธีกรรมที่ได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น มีความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาควบคู่กับความเชื่อเรื่องผีและเจ้า ทำให้ชุมชนเกิดความภาคภูมิใจในรากเหง้าวัฒนธรรมของตน การอนุรักษ์ลายฉลุสังกะสีในศิลปะไทใหญ่มีลักษณะเป็นการถ่ายทอดเชิงครอบครัว โดยไม่มีสถาบันการศึกษารองรับช่วงฝีมือหรือ “สล่า” จะถ่ายทอดความรู้ผ่านการฝึกปฏิบัติจริงกับลูกมือหรือสมาชิกในครอบครัว ส่งผลให้การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่พึ่งพาประสบการณ์ตรงและพรสวรรค์เฉพาะบุคคลลดทอนไปทีละเล็กละน้อยจนสูญหายไปจากการฉลุสังกะสีสะท้อนถึงความเชื่อความงามเชิงสัญลักษณ์ และวิถีชีวิตของชาวไทใหญ่ ถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ โดยบทบาทของวัดในฐานะศูนย์กลางชุมชนมีส่วนสำคัญในการธำรง พิณฟู และเผยแพร่องค์ความรู้เหล่านี้อย่างต่อเนื่อง การอนุรักษ์ที่เชื่อมโยงกับวิถีชุมชนและศรัทธาทางศาสนาจึงมีความสำคัญยิ่งต่อการธำรงอัตลักษณ์และความยั่งยืนของวัฒนธรรมท้องถิ่นไทใหญ่

คำสำคัญ: ลายฉลุสังกะสี, ศิลปะไทใหญ่, การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น, วัดกับชุมชน

ABSTRACT

This academic article aims to study the local wisdom related to the preservation of zinc stencil art of the Shan ethnic group in Mae Hong Son Province, Thailand. The study reveals that the identity of the Shan people is deeply rooted in their culture, rituals, and beliefs, shaped continuously through historical development. Their way of life reflects strong faith in Buddhism, blended with animism and strict adherence to traditional customs. This cultural consciousness fosters pride and a strong commitment to preserving their heritage. One unique tradition is the "Ok Phansa" festival, reflecting their religious devotion. The preservation of zinc stencil art is primarily conducted through informal learning within artisan families. Apprenticeship methods involve learning directly from skilled craftsmen, often family elders, through hands-on experience. Some artisans even surpass their mentors due to accumulated experience and individual talent. The findings reflect the community's strong cultural values and the practical, intergenerational transmission of artistic skills, highlighting the importance of local wisdom and the temple's role in sustaining ethnic identity in contemporary Thai society.

Keywords: Zinc Stencil Art, Shan Art, Local Wisdom Preservation, Temple and Community

บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นสถาบันหลักในสังคมไทยที่มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของประชาชนมาอย่างยาวนานโดยเฉพาะในบริบทของชนบท วัดและพระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในฐานะศูนย์รวมจิตใจของชุมชน และเป็นศูนย์กลางกิจกรรมด้านศาสนา สังคม และวัฒนธรรม วัดจึงมิใช่เพียงศาสนสถาน หากยังเป็นแหล่งเรียนรู้และอบรมคุณธรรมจริยธรรมแก่ประชาชนในทุกระดับอีกด้วย (พระครูโสภิตปัญญากร และพระครูโอภาสพนทกิตติ, 2558, หน้า 47)

วัดในปัจจุบันถือเป็นทั้งศาสนสถานและศาสนวัตถุ หรือศาสนสมบัติ ซึ่งหมายถึงทรัพย์สินของวัด ทั้งในรูปของสังหาริมทรัพย์ เช่น เงินทอง เครื่องใช้สอย และอสังหาริมทรัพย์ เช่น ที่ดิน อุโบสถ วิหาร ศาลาการเปรียญ เป็นต้นสิ่งเหล่านี้เป็นพุทธสถานที่สะท้อนถึงรูปแบบความนิยมแห่งยุคสมัย รวมถึงงานศิลปกรรม วรรณกรรม และจิตรกรรมที่สะท้อนคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมและจิตวิญญาณทางศาสนา (ประเวศ วะสี, 2539, หน้า 125; ปรียา ศุภวงศ์, 2550,

หน้า 23) ภูมิปัญญาท้องถิ่น (local wisdom) หมายถึง ความรู้ ความคิด และประสบการณ์ที่สั่งสมในชุมชนจากการดำรงชีวิตและปฏิบัติตามจารีตประเพณี รวมถึงการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นรากฐานของความมั่นคงทางวัฒนธรรม และสะท้อนถึงเอกลักษณ์เฉพาะของสังคมไทยในแต่ละภูมิภาค (พิสิฐ โคตรสุโพธิ์, 2550, หน้า 10) งานศิลปะลายฉลุสังกะสีของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ หรือที่เรียกว่า “ลายไต” เป็นหนึ่งในตัวอย่างของภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาหลายชั่วรุ่นในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยเฉพาะในชุมชนบ้านต่อแพ อำเภอขุนยวม ลวดลายเหล่านี้มักปรากฏบนหน้าต่าง ช่องลม หน้าต่าง และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของวัดและบ้านเรือน ซึ่งนอกจากมีความงดงามทางสุนทรียภาพแล้ว ยังสะท้อนความเชื่อ ความศรัทธา และวิถีชีวิตของชุมชนไทใหญ่อีกด้วย (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2549, หน้า 53)

อย่างไรก็ตาม ประวัติความเป็นมาของศิลปะลายไตไม่สามารถสืบค้นได้อย่างชัดเจนจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โดยปราชญ์ชาวบ้านทราบเพียงว่าเป็นงานที่สืบทอดมาจากรุ่นพ่อ ปู่ และบรรพบุรุษ คาดว่าลวดลายไตมีลักษณะคล้ายกับลวดลายของชนเผ่าไทในภูมิภาคแหลมอินโดจีน และอาจมีต้นกำเนิดร่วมกันในราวพุทธศตวรรษที่ 9 ซึ่งไม่มีสถาบันการศึกษาที่สอนศิลปะนี้อย่างเป็นทางการ ผู้ที่สามารถเขียนลายไตได้มักเรียนรู้ผ่านครอบครัวหรือช่างในชุมชน และพัฒนาผลงานตามอุปนิสัย แนวคิด และความถนัด จนกลายเป็นลายเฉพาะตัวของแต่ละคน (ข่าวสดออนไลน์, 2561; สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2549, หน้า 67) ในด้านความเชื่อของชุมชน ชาวไทใหญ่มีความศรัทธาในพระรัตนตรัยและยึดหลักบาปบุญคุณโทษอย่างเคร่งครัด มีความเชื่อเรื่องท้าวทั้งสี่ ผีเจ้าเมือง และวิญญาณบรรพบุรุษที่ดูแลปกป้องหมู่บ้าน วัดจึงเป็นศูนย์รวมของพิธีกรรมและประเพณีต่าง ๆ ตลอดปี โดยเฉพาะวัดต่อแพซึ่งเป็นวัดสำคัญของชุมชนที่มีประวัติความเป็นมายาวนาน เดิมเป็นวัดร้าง ต่อมาชาวบ้านและพระธุดงค์ชาวไทยใหญ่ได้บูรณะและตั้งวัดขึ้นในปี พ.ศ. 2461 (ข่าวสด ออนไลน์, 2561) บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นและกระบวนการอนุรักษ์ลายฉลุสังกะสีศิลปะไทใหญ่ โดยเฉพาะบทบาทของวัดในฐานะศูนย์กลางทางวัฒนธรรม ที่มีส่วนสำคัญในการสืบทอด อนุรักษ์ และส่งเสริมศิลปะพื้นถิ่นให้ดำรงอยู่ในสังคมร่วมสมัย และเพื่อเป็นพุทธบูชาต่อพระพุทธศาสนาในอนาคต

เนื้อหา

1. ประวัติชนชาติพันธุ์ไทใหญ่

ชาวไทใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทที่กระจายอยู่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

โดยส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานในรัฐฉานของเมียนมา มีความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมกับชาวล้านนา ไทยมาตั้งแต่สมัยพระญามังราย ชาวไทใหญ่ได้ติดต่อค้าขายและแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับล้านนาอย่างต่อเนื่อง รวมถึงมีการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยอย่างถาวร (สุทัศน์ กัณฑ์มา, 2542, หน้า 3)

2. ประวัติบ้านต่อแพ ตำบลแม่เงา อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน

บ้านต่อแพตั้งอยู่บนที่ราบเชิงเขาริมแม่น้ำยวม เดิมเป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเกษตร เช่น ทำนาและทำสวน ชาวบ้านได้จับจองที่ดินและตั้งหมู่บ้านชื่อ “บ้านหลวง” ต่อมาใช้แพไม้ไผ่ล่องแม่น้ำเพื่อขนส่งผลผลิตจึงเรียกหมู่บ้านนี้ว่า “บ้านต่อแพ” ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2449 เป็นต้นมา บ้านต่อแพขยายตัวและแบ่งเป็นหย่อมบ้านใหม่หลายหย่อม ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นคนไทยใหญ่หรือ “คนไต” ใช้ภาษาไทยใหญ่ที่มีทั้งภาษาเขียนและภาษาพูด แม้ภาษาเขียนจะลดการใช้ในคนรุ่นใหม่เพราะขาดการสอน แต่ภาษาพูดยังคงสืบทอดอยู่ (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2549, หน้า 53) ชาวไทยใหญ่ส่วนใหญ่นับถือและเชื่อมั่นในพระพุทธศาสนา โดยให้ความเคารพนับถือพระรัตนตรัยและปฏิบัติตามหลักกรรมเรื่องกรรม คือ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว รวมถึงเรื่องบาปบุญคุณโทษอันส่งผลของการทำบุญส่งผลให้หลังความตายจะไปสู่สุคติหรือพระนิพพานได้ (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2549, หน้า 58) นอกจากนี้ ชาวไทใหญ่ในชุมชนบ้านต่อแพยังมีความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มองไม่เห็นเช่น การนำกระต๊อข้าว (ก๊อกร่าง) ไปวางไว้ในจุดที่เชื่อว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์สิงสถิต เพื่อคุ้มครองตนเองและครอบครัวจากภัยพิบัติ (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2549, หน้า 59) ความเชื่อในเรื่องท้าวทั้ง 4 ซึ่งได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนา เช่น ไตรภูมิพระร่วง และผีเจ้าเมือง ถือเป็นวิญญานบรรพบุรุษหรือผู้ปกครองบ้านเมืองในอดีตที่กลายเป็นเทวดาคอยปกป้องคุ้มครองชุมชนจากภัยธรรมชาติและเหนือธรรมชาติ (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2549, หน้า 60) นอกจากนี้ ชาวไทใหญ่ยังยึดถือประเพณี 12 เดือน ซึ่งเป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด โดยประเพณีเหล่านี้เน้นการทำบุญและพิธีกรรมทางศาสนาเป็นหลัก (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2549, หน้า 61)

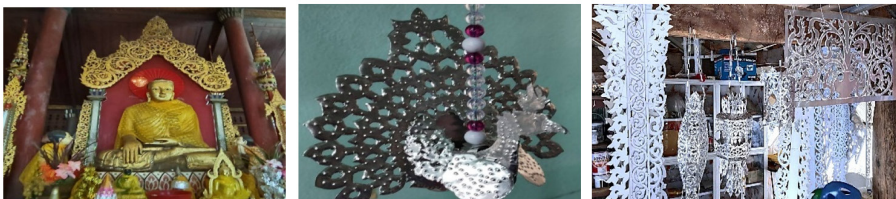
3. อัตลักษณ์ของชาวไทใหญ่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน

อัตลักษณ์ของชาวไทใหญ่เกี่ยวข้องกับประเพณีและพิธีกรรมสำคัญ เช่น แห่จองพารา ปอยสง่างทอง งานบวชลูกแก้ว เทศกาลดอกบัวตอง งานเมืองสามหมอก และประเพณีสิบสองมนล่องผ่องไต ซึ่งสะท้อนความเชื่อและวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน อย่างไรก็ตาม ประเพณีเหล่านี้ได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบและความหมายตามสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป โดยเฉพาะในบริบทของสังคมเมือง ที่อัตลักษณ์ของชาวไทใหญ่ถูกนำมาใช้เป็นส่วนหนึ่งของการส่งเสริมการ

ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัดแม่ฮ่องสอน จึงถือเป็นการสร้างอัตลักษณ์ชุดใหม่ที่สอดคล้องกับกระแสสังคมและความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2549, หน้า 45–47) นอกจากนี้ ชาวไทใหญ่ยังมีประเพณีออกพรรษา หรือที่เรียกว่า “ออกหว่า” ซึ่งเป็นประเพณีดั้งเดิมที่สืบทอดมากกว่า 400 ปีในอำเภอแม่สะเรียง มีจุดประสงค์เพื่อส่งเสริมขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรมของชุมชน รวมถึงกระตุ้นเศรษฐกิจและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ โดยจัดขึ้นทุกเดือนตุลาคมของทุกปี ซึ่งสะท้อนถึงความร่วมมือร่วมใจของชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่ (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2549, หน้า 48–50)

4. ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวไทใหญ่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน

ศิลปะลายไต หรือ “ปานซอย” และ “ปานถ่อง” เป็นรูปแบบศิลปหัตถกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ที่สะท้อนอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมอันลึกซึ้ง ผ่านการฉลุวดลายบนแผ่นโลหะ เช่น สังกะสี หรืออลูมิเนียม ซึ่งนิยมใช้ตกแต่งในอาคารศาสนาและบ้านเรือนของชนชั้นปกครอง ลวดลายที่ปรากฏมักเป็นพรรณพฤกษา เครือเถา และดอกไม้ แสดงถึงความเชื่อ ความศรัทธา และรสนิยมทางสุนทรียภาพของชุมชน (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2549, น. 132) แม้ไม่สามารถระบุแหล่งกำเนิดของลายไตได้อย่างชัดเจน แต่จากลักษณะของลวดลายและคำบอกเล่าของปราชญ์ท้องถิ่น สันนิษฐานว่าอาจมีต้นกำเนิดตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 9 โดยได้รับอิทธิพลจากศิลปะอินเดียที่แพร่หลายมายังภูมิภาคอินโดจีน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อมโยงทางวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (โกศล ศรีมณี, ม.ป.ป., น. 5–6) อย่างไรก็ตาม ศิลปะลายไตในปัจจุบันกำลังเผชิญกับความเสี่ยงที่จะสูญหายเนื่องจากขาดการถ่ายทอดความรู้เชิงช่างอย่างเป็นระบบและขาดผู้สืบทอดที่มีทักษะเฉพาะทาง ทำให้การอนุรักษ์และส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้เป็นสิ่งสำคัญเร่งด่วน (ธีรภาพ โลหิตกุล, 2563, น. ไม่ระบุ)

ภาพที่ 1 แสดงภาพลายฉลุศิลปะไทใหญ่

5. กระบวนการอนุรักษ์ศิลปะลายฉลุสังกะสีของชาวไทใหญ่ ชุมชนบ้านต่อแพ ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน

การอนุรักษ์ศิลปะลายฉลุสังกะสีในชุมชนบ้านต่อแพเป็นงานที่ผสมผสานศาสตร์และศิลป์หลายแขนงเข้าด้วยกัน โดยมีขั้นตอนสำคัญดังนี้

- 1) การสำรวจและจัดเก็บข้อมูลเกี่ยวกับลวดลาย เทคนิคการทำงาน และช่างฝีมือในชุมชน เพื่อสร้างฐานข้อมูลทางวัฒนธรรมที่สมบูรณ์
- 2) การประเมินสภาพงานฉลุสังกะสีเพื่อวางแผนการบูรณะรักษาอย่างมีประสิทธิภาพ
- 3) การพัฒนาเทคนิคการฉลุและถ่ายทอดองค์ความรู้จากผู้มีประสบการณ์ไปสู่คนรุ่นใหม่ ผ่านกิจกรรมฝึกอบรมและเทศกาลประเพณี
- 4) การสร้างระบบการมีส่วนร่วมของชุมชน ทั้งในรูปแบบชมรมสหกรณ์และความร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ เช่น สถาบันการศึกษา หน่วยงานรัฐ และองค์กรเอกชน เพื่อให้เกิดความยั่งยืนในการสืบสานงานศิลปะ
- 5) การสร้างความตระหนักและภูมิใจในคุณค่าทางวัฒนธรรมช่วยป้องกันการสูญหายของภูมิปัญญาดั้งเดิม และการประยุกต์ศิลปะนี้ในรูปแบบร่วมสมัยหรือการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ยิ่งเสริมสร้างความเข้มแข็งและส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนได้อย่างยั่งยืน

6. บทบาทของวัดในการอนุรักษ์ศิลปะลายฉลุสังกะสี

วัดในชุมชนไทใหญ่หมู่บ้านต่อแพมีบทบาทสำคัญในฐานะศูนย์กลางทางศาสนาและวัฒนธรรมที่ช่วยธำรงศิลปะลายฉลุสังกะสี ทั้งในด้าน tangible และ intangible heritage โดยแบ่งเป็นบทบาทหลัก ดังนี้

- 1) ถ่ายทอดและฟื้นฟู วัดเป็นแหล่งเรียนรู้และพื้นที่ถ่ายทอดภูมิปัญญา โดยครูช่างและพระสงฆ์ที่มีทักษะเฉพาะด้านช่วยสืบทอดความรู้ให้กับคนรุ่นใหม่ ผ่านกิจกรรมฝึกอบรมและพิธีกรรมทางศาสนา
- 2) อนุรักษ์รักษา วัดเก็บรักษางานฉลุสังกะสีเก่าแก่ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ในศาลาวัดหรือกุฏิ มีการจดทะเบียนและบันทึกข้อมูลขึ้นงานอย่างเป็นระบบ พร้อมซ่อมแซมและป้องกันความเสียหาย
- 3) ดูแลจัดเก็บ จัดตั้งพื้นที่แสดงงานหรือพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่เปิดให้ชุมชนและนักท่องเที่ยวเข้าชมพร้อมการควบคุมสภาพแวดล้อมเพื่อคงสภาพงานศิลป์ และร่วมมือกับผู้เชี่ยวชาญเพื่อการดูแลตามมาตรฐานสากล

4) ค้ำครองป้องกัน เฝ้าระวังและป้องกันการโจรกรรมหรือละเมิดทรัพย์สินทางวัฒนธรรม มีการกำหนดกฎระเบียบการเข้าถึง และประสานงานกับเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ยังส่งเสริมให้ชุมชนตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของมรดกศิลปะ

5) ใช้ประโยชน์และบริการชุมชน ให้นำศิลปะลายฉลุสังกะสีมาใช้ในการงานบุญ ประเพณี เช่น งานปอยส่างลอง งานสงกรานต์ และวันสำคัญทางศาสนา เพื่อสร้างจิตสำนึก และส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม วัดยังสนับสนุนกิจกรรมสังคม เช่น การประมูลงาน ศิลป์เพื่อหารายได้ และการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้กับชุมชนอื่น ๆ ด้วยกลไกทางวัฒนธรรมที่เข้มแข็ง โดยเฉพาะบทบาทของวัดร่วมกับกลุ่มช่างฝีมือและเยาวชนในชุมชน ทำให้ศิลปะลายฉลุสังกะสีไทใหญ่ในหมู่บ้านต่อแพยังคงดำรงอยู่และปรับตัวให้เข้ากับบริบทสมัยใหม่ได้อย่างเหมาะสมและยั่งยืน

ภาพที่ 2 แสดงภาพการสืบสานลายฉลุศิลปะไทใหญ่

7. แนวทางการอนุรักษ์ลายฉลุสังกะสีศิลปะไทใหญ่ จังหวัดแม่ฮ่องสอน

การอนุรักษ์ลายฉลุสังกะสี ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการธำรงรักษาอัตลักษณ์ทางศิลปะและภูมิปัญญาท้องถิ่น แนวทางการอนุรักษ์ที่สามารถดำเนินการได้มีดังนี้

1) การถ่ายทอดความรู้และบันทึกข้อมูล ทำการรวบรวม สืบค้น และบันทึกลักษณะของลายฉลุสังกะสี ทั้งในแง่ของรูปแบบ เทคนิคการผลิต วัสดุที่ใช้ รวมถึงความหมายเชิงวัฒนธรรม เพื่อเป็นฐานข้อมูลสำหรับการถ่ายทอดความรู้สู่คนรุ่นหลัง

2) การศึกษาและฝึกอบรม จัดหลักสูตรหรือเวิร์กช็อปเกี่ยวกับการทำลายฉลุในโรงเรียนหรือศูนย์การเรียนรู้ชุมชน เพื่อฝึกฝนทักษะให้กับเยาวชน พร้อมทั้งส่งเสริมความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาของตนเอง

3) การอนุรักษ์และซ่อมแซม ดูแลและซ่อมแซมชิ้นงานเดิมที่เสื่อมสภาพโดยใช้วัสดุและเทคนิคที่เหมาะสมป้องกันความเสียหายจากสภาพอากาศ การกัดกร่อน และการใช้งาน เพื่อคงสภาพดั้งเดิมไว้นานที่สุด

4) การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรม พัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวที่

เกี่ยวข้องกับศิลปะลายใต้ เช่นการจัดนิทรรศการ การจัดเทศกาลหรือกิจกรรมในท้องถิ่นเพื่อเผยแพร่ศิลปะลายใต้ให้เป็นที่รู้จักในวงกว้าง พร้อมทั้งส่งเสริมเศรษฐกิจฐานรากของชุมชน

5) ความร่วมมือกับภาครัฐและองค์กรที่เกี่ยวข้อง ประสานงานกับหน่วยงานท้องถิ่น ภาครัฐ หรือองค์กรวัฒนธรรม เพื่อให้มีแผนงานสนับสนุนที่ชัดเจน ทั้งด้านงบประมาณ ทรัพยากร และนโยบายระยะยาวในการอนุรักษ์ศิลปะพื้นถิ่น

ดังนั้น การอนุรักษ์ลายใต้สักกะสีไม่เพียงแต่เป็นการรักษาศิลปะพื้นบ้าน แต่ยังเป็น การธำรงรักษาอัตลักษณ์ ความภาคภูมิใจ และความต่อเนื่องของวัฒนธรรมไทใหญ่ในจังหวัด แม่ฮ่องสอน การมีส่วนร่วมของชุมชนหน่วยงาน และสถาบันการศึกษาเป็นกุญแจสำคัญสู่ความยั่งยืนในการอนุรักษ์ศิลปะนี้

ภาพที่ 3 แสดงภาพการสืบสานลายใต้ศิลปะไทใหญ่

8. องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัย

องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย ได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของวัดในฐานะ “ศูนย์กลาง” ของชุมชนไทใหญ่ซึ่งไม่เพียงเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา หากยังทำหน้าที่ในการส่งเสริม สืบทอด พื้นฟู และคุ้มครองศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นที่สะท้อนเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ ทั้งในแง่ของรูปแบบลวดลายความเชื่อ คติความศรัทธา ตลอดจนภูมิปัญญาที่ถูกสั่งสมมายาวนาน สารสำคัญขององค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัยนี้ได้แก่

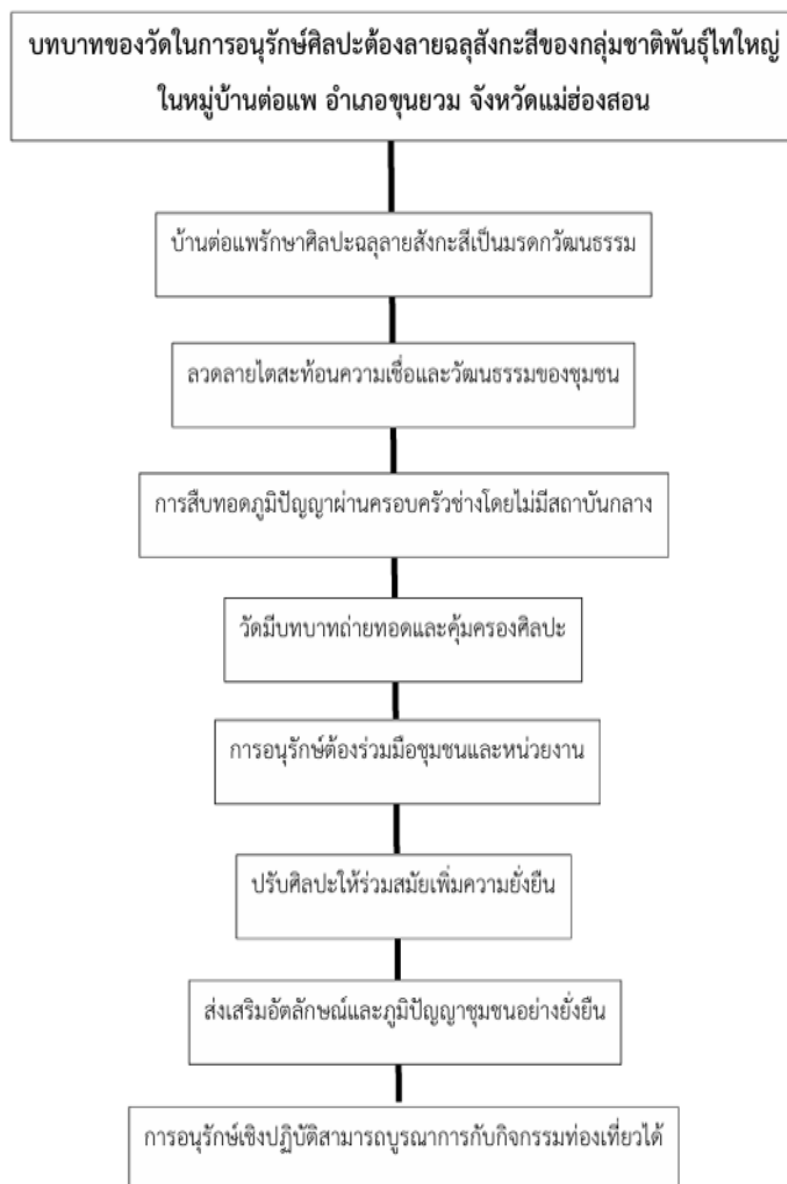
1) ชุมชนผู้สืบทอด บ้านต่อแพรักษาศิลปะลายใต้สักกะสีไทใหญ่ไว้เป็นมรดกวัฒนธรรมผ่านวิถีชีวิต การรวมกลุ่มช่าง และการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น

2) กลไกอนุรักษ์แบบบูรณาการ การอนุรักษ์เกิดจากความร่วมมือของชุมชน วัด ภาครัฐ และสถาบันการศึกษา ตั้งแต่เก็บข้อมูลถึงพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน

3) วัดในฐานะศูนย์วัฒนธรรมวัดมีบทบาทในการถ่ายทอด เก็บรักษา จัดแสดง คุ้มครอง และใช้ประโยชน์จากศิลปะ เพื่อส่งต่อและสร้างความภาคภูมิใจ

4) การผสมผสานกับนวัตกรรม ชุมชนและวัดปรับศิลปะลายใต้ให้ร่วมสมัย เช่น ออกแบบใหม่ และใช้สื่อดิจิทัล เพื่อความอยู่รอดในบริบทปัจจุบัน

5) ศิลปะกับความเข้มแข็งของชุมชน การรักษาศิลปะลายฉลุช่วยหล่อหลอมอัตลักษณ์ สร้างความสามัคคีและขับเคลื่อนเศรษฐกิจ-วัฒนธรรมในยุคเปลี่ยนผ่านสามารถสรุปเป็นแผนผังได้ดังนี้

ภาพที่ 4 แสดงแผนผังองค์ความรู้จากการวิจัย

สรุป

บทความวิชาการนี้ได้นำเสนอภาพรวมของบทบาทชุมชนบ้านต่อแพ จังหวัดแม่ฮ่องสอน ในการอนุรักษ์ศิลปะลายฉลุสังกะสีของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ โดยพบว่า ลายฉลุสังกะสี หรือ “ปานซอย” และ “ปานถ่อง” ของชาวไทใหญ่ เป็นงานหัตถศิลป์ที่แสดงออกถึงวิถีชีวิต ความเชื่อ และวัฒนธรรมที่สืบทอดมาอย่างยาวนาน ไม่มีหลักฐานระบุช่วงเริ่มต้นอย่างชัดเจน แต่อาศัยการเล่าขานจากรุ่นสู่รุ่น สันนิษฐานว่าเกี่ยวพันกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับประเพณีออกพรรษาหรือ “ออกหว่า” ในพื้นที่อำเภอแม่สะเรียง ลวดลายที่นิยม ได้แก่ ลายพรรณพฤกษา เครือเถา และดอกไม้ มีทั้งแบบห้อยลง (“ปานซอย”) และชี้ขึ้น (“ปานถ่อง”) ใช้ตกแต่งตามวัด บ้านเรือน และศาลาที่มีความสำคัญทางศาสนาและวัฒนธรรม การทำลายฉลุใช้การตอกหรือฉลุด้วยมือบนแผ่นสังกะสี โดยช่างฝีมือหรือ “สล่า” ซึ่งสั่งสมทักษะจากการฝึกฝนภาคปฏิบัติ เช่น การเป็นลูกมือกับช่างผู้ชำนาญ เรียนรู้ผ่านการทำงานจริงจนสามารถสร้างสรรค์ลายเฉพาะตนได้ในที่สุด แนวทางการอนุรักษ์และสืบทอด ได้แก่ (1) ด้านการอนุรักษ์ คือ การรวบรวม บันทึก และเก็บรักษาลวดลายดั้งเดิมไว้ในรูปแบบเอกสารภาพถ่าย หรือขึ้นงานจริง เพื่อรักษามรดกวัฒนธรรมให้คนรุ่นหลังศึกษา (2) ด้านการฟื้นฟู คือ การซ่อมแซมงานเก่าและส่งเสริมการใช้ลายไทในงานก่อสร้างหรือกิจกรรมร่วมสมัย เช่น การออกแบบอาคารในชุมชนหรือศูนย์เรียนรู้ (3) ด้านการพัฒนา คือ นำลายฉลุไปประยุกต์ใช้กับวัสดุใหม่ เช่น อะลูมิเนียม หรือไม้ รวมถึงส่งเสริมให้มีการออกแบบร่วมสมัยเพื่อเพิ่มคุณค่าทางเศรษฐกิจ (4) ด้านการสืบทอดภูมิปัญญา คือ จัดเวิร์กช็อป ฝึกอบรม หรือบรรจุในหลักสูตรศิลปะพื้นบ้านในโรงเรียนท้องถิ่น เพื่อให้เยาวชนได้เรียนรู้และพัฒนาต่อยอด ปัจจัยแห่งความยั่งยืน คือ การสืบทอดศิลปะลายไทขึ้นอยู่กับการสืบทอด ความเพียร และความรักในงานศิลป์ของแต่ละบุคคล บางรายสามารถพัฒนาและสร้างผลงานที่ก้าวล้ำกว่าครูช่างของตน เป็นผลจากประสบการณ์ ความคิดสร้างสรรค์ และการฝึกฝนอย่างต่อเนื่อง

ผลสัมฤทธิ์ทางวิชาการ พบว่า ได้มีการรวบรวม วิเคราะห์ และจัดระบบองค์ความรู้ด้านศิลปะพื้นถิ่นโดยเฉพาะลายฉลุสังกะสี ซึ่งสะท้อนอัตลักษณ์ ความเชื่อ และวิถีชีวิตของชาวไทใหญ่ อีกทั้งอธิบายกลไกการสืบทอดผ่านครอบครัวและวัด ตลอดจนแนวทางการอนุรักษ์เชิงชุมชนที่สอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนสามารถนำไปต่อยอดในด้านชาติพันธุ์ศึกษา ศิลปวัฒนธรรม และการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ส่วนคุณค่าต่อชุมชนนั้น พบว่า ศิลปะลายฉลุสังกะสีมิใช่เพียงมรดกทางวัฒนธรรม แต่ยังเป็นแหล่งรายได้และความภาคภูมิใจของชุมชน การปรับรูปแบบศิลปะให้ร่วมสมัยและใช้สื่อออนไลน์ ช่วยให้เข้าถึงตลาดใหม่และกลุ่มคนรุ่นใหม่มากขึ้น วัดทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรม ทั้งด้านการถ่ายทอด การเก็บรักษา และ

การส่งเสริมบทบาทศิลปะในสังคมร่วมสมัย

ดังนั้น การอนุรักษ์ศิลปะลายฉลุสังกะสีแบบบูรณาการ เป็นกลไกสำคัญในการรักษาอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ไทใหญ่ ส่งเสริมความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม และสร้างความยั่งยืนแก่ชุมชนทั้งในมิติสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

หน่วยงานภาครัฐ เช่น กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และสภาวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน ควรส่งเสริมการอนุรักษ์อัตลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ โดยสนับสนุนการจัดตั้งโครงการศึกษาเกี่ยวกับประเพณี พิธีกรรม และศิลปหัตถกรรม เช่น ลายฉลุสังกะสี “ลายไต” พร้อมทั้งพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โฮมสเตย์ และกลุ่มอาชีพที่ใช้ทุนวัฒนธรรมเป็นฐาน เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจและสร้างรายได้แก่ชุมชน

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในอนาคต

ควรศึกษาวิถีชีวิตและการอนุรักษ์วัฒนธรรมของชาวไทใหญ่ในบริบทที่เปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านศิลปะพื้นถิ่นในรูปแบบที่สอดคล้องกับยุคสมัย เช่น การเรียนรู้ผ่านชุมชน การพัฒนาอาชีพช่าง และการใช้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือส่งเสริมการเรียนรู้ และการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

บรรณานุกรม

โกศล ศรีมณี. (ม.ป.ป.). **ประเพณีไต**. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.

ข่าวสด ออนไลน์. (2561). “ลายไต” ศิลปะลายฉลุแห่งชาติพันธุ์ไทใหญ่. แหล่งที่มา: <https://www.khaosod.co.th/>

ธีรภาพ โลหิตกุล. (2563). **รอยธรรมแห่งล้านนา: ศิลปะ ความเชื่อ และเรื่องเล่าพื้นบ้าน**. กรุงเทพมหานคร: สารคดี.

ประเวศ วะสี. (2539). **ศิลปกรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปรียา สุภวงค์. (2550). **การศึกษาศิลปกรรมในวัดไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พระครูโสภิตปัญญากร และพระครูโอภาสนนทกิตติ. (2558). **บทบาทของวัดในสังคมไทย**.

- กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์. (2550). ภูมิปัญญาท้องถิ่น: แนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ.
เชียงใหม่: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน. (2549). ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน.
กรุงเทพมหานคร: สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน.
สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน. (2549). รายงานการศึกษาศิลปวัฒนธรรมไทใหญ่
บ้านต่อแพ. แม่ฮ่องสอน: สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน.
สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน. (2549). รายงานผลการดำเนินงานและภารกิจด้าน
ศิลปวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน. แม่ฮ่องสอน: สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด
แม่ฮ่องสอน.
สุทัศน์ กันทะมา. (2542). การคงอยู่ของวัฒนธรรมพื้นบ้านของชาวไทยใหญ่. เชียงใหม่:
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

พลวัตการเรียนรู้กับการสร้างค่านิยมของผู้ปกครองของนักเรียน
โรงเรียนพระปริยัติธรรมในจังหวัดลำปาง
Learning Dynamics and Value Formation of Parents of Students
in Buddhist Schools in Lampang Province

พระอธิการเกรียงศักดิ์ โชคดี

Phra Atikarn Kriangsak Chokdee

วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Lamphun Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding Author E-mail: kringsakchokdee2537@gmail.com

Received: 2025-03-31 Revised: 2025-07-01 Accepted: 2025-07-01

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งนำเสนอพลวัตการเรียนรู้กับการสร้างค่านิยมของผู้ปกครองของนักเรียนโรงเรียนพระปริยัติธรรมที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสทางสังคมและการเปลี่ยนแปลงประเด็นการศึกษาที่มีความเป็นพลวัต ซึ่งประกอบไปด้วย การบริหารจัดการโรงเรียนพระปริยัติธรรม พลวัตของโรงเรียนพระปริยัติธรรมกับกระบวนการพัฒนาผู้เรียนของโรงเรียนพระปริยัติธรรม ด้านความรู้ ด้านวิถีวิทยา และด้านการเรียนรู้ เชื่อมโยงความรู้ไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อการสร้างค่านิยมของผู้ปกครองของนักเรียน กรณี โรงเรียนพระปริยัติปานคำศึกษา ที่มีผู้บริหารเป็นพระสงฆ์และมีวิสัยทัศน์บริหารจัดการโรงเรียนให้ทันต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงของระบบการศึกษาที่มีการแข่งขันของตลาดการศึกษาสูง อีกทั้งนำหลักคุณธรรม จริยธรรม มาเสริมสร้างให้นักเรียนมีความเข้มแข็งด้านจิตใจ และสติปัญญานำมาบูรณาการกับเทคโนโลยีได้อย่างเหมาะสม และองค์ความรู้ใหม่ พลวัตการเรียนรู้กับการสร้างค่านิยมของผู้ปกครองของนักเรียนโรงเรียนพระปริยัติธรรมเป็นการนำพาองค์กรไปสู่องค์กรแห่งความเป็นเลิศทางด้านการศึกษาเพื่อให้ผู้ปกครองเชื่อมั่นต่อระบบการศึกษาก่อนที่จะนำบุตรหลานเข้ามาเรียนหนังสือ อีกทั้งมีวิสัยทัศน์บริหารจัดการโรงเรียนให้ทันต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงของระบบการศึกษาที่มีการแข่งขันของตลาดการศึกษาสูง โดยนำหลักคุณธรรม จริยธรรม มาเสริมสร้างให้นักเรียนมีความเข้มแข็งด้านจิตใจ และสติปัญญานำมาบูรณาการกับเทคโนโลยีได้อย่างเหมาะสมกับช่วงวัยของนักเรียนเพื่อให้เกิดการยอมรับของผู้ปกครอง

คำสำคัญ: พลวัตการเรียนรู้, การสร้างค่านิยมของผู้ปกครองของนักเรียน, โรงเรียนพระปริยัติธรรม

Abstract

This article aims to present the dynamics of learning and the creation of values of parents of students in Buddhist schools that have changed according to social trends and changes in dynamic educational issues, which include the management of Buddhist schools, the dynamics of Buddhist schools and the development process of students in Buddhist schools in terms of knowledge, methodology, and learning, and linking knowledge to sustainable development. The aim is to create values of parents of students in the case of Pan Kam Suksa Buddhist School, which has monks as administrators and a vision to manage the school to keep up with the changes in the education system with high competition in the education market. In addition, the principles of morality and ethics are used to strengthen students' mental and intellectual strength and integrate them with technology appropriately. New knowledge. The dynamics of learning and the creation of values of parents of students in Buddhist schools are used to lead the organization to become an organization of educational excellence so that parents can trust the education system before bringing their children to study. In addition, the vision of managing the school to keep up with the changes in the education system with high competition in the education market is used to strengthen students' mental and intellectual strength and integrate them with technology appropriately for the age of the students in order to gain acceptance from parents.

Key words: Learning Dynamics, Value Formation, Buddhist Schools

บทนำ

ปัจจุบันสังคมมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม ตลอดจนการศึกษา เห็นได้ว่าระบบเทคโนโลยีเข้ามาเป็นตัวขับเคลื่อนในทุกวงการของสังคม ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของประเทศ เกิดการรับวิทยาการเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาใช้ในการประกอบอาชีพ ส่งผลกระทบด้านต่างๆ เช่น ความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ ด้านจิตใจและปัญญา เพื่อให้ประเทศมีการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566-2570) กล่าวคือ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของประเทศไทย ในภาพรวมมีแนวโน้มที่ดีขึ้นอย่างต่อเนื่องจากผลของการยกระดับด้านสุขภาวะ การเข้าถึงโอกาสทางการศึกษา ดัชนีการพัฒนามนุษย์ของโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ สะท้อนว่า คนไทยทุกช่วงวัยมีความรู้ความสามารถโดยรวมเพิ่มขึ้น แต่กลับพบว่ามีความรู้ทักษะด้านการอ่าน หรือการศึกษาหาความรู้ที่ลดลง และมีจำนวนเยาวชนที่ไม่ได้เรียนและไม่ได้ทำงานใดๆ เพิ่มสูงขึ้นทำให้ศักยภาพของเยาวชนกลุ่มนี้ไม่ได้ถูกนำมาใช้ประโยชน์และไม่ได้การพัฒนา ซึ่งประเด็นด้านการพัฒนาทุนทรัพยากรมนุษย์เชิงคุณภาพเป็นความท้าทายที่สำคัญของไทยมาโดยตลอดจากระบบและคุณภาพการศึกษาที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาอยู่ในเกณฑ์ต่ำ จากรายงานขององค์กรเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนาที่ทำการทดสอบความรู้ความเข้าใจของนักเรียน ด้านคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และการอ่าน พบว่า นักเรียนไทยร้อยละ 59.5 อยู่ในกลุ่มที่ไม่ผ่านเกณฑ์มาตรฐาน (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2566: 9-10) ดังนั้น โรงเรียนหรือสถานศึกษาต้องมีการปรับระบบคุณภาพการศึกษาให้ครอบคลุมในทุกมิติ ไม่ว่าจะเป็นการบริหารของโรงเรียน พัฒนาบุคลากรทางการศึกษา นักเรียน ตลอดจนผู้ปกครอง ให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเทคโนโลยีที่สูง ให้ผู้ปกครองเกิดการยอมรับในการศึกษาของสถานศึกษานั้นๆ

การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เป็นการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานที่รัฐกำหนดให้มีขึ้นตามความประสงค์ของคณะสงฆ์ เพื่อให้พระภิกษุสามเณรมีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมควบคู่กันไปเป็นการจัดการศึกษาที่มุ่งเน้นให้พระภิกษุสามเณรเป็นศาสนทายาทที่ดี มีความรู้ตามมาตรฐานการศึกษาของชาติ และมีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาได้อย่างถูกต้องถ่องแท้ ปลุกฝังความศรัทธา มั่นคงต่อพระพุทธศาสนา น้อมนำหลักธรรมและพระวินัยไปประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ชีวิต เกิดปัญญา สามารถดำรงอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข และช่วยเผยแผ่ ปกป้อง รักษาพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองและส่งเสริมสันติสุขแก่สังคมไทยและสังคมโลกสืบไป (กองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2561: 3) ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบันของสังคมไทย กระแส

การเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ไม่ว่าจะเป็นความก้าวหน้าด้านเทคโนโลยี การสื่อสาร การคมนาคม การรับส่งข้อมูล และวิทยาการต่าง ๆ การแพร่ขยายของวัฒนธรรมเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว รวมถึงการแข่งขันกันทางเศรษฐกิจและการค้าระดับโลกในระบบการค้าเสรี จากการที่ประเทศพัฒนามีปัจจัยพื้นฐานด้านต่าง ๆ ไม่ทันต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวไม่ว่าจะเป็นโครงสร้างพื้นฐานที่จะรองรับการขยายตัวทางเศรษฐกิจความสามารถที่จะแข่งขันในตลาดโลก ความสามารถที่จะรับถ่ายทอดและพัฒนาเทคโนโลยีการพัฒนาความรู้ความสามารถและทักษะของฝีมือแรงงานหรือการเตรียมคนให้มีคุณภาพทันต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นล้วนแต่ส่งผลให้เกิดวิกฤตการณ์ขึ้นในสังคม ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคมการเมือง วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะต้องใช้ยุทธศาสตร์การจัดการศึกษาที่มีประสิทธิภาพ เป็นที่ยอมรับกันว่าการจัดการเรียน การรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญคือวิธีการที่สามารถสร้างและพัฒนาผู้เรียนให้เกิดคุณลักษณะต่าง ๆ ที่ต้องการในยุคโลกาภิวัตน์

เนื่องจากการจัดการเรียนการสอนที่ให้ความสำคัญกับผู้เรียน ส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักเรียนรู้ด้วยตนเองตามความสามารถ และความต้องการของตนเอง ได้พัฒนาศักยภาพของตนเองอย่างเต็มที่ สอดรับกับแนวคิดการจัดการศึกษาสำหรับผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ฉบับแก้ไข พุทธศักราช 2545 มีเจตนารมณ์ในการจัดการศึกษาเพื่อทุกคนและทุกคนเพื่อการศึกษาและมีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อให้ประชาชนไทยทุกเพศ ทุกวัย ได้มีโอกาสรับการศึกษาอย่างทั่วถึง อันจะทำให้ประชาชนมีความพร้อมที่จะร่วมมือกันพัฒนาประเทศต่อไป อย่างไรก็ตาม แม้ใน หมวด 2 มาตรา 10 สิทธิและหน้าที่ทางการศึกษาจะกำหนดไว้ว่า “การจัดการศึกษาต้องจัดให้บุคคล มีสิทธิและโอกาสเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ไม่น้อยกว่าสิบสองปีที่รัฐต้องจัดให้ อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย” ปัจจุบันยังมีกลุ่มเด็กด้อยโอกาสทางการศึกษา เป็นจำนวนมาก และกระจายอยู่ในพื้นที่ต่างๆ ทั่วประเทศ ไม่ได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐาน คือ ระดับประถมศึกษาถึงระดับมัธยมศึกษาตอนปลายอย่างครอบคลุมและทั่วถึง ยุทธศาสตร์การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและสังคมให้เป็นรากฐานที่มั่นคงประเทศที่ว่า “เสริมสร้างความมั่นคงในการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ทั้งการสร้างหลักประกันชีวิต สวัสดิการ สังคม ความมั่นคงด้านอาหาร ความมั่นคงด้านสุขภาพและที่อยู่อาศัย การคุ้มครองผู้บริโภค และความ มั่นคงในสิทธิมนุษยชน” (คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565: 121) แต่ความยากจนและความด้อยโอกาสทางการศึกษาได้ก่อตัวและทวีความรุนแรงมาโดยตลอด โดยประเทศไทยมีเด็กด้อยโอกาสที่ถือว่าเป็นผู้พลาดโอกาสและผู้ขาดโอกาสอยู่เป็นจำนวนไม่น้อย ดังนั้น การที่การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา มีแนวทางการจัดการเรียนรู้สำหรับเด็กด้อยโอกาส ส่งผลให้

สามารถวางแผนการดำเนินการจัดการเรียนรู้เพื่อช่วยเหลือเด็กด้อยโอกาสได้ตรงตามบริบทของกลุ่มเด็กด้อยโอกาสในสังคมไทยให้เป็นไปตามแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560 -2579 ที่เน้นการจัดการศึกษาเพื่อปวงชนอย่างเท่าเทียมและพอเพียง นับเป็นการจัดการศึกษาให้ประชาชนทุกคนทุกช่วงวัย ได้มีโอกาสในการศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิต และควรได้รับการพัฒนาตามความพร้อมและความสามารถให้บรรลุขีดสูงสุด เพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม สอดคล้องกับความต้องการของตลาดงานและการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ อันจะนำไปพัฒนาตนเอง และสังคมโดยไม่ปล่อยปะละเลยหรือทิ้งใครไว้ข้างหลัง (No one left behind) (พระมหาจักรพันธ์ จุกวโร (นะวะแก้ว), 2563: 122) เพื่อเป็นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาประเทศและการศึกษาเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ ดังนั้น การจัดการศึกษาสำหรับเด็กด้อยโอกาสจึงเป็นเรื่องที่สำคัญได้มีการกำหนดไว้ในทางกฎหมายตามนโยบายของรัฐบาลอย่างต่อเนื่องเพื่อคุ้มครอง และพัฒนาเด็กเยาวชนผู้ด้อยโอกาสผู้ยากไร้ให้ผู้ด้อยโอกาสมีคุณภาพชีวิตที่ดีการศึกษาเป็นสิทธิอันพึงมีพึงได้สำหรับเด็กด้อยโอกาสทุกคนเพื่อให้เด็กและเยาวชนกลุ่มนี้ได้รับการพัฒนาศักยภาพและสมรรถนะอย่างเต็มที่ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning) (ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2546: 127-129) ที่หน่วยงานภาครัฐ ตลอดจนคณะสงฆ์ หน่วยงานการศึกษา มองเห็นถึงปัญหาการศึกษาของสามเณรและเยาวชน จึงเลือกแนวทางการแก้ไขปัญหาโดยการจัดการศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรมขึ้นมา

และแนวโน้มและทิศทางบทบาทของผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรมเป็นสิ่งสำคัญต่อความเชื่อมั่นของผู้ปกครองและนักเรียน ในการจะปฏิรูปการศึกษาสอดคล้องกับนโยบายของชาติสำเร็จได้ต้องแก้ไขที่ต้นเหตุ ผู้บริหารโรงเรียนไม่ได้ทำหน้าที่เพียงบริหารจัดการโรงเรียนเพียงอย่างเดียว ต้องพัฒนาครู ดูแลนักเรียนในชั้นเรียน ตลอดถึงผู้ปกครองของนักเรียน ในปัจจุบันสถานการณ์ของระบบการศึกษาในประเทศได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยีโลกไร้พรมแดนที่ทุกคนสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารได้ตลอดเวลา ติดตามทิศทางการศึกษาในประเทศต่างๆ ซึ่งบทบาทของผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรมต้องปรับตัวและประเมินสถานการณ์และนโยบายการศึกษาของชาติให้สอดคล้องกับบริบทของโรงเรียน ดังนั้น ผู้บริหารโรงเรียนต้องรู้จักบริบทของตนเองว่าจะนำพาองค์กรไปในทิศทางไหน และต้องปรับ Mindset ของตนเองและคณะกรรมการบริหาร บุคลากรครู และบุคลากรกลุ่มงานอื่นๆ ให้มีความคิดเห็นที่ไปในทิศทางเดียวกัน รู้จักตนเอง รู้จักชั้นเรียน รู้จักครู และวิธีการสอน และที่สำคัญทุกคนต้องพร้อมที่จะเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงในเชิงสร้างสรรค์ และทักษะของผู้บริหารโรงเรียนในศตวรรษที่ 21 ที่จะนำไปสู่การพัฒนาองค์กร (กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการ

ศึกษา (กสศ.), 2567: ออนไลน์) ประกอบด้วย

1. ผู้บริหารต้องปรับตัวรู้บริบทของตนเองเพื่อประเมินและจับทิศทางจะบริหารโรงเรียน

2. ผู้บริหารต้องมีทักษะการเป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลงในเรื่องของการวางแผนการจัดการ และการกำหนดกลยุทธ์

3. ทักษะในการเป็นผู้นำทางวิชาการซึ่งเป็นทักษะที่สำคัญมากเนื่องจากผู้บริหารโรงเรียนจะต้องกำหนดกลยุทธ์ วิสัยทัศน์ มาบูรณาการกับการจัดการเรียนรู้ เข้าใจจิตวิทยาการเรียนรู้ของนักเรียนแต่ละช่วงวัย และเพิ่มศักยภาพของบุคลากรครูในโรงเรียนอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ

4. ทักษะการเป็นโค้ชชิ่ง (Coaching) ผู้บริหารต้องคอยแนะนำและเอาใจใส่บุคลากรทุกกลุ่มงานเพื่อเสริมกำลังใจในการทำงาน โดยหลีกเลี่ยงการใช้อำนาจในการสั่งการและปรับตนเองเป็นพี่เลี้ยงช่วยเหลือกันเมื่อมีปัญหา

จากที่กล่าวมาข้างต้น การพัฒนาการศึกษา บทบาทของผู้บริหารโรงเรียน ครู ตลอดจนบุคลากรทางการศึกษา ล้วนแล้วมีความสำคัญในการสร้างรากฐานความเชื่อมั่นของผู้ปกครองของนักเรียน ที่กำลังพิจารณานำบุตรหลานเข้ามาศึกษาเล่าเรียนหนังสือ และในปัจจุบันสังคมมีความเปราะบางมากขึ้นเรื่อยๆ ทำให้เด็กนักเรียน ขาดภูมิคุ้มกันทางสังคม จิตใจ และปัญญา ขาดการยั้งคิด เมื่อเกิดปัญหาไม่สามารถแก้ไขปัญหาในเบื้องต้นได้ ทั้งนี้ โรงเรียนปริยัติธรรมจึงเป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่ผู้ปกครองเลือกที่นำบุตรหลานมาเรียนหนังสือ เนื่องจากผู้บริหาร ครู และบุคลากรทางการศึกษา ไม่ได้จำกัดเพียงฝ่ายคฤหัสถ์ ยังมีผู้บริหาร ครู บุคลากรทางการศึกษาที่เป็นฝ่ายบรรพชิต ออกแบบหลักสูตร กิจกรรมที่บูรณาการกับหลักพระพุทธศาสนา เพื่อเสริมความเข้มแข็งทางจิตใจและปัญญาให้กับเด็กนักเรียน ซึ่งสอดคล้องกับคุณลักษณะผู้บริหารในศตวรรษที่ 21 สามารถตอบสนองการแข่งขันในการเปลี่ยนแปลงในศตวรรษที่ 21 จึงต้องมีคุณลักษณะที่โดดเด่น และเหมาะสม มีความรู้ในหลักการเชิงทฤษฎี ทักษะ บทบาทหน้าที่ คุณธรรมจริยธรรม เพื่อนำพาองค์กรไปสู่ความสำเร็จ และเป็นการสร้างค่านิยมที่ดีให้แก่ผู้ปกครองของเด็กนักเรียนที่กำลังวางแผนให้บุตรหลานเข้ามาเรียนในโรงเรียนปริยัติธรรม

พลวัตการเรียนรู้ในโรงเรียนปริยัติธรรม

โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เป็นการศึกษาที่รัฐกำหนดให้มีขึ้นตามความประสงค์ของคณะสงฆ์ โดยพระปรารภของสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (จวน อุฏฐายีมหาเถระ) ตรัสไว้ว่า การศึกษาทางโลกเจริญ

ก้าวหน้ามากขึ้นตามความเปลี่ยนแปลงของโลก การศึกษาพระปริยัติธรรมก็จำเป็นต้องอนุวัตรไปตามความเปลี่ยนแปลงของโลกบ้าง จึงเห็นสมควรที่จะมีหลักสูตรในการเรียนพระปริยัติธรรมเพิ่มขึ้นอีกแผนกหนึ่ง คือหลักสูตรพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ทั้งนี้ เพื่อให้ผู้ศึกษาได้มีโอกาสบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ทั้งทางโลกและทางธรรมควบคู่กันไป (กองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2547: 7)

สำหรับการกระบวนการพัฒนาผู้เรียนในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษามีแนวทางเพื่อพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้าน ทั้งทางความประพฤติ จิตใจ และปัญญา สอดคล้องตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งมีความกลมกลืนอยู่ในวิถีชีวิตของความเป็นนักบวช ประกอบทั้งเป็นไปตามระบบการจัดการศึกษาที่บูรณาการศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา ร่วมกับรายวิชาที่เรียนสายสามัญศึกษาซึ่งเป็นองค์ประกอบทางสังคม และองค์ประกอบภายในบุคคล คือ 1) กัลยาณมิตร เป็นองค์ประกอบภายนอก ได้แก่ สิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ดี 2) โยนิโสมนสิการ เป็นองค์ประกอบภายใน ซึ่งควบคู่ไปกับองค์ประกอบภายนอก ได้แก่ การใช้ความคิดถูกวิธี คือ คิดสืบสาวให้ถึงต้นตอ ตามหลักความสัมพันธ์แห่งองค์ประกอบและเหตุปัจจัยต่างๆ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2565: 23) ดังนี้

1. การพัฒนาผู้เรียนด้านความประพฤติ (Behavior) การพัฒนาผู้เรียนด้านความประพฤตินี้ ทางพระพุทธศาสนามีเครื่องมือสำคัญในการควบคุม ฝึกหัด และพัฒนาพฤติกรรมที่แสดงออกทางกายและทางวาจานั้นคือ “ศีล” กล่าวคือ ภาวะของผู้ที่มีหลักความประพฤติถูกต้อง คือมีความ ประพฤติดีทางกาย วาจา และสัมมาชีพ ศีลไม่ใช่ตัวการให้เกิดปัญหาโดยตรงภารกิจของศีลในกระบวนการ สร้างปัญญาคือ การสร้างภาวะเกื้อกูลแก่การกำจัดอวิชชา และเป็นปัจจัยสนับสนุนการสร้างปัญญาด้วยระบบ ความประพฤติและการดำเนินชีวิต กระบวนการพัฒนาศีล ผู้เรียนในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาเป็นสามเณร ต้องรักษาศีล 10 ข้อ สวดมนต์ทำวัตรเช้า-เย็น สาธยายพระพุทธมนต์โดยกำหนด บทสวดที่เหมาะสมตามระดับชั้น และสวดมนต์ไหว้พระก่อนจำวัดเป็นประจำทุกวัน และข้อวัตรปฏิบัติต่างๆ อันเป็นธรรมเนียมปฏิบัติในพระพุทธศาสนา ปฏิบัติตามกฎ ระเบียบ และแนวปฏิบัติ ของวัด และโรงเรียนมีความรับผิดชอบ และให้ความร่วมมือต่อกิจกรรมการเรียนรู้ต่างๆ ด้านร่างกาย มีการรณรงค์การรักษาบุคลิกภาพและการแต่งกายสุภาพ โดยให้มีการประเมินตรวจสอบ และติดตามผลอย่าง

2. การพัฒนาผู้เรียนด้านจิตใจ (Mind) การพัฒนาผู้เรียนด้านจิตใจ เป็นสิ่งที่ทำได้ยากขึ้นมากอีกขั้นหนึ่ง ด้วยมีความละเอียดอ่อน มีความซับซ้อนยากลึกหยั่งถึง ทางพระพุทธศาสนามีเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาจิต คือ การฝึกสมาธิ ไม่ให้ใจคิดฟุ้งซ่าน

3. การพัฒนาผู้เรียนด้านปัญญา (Wisdom) การพัฒนาผู้เรียนด้านปัญญาเป็นการพัฒนาขั้นสูงทางพระพุทธศาสนาได้จำแนกปัญญาไว้ 3 ประการ คือ 1) จินตามยปัญญา ปัญญาเกิดแต่การคิดการพิจารณาหาเหตุผล 2) สุตมยปัญญา ปัญญาเกิดแต่ การสดับการเล่าเรียน 3) ภาวนามยปัญญา ปัญญาเกิดแต่การฝึกอบรมลงมือปฏิบัติ

จะเห็นได้ว่า กระบวนการพัฒนาปัญญาผู้เรียนในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา 3 ด้าน คือ 1) ด้านจินตามยปัญญา ปลุกฝังให้ผู้เรียนคิดอย่างละเอียดถี่ถ้วน หรือที่เรียกว่า โยนิโสมนสิการ คือ คิดอย่างมีเหตุผล คิดถูกวิธี คิดมีระเบียบ และคิดเป็นกุศล 2) ด้านสุตมยปัญญา ปลุกฝังให้ผู้เรียนมีทักษะการฟังอย่างตั้งใจ สร้างบรรยากาศแห่งการเรียนรู้พัฒนาสื่อเสริมการเรียนรู้ในรูปแบบต่างๆ และส่งเสริมให้ผู้เรียนรักการอ่าน 3) ด้านภาวนามยปัญญา ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ผ่านประสบการณ์ โดยเน้นการปฏิบัติอย่างเป็นขั้นตอน โดยมีธรรมะจากการศึกษานักธรรมและบาลีเป็นฐาน ส่งเสริมการเรียนรู้ตามความถนัดและความชื่นชอบของบุคคลด้วยแนวทางพัฒนาผู้เรียนนี้ย่อมส่งผลให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะตามพระราชบัญญัติการศึกษาพระปริยัติธรรม พ.ศ. 2562 ที่ว่ามีความรู้และทักษะในวิชาการทางพระพุทธศาสนา และมีความคิดสร้างสรรค์ และส่งเสริมสนับสนุนแนวทางปฏิบัติให้เกิดความเจริญแก่ชุมชน สังคม และพระพุทธศาสนา ตลอดจนส่งผลให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะและทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ที่จะสามารถเจริญงอกงามได้ตามรู้แบบการบ่มเพาะปัญญา

ภาพที่ 1 กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน การพัฒนาผู้เรียนด้านความประพฤติ
การพัฒนาผู้เรียนด้านจิตใจ และการพัฒนาผู้เรียนด้านปัญญา

บทบาทของผู้ปกครองในการส่งเสริมการเรียนรู้ของนักเรียนโรงเรียนพระปริยัติปานคำศึกษา

เมื่อกล่าวถึงระบบการศึกษาทุกคนไม่สามารถปฏิเสธได้ว่าในปัจจุบันระบบการศึกษาเป็นไปในเชิงธุรกิจมากขึ้น และเกิดการแข่งขันสูงอย่างเห็นได้ชัด แต่ละโรงเรียนนั้ดกลยุทธ์ในการประชาสัมพันธ์เชิงชวนผู้ปกครองที่วางแผนจะนำบุตรหลานเข้ามาศึกษาที่โรงเรียนนั้นๆ ไม่ว่าจะเป็นค่าเทอม ระบบการเรียนการสอน ความเอาใจใส่ของบุคลากรครู สภาพแวดล้อมในโรงเรียน ความสะดวกสบายในบริเวณรอบๆ โรงเรียน เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วเป็นข้อมูลพื้นฐานประกอบการตัดสินใจเลือกสถานที่เรียนให้แก่บุตรหลาน ทุกอย่างต้องดีที่สุดเพื่อให้บุตรหลานเติบโตมาในสภาพแวดล้อมที่สมบูรณ์แบบ จนกลายเป็นค่านิยมของผู้ปกครองในยุคปัจจุบัน อีกทั้งผู้ปกครองมีส่วนสำคัญในการสนับสนุน ส่งเสริมและเปิดโอกาสได้มีทักษะชีวิตล้วนเป็นบทบาทที่ผู้ปกครองต้องสนับสนุน ส่งเสริมและเปิดโอกาสให้เด็กได้ลงมือปฏิบัติ เช่น สนับสนุนให้เด็กทำกิจกรรมร่วมกับผู้อื่น ส่งเสริมให้เด็กค้นพบและสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง และเปิดโอกาสให้เด็กทำสิ่งต่างๆ ด้วยตัวเอง สิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็นบทบาทของผู้ปกครองที่จะต้องหนุนเสริมของกิจกรรมทางโรงเรียน (จาภูพจน์ มงคลวัจน์ และปัทมศิริ ธีรบุรุษ จารัณวิวัฒน์, 2567: 742-753.) และในขณะเดียวกันโรงเรียนพระปริยัติปานคำศึกษาก็ต้องปรับตัวตามบริบทสังคมเช่นกัน ท่ามกลางค่านิยมของผู้ปกครองในปัจจุบัน แต่เมื่อย้อนกลับไปดูวัตถุประสงค์หลักในการก่อตั้งโรงเรียนพระปริยัติปานคำศึกษา ก่อตั้งเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลเด็กและเยาวชน เปิดโอกาสและขยายโอกาสทางการศึกษาให้มีสถานที่เรียนหนังสือ และได้รับการอุดหนุนงบประมาณจากรัฐบาล จากที่กล่าวมาถือว่าเป็นค่านิยมอีกประเภทหนึ่งที่ประชาชนที่ยากจนสามารถนำบุตรหลานมาเรียนโดยมีค่าใช้จ่ายไม่มากนัก และแบ่งเบาการเงินของครอบครัวได้ แต่ประเด็นที่สำคัญของพลวัตการเรียนรู้เพื่อสร้างค่านิยมให้แก่ผู้ปกครองก็คือคุณภาพการศึกษาของโรงเรียนที่ออกแบบหลักสูตรให้เด็กและเยาวชนที่เข้ามาเรียนได้มีความรู้ พัฒนาทักษะในด้านต่างๆ ทั้งทางด้านจิตใจและปัญญา ที่เหมาะสมกับช่วงวัยเติบโตเป็นคนดีของสังคม มีคุณธรรม ศีลธรรม ประกอบสัมมาชีพได้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะทักษะทางด้านอารมณ์ (Soft Skills) เช่น

1. ความคิดสร้างสรรค์ ความสามารถในการควบคุมอารมณ์ ความสามารถในการแก้ปัญหา ความเป็นผู้นำ ฯลฯ เช่น ทักษะด้านการคิดอย่างมีวิจารณญาณ และทักษะในการแก้ปัญหา Critical thinking & Problem solving
2. ทักษะด้านการสร้างสรรค์และนวัตกรรม Creativity & Innovation

3. ทักษะความเข้าใจต่างวัฒนธรรม ต่างกระบวนทัศน์ Cross-cultural understanding

4. ทักษะด้านความร่วมมือ การทำงานเป็นทีม และภาวะความเป็นผู้นำ Collaboration, Teamwork & Leadership

5. ทักษะด้านการสื่อสารสารสนเทศและการรู้เท่าทันสื่อ Communications, Information & Media literacy

6. ทักษะด้านคอมพิวเตอร์ และเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร Computing & ICT literacy

7. ทักษะด้านอาชีพ และทักษะการเรียนรู้ Career & Learning skills

ทักษะด้านความรู้ (Hard Skills) ได้แก่

1. อ่านออก (Reading)

2. เขียนได้ (Writing)

3. คณิตเลขเป็น (Rithmetics)

ดังนั้น คุณภาพการศึกษาเหล่านี้จะเป็นการสร้างค่านิยมให้แก่ผู้ปกครองที่นำบุตรหลานเข้ามาศึกษาต่อในโรงเรียนพระปริยัติปานคำศึกษา ซึ่งทางโรงเรียนได้ดำเนินการกิจกรรมโดยครอบคลุมทักษะต่างๆ ที่เหมาะสมกับช่วงวัยจึงทำให้ได้รับการไว้วางใจของผู้ปกครองในพื้นที่และพื้นที่ใกล้เคียง และมีการประชาสัมพันธ์กิจกรรมต่างๆ ให้แก่ผู้ปกครองได้รับทราบและมีส่วนร่วมในกิจกรรมของทางโรงเรียน

อิทธิพลของค่านิยมทางศาสนาและวัฒนธรรมที่มีต่อพฤติกรรมและทัศนคติของผู้ปกครอง

ความเชื่อทางศาสนามีบทบาทสำคัญในการกำหนดทัศนคติ การเปลี่ยนแปลงระบบค่านิยม และการกำหนดบรรทัดฐานทางศีลธรรม จริยธรรม และจิตวิญญาณ ซึ่งสิ่งนี้มีความสำคัญ เนื่องจากบรรทัดฐานของแต่ละบุคคลและปฏิกิริยาทั่วไปฝังแน่นอยู่ในตัวจากการเรียนรู้ทางสังคมและการสื่อสารนั้นสัมพันธ์กับทัศนคติ ซึ่งมีผลต่อพฤติกรรม ทัศนคติของผู้ปกครอง (อาานนท์ เลียงพรหม, 2564: 257-258) ซึ่งประกอบกับโรงเรียนต่างๆ ได้พัฒนาและแข่งขันเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้ปกครองเพื่อให้เป็นที่สนใจและเป็นที่สนใจและเป็นที่ยอมรับของนักเรียน ผู้ปกครองและประชาชนทั่วไป ดังนั้น ในการตัดสินใจของผู้ปกครองต้องใช้ความคิด การวิเคราะห์ พิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบด้าน ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญต่อการตัดสินใจเพราะก่อนที่ผู้ปกครองจะส่งบุตรหลานเข้าเรียนนั้น จะต้องทำการศึกษาปัจจัยต่าง ของโรงเรียน โดย

เฉพาะอย่างยิ่งในสภาพปัจจุบัน ทศนคติของผู้ปกครองมีปัจจัยมาเกี่ยวข้องมากมาย เช่น สภาพเศรษฐกิจ ค่าใช้จ่าย ความศรัทธาและค่านิยม สิ่งแวดล้อม ครู ผู้บริหาร เป็นต้น ดังนั้นแสดงให้เห็นว่า ค่านิยมทางศาสนา และวัฒนธรรมเป็นส่วนสำคัญที่ส่งผลต่อทศนคติของผู้ปกครองหวังที่จะให้นักเรียน บุตรหลานมีคุณธรรม ศีลธรรม และเป็นคนดีของสังคมตามคำสอนของพระพุทธศาสนา

บทสรุป

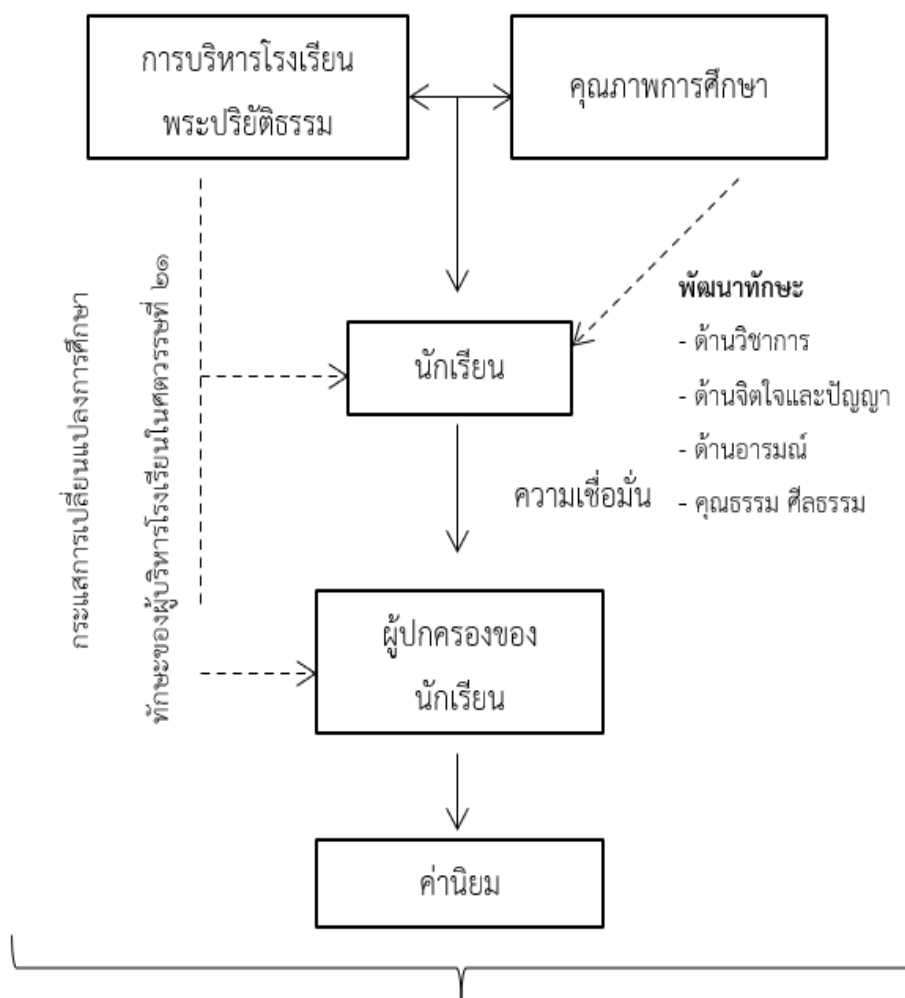
โรงเรียนหรือสถานศึกษาในปัจจุบันมีการปรับระบบคุณภาพการศึกษาทั้งการบริหารของโรงเรียน พัฒนาบุคลากรทางการศึกษา นักเรียน ตลอดจนผู้ปกครอง ให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเทคโนโลยีที่สูง ให้ผู้ปกครองเกิดการยอมรับในการศึกษาของสถานศึกษานั้นๆ รวมไปถึงการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เป็นการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานที่รัฐกำหนดให้มีขึ้นตามความประสงค์ของคณะสงฆ์ เพื่อให้พระภิกษุสามเณรมีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมควบคู่กันไปเป็นการจัดการศึกษาที่มุ่งเน้นให้พระภิกษุสามเณรเป็นศาสนทายาทที่ดี มีความรู้ตามมาตรฐานการศึกษาของชาติ และมีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาได้อย่างถูกต้องถ่องแท้ ปลุกฝังความศรัทธา มั่นคงต่อพระพุทธศาสนา น้อมนำหลักธรรมและพระวินัยไปประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ชีวิต เกิดปัญญาสามารถดำรงอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข และช่วยเผยแผ่ ปกป้อง รักษาพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองและส่งเสริมสันติสุขแก่สังคมไทยและสังคมโลก

การจัดการเรียนการสอนโรงเรียนพระปริยัติธรรมเน้นให้ความสำคัญกับผู้เรียน ส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักเรียนรู้ด้วยตนเองตามความสามารถ และความต้องการของตนเอง ได้พัฒนาศักยภาพของตนเองอย่างเต็มที่ สอดรับกับแนวคิดการจัดการศึกษาสำหรับผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ฉบับแก้ไข พุทธศักราช 2545 มีเจตนารมณ์ในการจัดการศึกษาเพื่อได้มีโอกาสรับการศึกษาอย่างทั่วถึง อันจะทำให้ประชาชนมีความพร้อมที่จะร่วมมือกันพัฒนาประเทศต่อไป และแนวโน้มและทิศทางบทบาทของผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม การพัฒนาการศึกษา บทบาทของผู้บริหารโรงเรียน ครู ตลอดจนบุคลากรทางการศึกษา ล้วนแล้วมีความสำคัญในการสร้างรากฐานความเชื่อมั่นของผู้ปกครองของนักเรียน ที่กำลังพิจารณานำบุตรหลานเข้ามาศึกษาเล่าเรียนหนังสือ และในปัจจุบันสังคมมีความเปราะบางมากขึ้นเรื่อยๆ ทำให้เด็กนักเรียน ขาดภูมิคุ้มกันทางสังคม จิตใจ และปัญญา ขาดการยั้งคิด เมื่อเกิดปัญหาไม่สามารถแก้ไขปัญหาในเบื้องต้นได้ สามารถตอบสนองการแข่งขัน

ในการเปลี่ยนแปลงในศตวรรษที่ 21 ได้อย่างมีคุณภาพ โดยใช้กระบวนการพัฒนาปัญญาผู้เรียน ในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา 3 ด้าน คือ 1) ด้านจิตตามยปัญญา ปลุกฝังให้ผู้เรียนคิดอย่างละเอียดถี่ถ้วน 2) ด้านสุตมยปัญญา ปลุกฝังให้ผู้เรียนมีทักษะการฟังอย่างตั้งใจ สร้างบรรยากาศแห่งการเรียนรู้พัฒนาสื่อเสริมการเรียนรู้ในรูปแบบต่างๆ และส่งเสริมให้ผู้เรียนรักการอ่าน 3) ด้านภาวนามยปัญญาให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ผ่านประสบการณ์ โดยเน้นการปฏิบัติอย่างเป็นขั้นตอน โดยมีธรรมะจากการศึกษานักธรรมและบาลีเป็นฐาน ส่งเสริมการเรียนรู้ตามความถนัดและความชื่นชอบของบุคคล

เมื่อกล่าวถึงระบบการศึกษาปัจจุบันเป็นไปในเชิงธุรกิจมากขึ้น และเกิดการแข่งขันสูงอย่างเห็นได้ชัด แต่ละโรงเรียนจัดกลยุทธ์ในการประชาสัมพันธ์เชิงชวนผู้ปกครองที่วางแผนจะนำบุตรหลานเข้ามาศึกษาในโรงเรียนนั้นๆ ไม่ว่าจะเป็นค่าเทอม ระบบการเรียนการสอน ความเอาใจใส่ของบุคลากรครู สภาพแวดล้อมในโรงเรียน ความสะดวกสบายในบริเวณรอบๆ โรงเรียน เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วเป็นข้อมูลพื้นฐานประกอบการตัดสินใจเลือกสถานที่เรียนให้แก่บุตรหลาน จนกลายเป็นค่านิยมของผู้ปกครองในยุคปัจจุบัน และในขณะเดียวกันโรงเรียนพระปริยัติปานคำศึกษาก็ต้องปรับตัวตามบริบทสังคมเช่นกัน แต่ประเด็นที่สำคัญของพลวัตการเรียนรู้เพื่อสร้างค่านิยมให้แก่ผู้ปกครองก็คือ คุณภาพการศึกษาของโรงเรียนที่ออกแบบหลักสูตรให้เด็กและเยาวชนที่เข้ามาเรียนได้มีความรู้ พัฒนาทักษะในด้านต่างๆ ทั้งทางด้านจิตใจและปัญญา ที่เหมาะสมกับช่วงวัย เติบโตเป็นคนดีของสังคม มีคุณธรรม ศีลธรรม ประกอบสัมมาชีพได้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะทักษะทางด้านอารมณ์ (Soft Skills) และ ทักษะด้านความรู้ (Hard Skills) ซึ่งทางโรงเรียนได้ดำเนินการกิจกรรมโดยครอบคลุมทักษะต่างๆ ที่เหมาะสมกับช่วงวัยจึงทำให้ได้รับการไว้วางใจของผู้ปกครองในพื้นที่และพื้นที่ใกล้เคียง และมีการประชาสัมพันธ์กิจกรรมต่างๆ ให้แก่ผู้ปกครองได้รับทราบและมีส่วนร่วมในกิจกรรมของทางโรงเรียน

องค์ความรู้ใหม่

พลวัตการเรียนรู้กับการสร้างค่านิยมของผู้ปกครองของ
นักเรียนโรงเรียนพระปริยัติธรรม

พลวัตการเรียนรู้กับการสร้างค่านิยมของผู้ปกครองของนักเรียนโรงเรียนพระปริยัติธรรมเป็นการนำพาองค์กรไปสู่องค์กรแห่งความเป็นเลิศทางการศึกษาเพื่อให้ผู้ปกครองเชื่อมั่นต่อระบบการศึกษาก่อนที่จะนำบุตรหลานเข้ามาเรียนหนังสือ อีกทั้งมีวิสัยทัศน์บริหารจัดการโรงเรียนให้ทันต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงของระบบการศึกษาที่มีการแข่งขันของตลาดการศึกษาสูง โดยนำหลักคุณธรรม จริยธรรม มาเสริมสร้างให้นักเรียนมีความเข้มแข็งด้านจิตใจ และสติปัญญานำมาบูรณาการกับเทคโนโลยีได้อย่างเหมาะสมกับช่วงวัยของนักเรียนเพื่อให้เกิดการยอมรับของผู้ปกครอง

บรรณานุกรม

- กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา (กสศ.). (2567). **ทักษะสำหรับผู้บริหารสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21**. แหล่งที่มา: <https://www.starfishlabz.com/blog> [12 ธันวาคม 2567].
- กองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2561). **คู่มือการปฏิบัติงานการขออนุญาตจัดตั้งและขยายชั้นเรียน โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาแห่งชาติ.
- กองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2557). **คู่มือปฏิบัติงานโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.
- คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2565). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบสาม พ.ศ. 2566-2570**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี.
- พระมหาจักรพันธ์ จุกวโร (นวะแก้ว). (2563). แนวทางการพัฒนาศักยภาพและโอกาสทางการศึกษาของเยาวชนบนพื้นที่สูงในจังหวัดตาก. *วารสารปัญญาปนิธาน*, 5(1), 122.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2565). **ปรัชญาการศึกษาของไทย ภาค พุทธธรรม: แก่นนำ การศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์สวຍ.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี. (2565). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบสาม พ.ศ. 2566-2570**. กรุงเทพมหานคร: สำนักนายกรัฐมนตรี.

อานนท์ เลี้ยงพรหม. (2564). ปัจจัยการตัดสินใจของผู้ปกครองในการเลือกโรงเรียนให้นักเรียน
เข้าศึกษาต่อระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การ
ศึกษามัธยมศึกษา เขต 2. *Journal of Roi Kaensarn Academi*, 6(12), 257-
258.

อิทธิพลของพุทธศาสนาเซนต่อวิถีชีวิตและจิตสำนึกของผู้คน

The Influence of Zen Buddhism on People's Way of Life and Consciousness

เตชิน อิศระภาณวงศ์
พระครูใบฎีกาธรรมาภรณ์ ปญญาวุธ, จันทรารม์ ตาปูลิง
Techin Issaraphanuwong
Phrakhrubaidika Thanawat Panyawudho, Chantrarat Tapuling
วัดปญญาวุธาราม สำนักงานพระพุทธศาสนา จังหวัดเชียงใหม่
Wat Panyawuttharam, Office of Buddhism in Chiang Mai Province
Corresponding Author E-mail: wiwat_bigbang@hotmail.com
Received: 2025-05-15 Revised: 2025-07-02 Accepted: 2025-07-03

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาลักษณะเฉพาะของหลักธรรมในพระพุทธศาสนานิกายเซน (Zen Buddhism) และวิเคราะห์อิทธิพลของหลักธรรมดังกล่าวที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตของผู้คนในบริบทวัฒนธรรมญี่ปุ่น โดยเฉพาะในด้านศิลปะ จิตวิญญาณ และพฤติกรรมทางสังคม อันสะท้อนให้เห็นถึงการปรับตัวของคำสอนทางพุทธศาสนาในบริบทโลกาภิวัตน์ที่ไม่เพียงเป็นระบบคำสอนเชิงปรัชญา หากแต่เป็น “วิถีแห่งชีวิต” ที่หล่อหลอมความคิดและการดำเนินชีวิตประจำวันให้กลมกลืนกับธรรมชาติและความสงบภายใน

นิกายเซนมีจุดเด่นที่แตกต่างจากแนวพุทธศาสนาแบบดั้งเดิม โดยเน้นการเข้าถึง “จิตเดิมแท้” ผ่านประสบการณ์ตรง ไม่ยึดติดกับคัมภีร์หรือตรรกะ และหลีกเลี่ยงการใช้ถ้อยคำในการถ่ายทอดธรรมะ โดยเชื่อว่าความรู้แจ้งหรือซาโตริ (Satori) สามารถเกิดขึ้นได้ในการดำรงชีวิตประจำวันทุกขณะ เมื่อจิตมีสติ ตื่นรู้ และไม่ยึดมั่นถือมั่นในรูปแบบหรือความคิดใดๆ ซึ่งในด้านวัฒนธรรม บทความชี้ให้เห็นว่าแนวคิดของเซนได้ถ่ายทอดและแทรกซึมในวิถีชีวิตของชาวญี่ปุ่นในหลายมิติ ได้แก่ 1) วิถีชา ซึ่งสะท้อนหลักแห่งความกลมกลืน ความเคารพ ความบริสุทธิ์ และความสงบ, 2) วิถีชามูโร ที่ผนวกรวมหลักเซนเพื่อพัฒนาความกล้าหาญ ความสงบภายใน และการรู้เท่าทันตนเองของนักรบ, 3) วิถีบทกวีไฮกุ ที่ใช้รูปแบบคำประพันธ์สั้นในการถ่ายทอดอารมณ์และประสบการณ์แห่งความสงบเรียบง่ายตามแนวเซน, และ 4) วิถีแห่งสวน

เซน ซึ่งแสดงออกถึงจิตสำนึกที่กลมกลืนกับธรรมชาติ และเป็นพื้นที่ฝึกฝนจิตใจผ่านความงามอันเรียบง่าย

คำสำคัญ: เซน, พุทธศาสนาหายน, วิถีชีวิต

Abstract

This article aims to examine the distinctive characteristics of Zen Buddhist principles and analyze their influence on the way of life within Japanese cultural contexts, particularly in the realms of art, spirituality, and social behavior. It reflects how the teachings of Buddhism have adapted within the context of globalization not merely as a system of philosophical doctrines, but as a “way of life” that shapes thought and daily practice in harmony with nature and inner peace.

Zen Buddhism stands apart from traditional Buddhist schools by emphasizing direct experiential realization of the “original mind.” It avoids reliance on scriptures and logic, and instead discourages the use of language in the transmission of truth. Zen maintains that enlightenment or *satori* can arise in everyday life when the mind is mindful, awakened, and free from attachment to form or concept. Culturally, the article reveals that Zen thought has deeply permeated multiple dimensions of Japanese life, including: 1.The Way of Tea (Cha-dō), which embodies the values of harmony, respect, purity, and tranquility; 2.The Way of the Samurai (Bushidō), which integrates Zen to cultivate courage, inner calm, and self-awareness in the warrior ethos; 3.Haiku Poetry, which uses a minimalist poetic form to express emotions and moments of serene insight grounded in Zen sensibility; and 4.Zen Gardens, which represent a contemplative consciousness that merges with nature and offer a path to mental discipline through aesthetic simplicity.

Keywords: Zen, Mahayana Buddhism, Way of Life, Satori, Japanese Culture

บทนำ

พระพุทธศาสนานิกายเซน (Zen Buddhism) เป็นหนึ่งในนิกายสำคัญของฝ่ายมหายาน ซึ่งมีรากฐานทางปรัชญาและการปฏิบัติที่โดดเด่น โดยแยกตัวมาจากนิกายมหายานเนื่องจากความซับซ้อนของปรัชญาในแนวทางมหายานไม่อาจตอบสนองต่อจิตวิญญาณของผู้แสวงหาธรรมในทางตรงได้ (Suzuki, 1991) คำว่า «เซน» (Zen) มาจากคำว่า «ฉาน» (Ch'an) ในภาษาจีน และสันสกฤตว่า «ธยาน» (Dhyāna) ซึ่งหมายถึง «การเพ่ง» หรือ «สมาธิ» (Kohn, 2008) เซนจึงมีความหมายโดยนัยว่าเป็นพระพุทธศาสนาแห่งการภาวนาโดยตรงที่ไม่เน้นการตีความทางปัญญา หากแต่มุ่งไปสู่การรู้แจ้งผ่านประสบการณ์ตรงของจิต

นิกายเซนมีจุดเด่นในเรื่องการเน้น «จิตเดิมแท้» (Essence of Mind) ซึ่งถือเป็นสภาพบริสุทธิ์โดยธรรมชาติที่มีอยู่ในมนุษย์ทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน ไม่ว่าจะเป็นคนฉลาดหรือคนเขลา โดยมีความเชื่อว่าการรู้แจ้งภาวะพุทธะสามารถบังเกิดได้จากการเฝ้าดูจิตตนเองอย่างต่อเนื่อง ไม่ใช่การท่องจำหรือการยึดติดในตำรา (Watts, 1957) ดังที่ฮานเว่ยหล่าง (Hui Neng) กล่าวไว้ว่า «จิตเดิมแท้ของเราทั้งหลายเป็นสิ่งบริสุทธิ์โดยธรรมชาติ» และสามารถเข้าถึงพุทธภาวะได้ผ่านการใช้จิตนี้ให้เป็นประโยชน์ (Cleary, 1998)

เซนจึงมีลักษณะตรงข้ามกับแนวทางการศึกษาทางพุทธศาสนาในรูปแบบดั้งเดิม กล่าวคือไม่เน้นการเรียนรู้ผ่านการอ่านคัมภีร์หรือตรรกะ แต่เน้น «การถ่ายทอดจากจิตสู่จิต» โดยปราศจากถ้อยคำ (Thich Nhat Hanh, 1999) ดังที่พุทธทาสภิกขุกล่าวถึงเซนว่าเป็นแนวทางที่ «ไม่มีตำรา มีแต่การฝึกตำราเสียให้หมด» เพื่อเข้าถึง «ธรรมชาติเดิมแท้ของธรรมชาติ» หรือ «ความว่าง» อันเป็นแก่นแท้ของสังขาร (พุทธทาสภิกขุ, 2544)

เอกลักษณ์ของเซนอยู่ที่การปฏิบัติอันเรียบง่าย ไม่เป็นพิธีรีตอง และเป็นธรรมชาติ เช่น การทำสมาธิ การจดจ่อกับกิจกรรมประจำวัน เช่น การดื่มชา เดินจงกรม หรือทำงานอย่างมีสติ โดยทั้งหมดนี้คือกระบวนการฝึกจิตเพื่อให้ตื่นรู้ (Satori) ต่อความจริงของชีวิต ซึ่งมีใช้การเข้าใจผ่านความคิดแต่เป็นการประจักษ์ด้วยประสบการณ์ตรง (Watts, 1957) แนวทางของเซนจึงมิใช่เพียงคำสอนทางศาสนา แต่เป็น «วิถีแห่งชีวิต» ที่สะท้อนถึงความกลมกลืนระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ผ่านการดำรงอยู่ในปัจจุบันขณะอย่างสมบูรณ์ (Thich Nhat Hanh, 1999)

ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ที่กระตุ้นให้เกิดการแสวงหาแนวทางจิตวิญญาณใหม่ เซนได้เข้ามามีบทบาทในหลายมิติของสังคมร่วมสมัย โดยเฉพาะในบริบทที่มนุษย์แสวงหาความสงบ สติ และความหมายของการดำรงอยู่ในขณะที่พระพุทธศาสนาเถรวาทยังคงรักษารูปแบบการปฏิบัติที่มีลำดับขั้นตอน เซนกลับเสนอแนวทางที่ไม่เป็นระบบ ไม่มีรูปแบบ และมุ่งให้เข้าถึงธรรมะผ่านประสบการณ์ตรงโดยไม่ต้องอาศัย «ความพยายามแบบจงใจ» ซึ่งชี้ให้เห็นถึงความ

แตกต่างในกระบวนการปฏิบัติเพื่อบรรลุธรรม

ดังนั้น บทความนี้มีเป้าหมายเพื่อศึกษาลักษณะเฉพาะของหลักธรรมในนิกายเซน วิเคราะห์อิทธิพลของหลักธรรมเซนต่อวิถีแห่งชีวิต จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการทำความเข้าใจถึงการปรับตัวของศาสนาในโลกสมัยใหม่ และพิจารณาบทบาทของเซนในการสร้างทางเลือกใหม่ทางจิตวิญญาณในยุคสมัยปัจจุบัน

ความหมายและลักษณะสำคัญของนิกายเซน

“เซน” (Zen) เป็นภาษาญี่ปุ่น มาจากคำว่า “เสียมจง” ในภาษาจีนแต้จิ๋ว ตรงกับคำว่า “ฌาน” ในภาษาบาลี และคำว่า “ธ्यान” (Dhyan) ในภาษาสันสกฤต แปลว่า สมาธิ หรือ การเพ่ง (Meditation) แปลตามศัพท์ว่า พระพุทธศาสนาแบบนั่งสมาธิ (ทิวี่ฉวน ปุณฺฑริกทิวี่ฉวน, 2529) หรือการทำจิตให้เป็นสมาธิโดยการนั่งวิปัสสนากัมมัฏฐาน ในภาษาจีน คือ เสียมจง หมายถึง นิกายที่เน้นการปฏิบัติทางวิปัสสนา อาจมีความหมายว่าเป็นข้อปฏิบัติทางศาสนาที่มุ่งทำให้จิตสงบ ฌานคือจิตที่เข้าถึงความเป็น ‘อัปนาสมาธิ’ คือ มีความแนบแน่นอยู่ในอารมณ์เดียว จิตใหญ่เป็นมหัคคตะ ไร้ความคิดอันเป็นเหตุให้ขัดส่ายจากความเป็นหนึ่ง จึงสว่างจ้าอยู่อย่างมั่นคงในช่วงเวลานานเต็มอิม

เพิร์ล เบสเซอร์แมนและแมนเฟรด สเตเกอร์ นิยามคำว่า เซน หมายถึง ทางตรง หรือทางลัดเพื่อการบรรลุธรรม กรตรัสรู้ การได้ดวงตาเห็นธรรมการจัดการกับอวิชชา ตัณหา อุปาทานอันเป็นเหตุแห่งความทุกข์ ชีวิตก็จะเป็นอิสระเห็นสิ่งต่างๆทั้งหลายตามความเป็นจริง เห็นแจ้งในธรรมชาติของจิตเดิมแท้คือ พุทธภาวะ เป็นจิตบริสุทธิ์นั้นคือการตรัสรู้แจ้งโดยฉับพลัน หรือซาโตริ (เพิร์ล และ สเตเกอร์, 2547)

เซนไม่ใช่ฌานธรรมดา สาเหตุจริงๆที่ได้ชื่อว่าเซนก็เพราะวิถีแห่งเซนจะเน้นเรื่องการเข้าถึงสมาธิอันตื่นรู้โดยไม่เกี่ยวข้องจะใช้วิธีดั้งเดิม คือ ขบปริศนาธรรมโกอาน หรือทำสมาธิจ้อง กำแพงว่างที่เรียก ‘ซาเซน’ (Zazen) หรือฝึกกลากพุกันวาดวงกลมในชั่วหนึ่งลมหายใจที่เรียก เอนโซ (Enso) โดยแบบวิธีเกี่ยวกับสมาธิต่างๆ เริ่มแพร่หลายในช่วงที่เซนถูกนำมาเผยแพร่ใน ญี่ปุ่น (ดังตฤณ, 2556)

นิกายเซนไม่ได้แสดงรายละเอียดลำดับขั้นตอนในการพัฒนาจิต จะเน้นการปฏิบัติ และประสบการณ์เป็นสำคัญ การอธิบายความวิธีการปฏิบัติพัฒนาจิตของนิกายเซนเป็นเรื่องการบำเพ็ญเพียรทางจิตที่ไม่ต้องมีแบบแผนอะไรมากมาย มุ่งดูจิตให้เห็นแจ่มแจ้ง จนเห็นธรรมชาติเดิมแท้ของตน จากนั้นเชื่อว่าจะบรรลุสู่พุทธภาวะ การสั่งสอนธรรมหรือการส่งมอบการถ่ายทอดธรรมนั้นไม่อาจจะใช้ถ้อยคำใดๆ ต้องเป็นการถ่ายทอดจากจิตสู่จิตโดยตรง เพราะคำพูดไม่อาจ

จะนำเอาสิ่งนั้นมาแสดงได้ ต้องอาศัยการปลุกจิตให้ตื่นขึ้นเท่านั้น ซึ่งในความเป็นจริงก็ไม่ได้มีการถ่ายทอดอะไรออกไป แต่เป็นลักษณะที่เซนเห็นว่าเป็นการถ่ายทอดที่แท้จริง

นิกายเซนมีความเห็นว่า ธรรมชาติดั้งเดิมของจิตมนุษย์หรือที่เรียกว่า “จิตเดิมแท้” (Essence of Mind) เป็นสภาพที่บริสุทธิ์สะอาดผ่องใสโดยธรรมชาติ ธรรมชาติอันนี้มีเสมอเหมือนกันหมดในมนุษย์ทุกคน ไม่ว่าจะเป็นคนฉลาดหรือคนโง่ ล้วนไม่มีความแตกต่างกันในสภาวะของจิตเดิมแท้ ดังที่ท่านเว่ยหล่างกล่าวไว้ว่า

ท่านผู้ใดในการศึกษาทั้งหลาย จิตเดิมแท้ของพวกเราทั้งหลาย
ซึ่งเป็นเมล็ดหรือแก่นของการรู้แจ้ง เป็นสิ่งที่บริสุทธิ์ตามธรรมชาติ ด้วยการใช้จิตนี้ให้เป็น
ประโยชน์เท่านั้น พวกเราทั้งหลายจึงจะสามารถเข้าถึงพุทธภาวะโดยตรง (เว่ยหล่าง, 2528)

กล่าวได้ว่า ธรรมชาติของจิตในทัศนะของเซนมีสภาวะแห่งความเป็นพุทธะหรือสภาวะที่พร้อมที่จะตรัสรู้เหมือนกันหมดทุกคน และสภาวะนี้มีแก่นแท้ที่บริสุทธิ์สะอาด แต่ที่เศร้าหมองเพราะถูกห่อหุ้มด้วยกิเลส ดังนั้น มนุษย์จึงมีหน้าที่ที่จะเข้าหาจิตเดิมแท้ของตนด้วยการขจัดกิเลสที่ห่อหุ้มจิตให้หมดไป เมื่อนั้นสภาวะแห่งความใสสว่างที่เป็นธรรมชาติเดิมของจิตก็จะปรากฏออกมา การแสวงหาพุทธภาวะด้วยการศึกษาจากตำรา การท่องบ่นคัมภีร์ หรือการอ้อนวอน ยิ่งทำก็ยิ่งห่างจากพุทธภาวะมากขึ้นทุกที เพราะเป็นการแสวงหานอกตัว ไม่ได้มองย้อนกลับเข้ามาหาที่ตัว ด้วยเหตุนี้เซนจึงไม่ส่งเสริมการศึกษาค้นคว้าตำรา การแสดงโวหาร ดังที่ท่านพุทธทาสกล่าวไว้ว่า

เซนไม่มีตำรา ไม่มีการติดตำรา มีแต่การฉีกตำราเสียให้หมด เพราะตำรานั้นเองเป็นม่าน
อวิชชาที่บังตาคนไม่ให้เห็นความว่าง ตำราเป็นเพียงรอยบันทึกราคำพูด ธรรมตัวจริงแสดงไม่ได้
ได้ด้วยคำพูด ถึงไม่ได้ด้วยคำพูด แต่ถึงได้ด้วยการแทรกตัวเข้าไปในธรรมชาติ จนกระทั่งถึง
ธรรมชาติเดิมแท้ของธรรมชาติ กล่าวคือ “ความว่าง” (พุทธทาสภิกขุ, 2542)

นอกจากนั้น จุดเด่นของนิกายเซนอยู่ที่การไม่ยึดติดกับคัมภีร์หรือพิธีกรรม หากแต่มุ่งเน้นการเข้าถึงธรรมะผ่านการปฏิบัติภาวนาอย่างตรงไปตรงมา โดยเฉพาะการนั่งสมาธิแบบซาเซน (Zazen) ซึ่งเป็นการนั่งอย่างสงบนิ่งเพื่อเฝ้าดูจิตอย่างรู้ตัวในทุกขณะ (Abe, 1985) เซนเชื่อว่าความรู้แจ้ง (Satori) หรือการบรรลุธรรม มิใช่สิ่งที่ได้จากการศึกษาแบบท่องจำหรือการใช้เหตุผลเชิงปรัชญา แต่เกิดจากการประจักษ์ถึง «จิตเดิมแท้» (Original Mind หรือ Essence of Mind) ซึ่งเป็นธรรมชาติบริสุทธิ์ที่มีอยู่แล้วในทุกคน (Cleary, 1998) ลักษณะสำคัญอีกประการของเซนคือ ความเรียบง่าย (simplicity) และความตรงไปตรงมา (directness) ซึ่งแทรกอยู่ในทุกกิจกรรมของชีวิตประจำวัน เช่น การชงชา การเดิน การล้างจาน หรือการจัดดอกไม้ ทั้งหมด

ล้วนเป็นการภาวนาอย่างมีสติและลึกซึ้ง เพราะเซนถือว่าทุกอิริยาบถเป็นโอกาสแห่งการตื่นรู้ (Thich Nhat Hanh, 1999) แนวทางดังกล่าวสะท้อนวิถีคิดแบบไม่แยกธรรมะออกจากชีวิตประจำวัน แต่บูรณาการการตื่นรู้เข้าสู่กิจวัตรธรรมดาให้กลายเป็น «วิถีแห่งธรรม» ในชีวิตจริง

กล่าวโดยสรุป นิกายเซนจึงมิใช่เพียงระบบคำสอนทางศาสนา แต่เป็นวิถีการดำรงอยู่ที่เน้นประสบการณ์ตรง ความว่างจากความยึดมั่น และการดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่าย ซึ่งสามารถสอดคล้องและปรับใช้ได้กับชีวิตของผู้คนในทุกยุคทุกสมัย

หลักคำสอนของพุทธศาสนานิกายเซน

นิกายเซน ซึ่งเป็นแขนงหนึ่งของพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ได้พัฒนาขึ้นในประเทศจีนภายใต้ชื่อ “ฉาน” ก่อนจะแพร่หลายเข้าสู่ญี่ปุ่นและกลายเป็นที่รู้จักในชื่อ “เซน” (Zen) โดยมีแก่นคำสอนที่เน้นการเข้าถึงสภาวะรู้แจ้ง ผ่านการปฏิบัติสมาธิอย่างตรงไปตรงมา ไม่อิงคัมภีร์ ไม่เน้นการใช้ถ้อยคำหรือการวิเคราะห์ทางตรรกะ หากแต่มุ่งเน้นประสบการณ์ตรงของจิต และการเฝ้ารู้จิตในปัจจุบันขณะ โดยหลักพื้นฐานที่สำคัญของนิกายเซนมี 5 ประการดังนี้

1. ความจริงที่สูงสุดหรือหลักการแรกเป็นสิ่งที่ไม่สามารถแสดงได้ด้วยคำพูด เพราะคำพูดนั้นเป็นเพียงแนวความคิด ไม่ใช่ประสบการณ์ ความจริงที่สูงสุดจะต้องได้จากประสบการณ์โดยตรงเท่านั้น

2. การฝึกฝนในทางธรรมเป็นสิ่งที่ไม่อาจฝึกฝนกันได้ด้วยความพยายามที่เกิดจากการปรุงแต่ง เพราะพระธรรมนั้นเป็นสิ่งที่เป็นอย่างอยู่เอง ผู้ปฏิบัติจะต้องเข้าถึงความเป็นองนี้ การปฏิบัติธรรมที่แท้จริงจึงจะเกิดขึ้นได้ หากยังมีความพยายามที่จะฝึกฝนอยู่ด้วยการปรุงแต่งก็ไม่อาจเข้าถึงพระธรรมที่แท้จริงได้

3. ธรรมชาติของความเป็นพุทธะนั้นมีอยู่แล้วในตัวเรา เราเพียงแต่ค้นพบสิ่งที่มีอยู่แล้วเท่านั้น ดังนั้น ผลบั้นปลายสุดท้ายแล้วไม่มีอะไรที่ได้มาใหม่ และไม่ใช่ว่าการได้อะไรมาใหม่

4. สิ่งสำคัญที่สุดเพียงประการเดียวก็คือ ประสบการณ์ของความตื่นเท่านั้น เพราะไม่มีอะไรมากในคำสอนทางพุทธศาสนา สิ่งที่เรียกว่าแนวความคิด ลัทธิและคำสอนนั้นไม่มีความหมายที่แท้จริงแต่อย่างใด

5. การตรัสรู้มิได้จำกัดอยู่ในรูปแบบใดๆ ในขณะที่ดำรงชีวิตประจำวันนั้นแหละเป็นขณะแห่งการสัมผัสชีวิตทางธรรม เพราะในขณะแห่งการทำงานในชีวิตประจำวันก็อาจเป็นขณะแห่งการตรัสรู้ได้ธรรมชาติแห่งความเป็นพุทธเป็นสิ่งสากล เราอาจพบมันได้ในทุกหนทุกแห่ง

เซนเป็นวิถีคิดที่ไม่ใช่วิถีคิดแบบสามัญ อยู่พ้นไปจากตรรกะ ไม่มีรูปแบบตายตัว อาจเรียกว่าคิดโดยปราศจากวิถีคิด มีเพียงเป้าหมายคือ ปลุกปัญญาญาณให้ตื่นขึ้น การถ่ายทอดหลัก

ธรรมของนิกายเซนไม่อาศัยคัมภีร์หรือตำราใดๆ ทั้งสิ้น ทั้งไม่อาศัยคำพูดหรือตัวอักษรใดๆ ด้วย แต่เป็นการถ่ายทอดจากจิตสู่จิตโดยตรงโดยอาศัยประสบการณ์ของการปฏิบัติ และเห็นแจ้งธรรมชาติของความเป็นพุทธะซึ่งมีอยู่แล้วในตัวเองอย่างฉับพลัน บางครั้งจึงเรียกกันว่า “นิกายฉับพลัน” (Sudden School) หลักการแบบเซนมีความหมายเท่ากับวิธีการที่ใช้ปลูกปัญญา มีหลักการพื้นฐาน ดังนี้

1) ส่งมอบพิเศษนอกหลักสูตร แก่นแท้ของเซนอยู่ที่การตรัสรู้อันลึกซึ้งของเหล่าคณาจารย์ ไม่ใช่ข้อเขียน คำพูด หรือแม้แต่พระไตรปิฎก แต่คือประสบการณ์ของผู้สอน ดังนั้นผู้สอนหรืออาจารย์จึงมีความสำคัญยิ่งกว่าบันทึกคำสอน แนวคิดนี้เกิดจากการที่พระพุทธเจ้าทรงมอบบาตรและจีวรให้แก่พระมหากัสสปะ พระมหากัสสปะจึงถือเป็นครูคนแรกที่รับมาและสืบทอดมาเรื่อยๆ จนถึงปัจจุบัน ในแง่นี้อาจมองว่าเซนมีความเป็นอาจริยวาทสูง แต่ในความเป็นอาจริยวาทนั้น ความหลุดพ้นกลับเป็นเรื่องที่ต้องหยั่งเห็นเอง ครูช่วยได้เพียงทางอ้อม

2) ไม่อาศัยคำพูดหรือตัวหนังสือ คือ ไม่ยึดติดในสิ่งเหล่านี้ คำพูดหรือข้อเขียนเป็นเพียงสื่อ ไม่ใช่เป้าหมาย คัมภีร์ที่อ่านนำการศึกษาที่สุดก็คือ จิตของตัวเอง (ละเอียด ศิลา น้อย, 2530) มีการยกกรณีของท่านฮฺยเน้ง อาจารย์เซนผู้ยิ่งใหญ่ที่สุด ผู้ไม่รู้หนังสือเลย ยังสามารถบรรลุธรรมได้

3) ชี้นำไปยังแก่นแท้ของมนุษย์ ก็คือจิต จะหลุดพ้นได้ต้องปฏิบัติทางจิต ไม่ใช่การศึกษาทฤษฎีต่างๆ อุปมาดังรูปภาพอาหารไม่สามารถบำบัดความหิวได้ แต่การกินต่างหากที่บันเทาความหิวลงได้ การปฏิบัติหรือการลงมือทำจึงสำคัญกว่าทฤษฎี

4) เห็นแจ้งในธรรมชาติของตนและบรรลุพุทธภาวะ ความหลุดพ้นของเซนคือการกลับไปสู่ภาวะจิตเดิมแท้ เห็นแจ้งตัวเอง ไม่ใช่ไขว่คว้าหาความสมบูรณ์ใหม่ๆ แต่มองเห็น รู้ให้ซึ้งถึงความสมบูรณ์ที่มีอยู่แล้วในจิตของทุกคน เมื่อใดที่รู้แจ้ง มองเห็นธรรมชาติของตนเอง นั้นเท่ากับเข้าถึงอนัตตาและสุญญตา

หลักคำสอนของนิกายเซนมีลักษณะเด่นที่เน้นการภาวนาอย่างตรงไปตรงมา การตื่นรู้ผ่านประสบการณ์ตรง และการดำเนินชีวิตด้วยจิตที่ตระหนักรู้ ไม่ยึดติดกับตำราและถ้อยคำ เซนเป็นแนวทางที่ยึดถือ “ความเรียบง่าย” และ “ความว่าง” เป็นพื้นฐานในการเข้าถึงความเป็นจริงของชีวิตและธรรมชาติ จึงมีอิทธิพลอย่างมากต่อการดำเนินชีวิตของผู้คนทั้งในตะวันออกและตะวันตกในยุคปัจจุบัน

จากข้อมูลข้างต้น ผู้เขียนมองว่า การสอนของเซนไม่อิงกับตำรา แต่เป็นการถ่ายทอดจิตสู่จิต โดยผู้สอนหรืออาจารย์มีบทบาทสำคัญในฐานะผู้นำผู้เรียนไปสู่ประสบการณ์ คือ ไม่ใช่เพื่อให้จำ แต่เพื่อให้เห็น เมื่อจิตสงบนิ่ง การตรัสรู้สามารถบังเกิดในท่ามกลางกิจกรรม

ประจำวัน เช่น การเดิน นั่ง กวาดลาน หรือแม้กระทั่งการดื่มชา อย่างไรก็ตามเซนคือการดำเนินชีวิตด้วยจิตที่ตื่นรู้ ไม่ยึดติดกับถ้อยคำหรือหลักการ แต่เฝ้ารู้และประจักษ์ตนเองในปัจจุบันขณะ ซึ่งเป็นวิถีแห่งอิสรภาพภายในที่ลึกซึ้งและเรียบง่ายอย่างที่สุด

อิทธิพลของพุทธศาสนาเซนต่อวิถีชีวิตและจิตสำนึกของผู้คน

พระพุทธศาสนานิกายเซน (Zen Buddhism) ถือเป็นแนวทางหนึ่งของพระพุทธศาสนาหายานที่เน้นการเข้าถึงธรรมะผ่านประสบการณ์ตรง มิใช่ผ่านการเรียนรู้เชิงทฤษฎี หรือการยึดติดกับคัมภีร์ เซนเน้นการปฏิบัติสมาธิ (ฉาน) การตื่นรู้อย่างต่อเนื่อง และการดำรงอยู่ในปัจจุบันขณะอย่างสมบูรณ์ แนวคิดเหล่านี้ได้กลายเป็นรากฐานสำคัญในการหล่อหลอมวิถีชีวิต วัฒนธรรม และจิตสำนึกของผู้คน โดยเฉพาะในประเทศญี่ปุ่นที่เซนได้แทรกซึมอยู่ในกิจกรรมประจำวัน ตั้งแต่การดื่มชา การจัดสวน การประพันธ์บทกวี จนถึงจรรยาบรรณของนักรบ อิทธิพลของเซนมิได้จำกัดอยู่เพียงมิติทางศาสนา หากยังขยายออกไปสู่การดำเนินชีวิตอย่างสงบ เรียบง่าย และมีสติ ชี้ให้เห็นถึงความสามารถของพระพุทธศาสนาในการปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมท้องถิ่น และตอบสนองต่อความต้องการทางจิตวิญญาณในสังคมสมัยใหม่ได้อย่างลึกซึ้ง นอกจากนั้น พุทธศาสนานิกายเซนได้นำหลักคำสอนมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันของผู้คน ทำให้เกิดวิถีชีวิตและแนวทางในการปฏิบัติในรูปแบบต่างๆ ได้แก่ วิถีชา วิถีชาบู วิถีการแต่งบทกลอน และวิถีแห่งสวนเซน ดังนี้

1. วิถีแห่งชา

ญี่ปุ่นรับเอาวัฒนธรรมการดื่มชามาจากประเทศจีนและนำไปประยุกต์หลอมรวมกับปรัชญาความเชื่อของศาสนาพุทธนิกายเซน รวมทั้งผสมกลมกลืนกับประเพณีวัฒนธรรมความเชื่อดั้งเดิมของญี่ปุ่นจนเกิดเป็นวิถีชา “The Way of Tea” ที่เรียกในภาษาญี่ปุ่นว่า Sa-dou หรือ Cha-dou ซึ่งเป็นต้นแบบของวัฒนธรรมการต้อนรับ ของญี่ปุ่นที่เน้นการปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วยความเสมอภาค และสร้างความพึงพอใจสูงสุดให้เกิดแก่ผู้ที่เป็นแขกด้วยความเชื่อ ที่ว่าคนเราอาจมีโอกาสมพบกันเพียงครั้งเดียวในชีวิต หรือในการพบกันแต่ละครั้งอาจเป็นครั้งสุดท้ายที่จะได้พบกัน ดังนั้นจึงควรต้องให้การต้อนรับอย่างดีที่สุด สร้างความประทับใจที่สุดเพื่อเป็นการให้เกียรติกันและกัน (ทิพวรรณ อภิวันท์วรวัฒน์, 2560)

วิถีชาได้รับการพัฒนาขึ้นในช่วงสงครามรวมประเทศของญี่ปุ่น จึงเป็นที่มาของการดื่มชาที่เรียกว่า วิถีชานี้เกี่ยวข้องกับเรื่องทั้งทางการทูตและการเมือง แนวคิดแห่งวิถีชาในระยะเริ่มแรกประกอบไปด้วยความงามอันละเอียดอ่อนล้ำลึกในความเรียบง่าย (Wabi) ความงามในความสงบ (Sabi) แต่แนวคิดดังกล่าวนี้ยังไม่แพร่หลายนัก วิถีชายังถูกจำกัดอยู่เฉพาะในกลุ่ม

ชนชั้นสูง ชามูโร และ ราชสำนักเท่านั้น หลังจากนั้นบุคคลสำคัญของญี่ปุ่น ผู้หนึ่งคือ เซน ริคิว ได้วางแนวทางในวิชาโดยได้นำหลักการพื้นฐานทั้งหลายมารวมกันพร้อมทั้งพยายามค้นคว้าสิ่งที่เป็นลักษณะพิเศษโดยเฉพาะรูปแบบที่เรียกว่า “การคืบคลานเข้าไปในห้องชาอย่างช้าๆ” ซึ่งเป็นนัยของการแสดงออกถึง ความเท่าเทียมกันของทุกคน หลักการพื้นฐานของเซน ริคิว กำหนดโดยสรุปด้วยตัวอักษร 4 ตัว คือ Wa-Kei-Sei-Jaku ซึ่งคือ ปรัชญาแนวคิดศาสนาพุทธนิกายเซนที่มีอิทธิพลเหนือศิลปะการชงชา เพราะเป็นการรวมหรือการเฝ้าสังเกตความรู้สึกที่เล่นไปตามพิธีชงชา ตามความรู้สึก

1) ความบรรสาร หมายถึง ความสุภาพแห่งจิตใจ (หว่า - Wa – Harmony) เป็นแนวคิดจากลัทธิเต๋าของจีนเกี่ยวกับความกลมกลืนระหว่างคนกับคนและความเป็นมนุษย์กับธรรมชาติ ความอ่อนโยนของจิตวิญญาณ (gentle of spirit) หรือ Yawaragi ในที่นี้คือ ความกลมกลืนกับธรรมชาติ กล่าวคือ กระถ่อมชา ห้องชา และสวนรอบๆ กระถ่อม รวมไปถึงถ้วยชา อุปกรณ์ที่ใช้ในพิธีชงชา ดอกไม้ ขนม ของตกแต่งต่างๆ ที่ผู้เป็นเจ้าของบ้าน จะเลือกสรรทุกอย่างด้วยความใส่ใจ ทั้งหมดเหล่านี้ล้วน มีความกลมกลืนสอดคล้องเกี่ยวพันกับธรรมชาติและฤดูกาล

2) ความเคารพ หมายถึง ความตระหนักถึงการถูกจำกัดขอบเขตทางกายและพุทธิปัญญา (เคอิ – Kei – Respect) การเคารพมีที่มาจากแนวคิดปรัชญาขงจื้อของจีนที่ทุกคนเมื่อมาอยู่รวมกันต้องมีความจริงใจ ต้องเอื้ออาทรต่อกัน ในที่นี้หมายถึงแขกที่ได้รับเชิญต้องให้ความเคารพต่อทุกสิ่งที่อยู่ในวิชา ไม่ว่าแขกผู้นั้นจะมีตำแหน่งใหญ่โตเช่นไรในสังคม เมื่อเข้าสู่บริเวณที่ชงชา แขกทุกคนต้องก้มตัวเพื่อผ่านเข้าประตู ที่เรียกว่า Nijiriguchi ภายในห้องชงชา ทุกคนต้องนั่งคุกเข่า และโค้งคำนับให้กันและกัน การเคารพยังหมายถึงกิริยาที่แขกจะถือถ้วยชาและพินิจพิจารณาอย่างระมัดระวัง

3) ความบริสุทธิ์ หมายถึง ความสะอาด ความมีระเบียบ (เซอิ – Sei – Purity) เป็นค่านิยมที่เกิดจากศาสนาชินโตและวัฒนธรรมญี่ปุ่น หมายถึง ความสะอาดบริสุทธิ์ในการที่จะเข้าไปในห้องชงชา ผู้เข้าร่วมจะต้องทำจิตใจให้ผ่องใสลืมเรื่องกังวลทั้งหลายไว้เบื้องหลังภายในห้องชา ที่เรียกว่า Chashitsu จะเปรียบเสมือนอีกโลกหนึ่ง ที่แตกต่างจากโลกปัจจุบันทุกอย่างที่สัมผัสได้จะสงบ เยือกเย็น สุขุม มีแต่ความสุขที่ได้พบปะเพื่อนๆ ในห้องนั้น ความสะอาดบริสุทธิ์สะท้อนได้ทั้งจากก่อนที่ผู้เข้าร่วม จะเข้ามาที่ห้องชงชาจะต้องล้างมือและล้างปากจาก น้ำสะอาดในอ่างหินที่เตรียมไว้ในสวน และจากความสะดวกของถ้วยชา อุปกรณ์ต่างๆ ที่ใช้ในพิธีชงชา และ กิริยาของผู้ชงชาที่ไม่ได้ชงชาเพราะการท่องจำแต่ประกอบ พิธีชงชาด้วยความบริสุทธิ์ ด้วยใจที่ผ่องใส

4) ความสงบ หมายถึง ความสงบเงียบ ความสงบสุข (ยะกุ - Jaku - Tranquility) ความสงบ ความสมถะ หลังจากที่ได้สัมผัสกับความกลมกลืนกับธรรมชาติ การให้ความเคารพต่อทุกสิ่งที่พบเจอในท้องซงซา การทำจิตใจให้ผ่องใสแล้วผู้ร่วมในพิธีซงซาจะเกิดความสุขในจิตใจ (ละเอียด ศิลาน้อย, 2530)

ดังนั้น วิชาในนิกายเซนจึงมิใช่พิธีกรรมแบบญี่ปุ่นเท่านั้น แต่คือ “ธรรมปฏิบัติ” ที่เชื่อมโยงความงาม ความสงบ และสติไว้ด้วยกัน เช่นเปลี่ยนการดื่มชาธรรมดาให้กลายเป็นโอกาสแห่งการตื่นรู้ เป็นการแสดงธรรมผ่านรูปแบบที่เรียบง่ายแต่เปี่ยมด้วยความหมาย นี่คืออัตลักษณ์ของเซนที่สะท้อนว่าทุกกิจวัตรประจำวันสามารถเป็นการปฏิบัติธรรมได้อย่างแท้จริง

1. วิชาในฐานะการฝึกจิต วิชาไม่ใช่เพียงการดื่มชาอย่างประณีต หากแต่เป็นการฝึกเจริญสติ (mindfulness) ในทุกอิริยาบถ ไม่ว่าจะเป็นการจัดเตรียมห้องชา เล็กภาชนะ ต้มน้ำ หรือรับถ้วยชา ล้วนเป็นการฝึกให้จิตอยู่กับปัจจุบันขณะ (present moment) ซึ่งสอดคล้องกับหลักการภาวนาในนิกายเซนที่เน้นการตื่นรู้อย่างลึกซึ้งในชีวิตประจำวัน (Thich Nhat Hanh, 1999)

2. ความเสมอภาคและการลดอัตตา พิธีซงซากำหนดให้ทุกคนก้มตัวลอดประตูเตีย (Nijiriguchi) ก่อนเข้าสู่ห้องชา ซึ่งเป็นการลดละอัตตา (ego) และสถานะทางสังคม แสดงให้เห็นว่าทุกคน “เท่าเทียมกัน” ในภาวะของจิตเดิมแท้ตามแนวคิดของเซน (Suzuki, 1991)

3. ศิลปะที่เป็นธรรมะ (Art as Dharma) การจัดสวนชา การวางถ้วยชา การตกแต่งห้องชา เป็นศิลปะที่เรียบง่ายแต่ลุ่มลึก ผ่างด้วยความงามตามหลัก Wabi (เรียบง่าย) และ Sabi (งามในความเงียบเหงาและชราภาพ) ซึ่งไม่ใช่เพียงรสนิยมทางสุนทรียศาสตร์ แต่เป็น “ธรรมะ” ที่ทำให้ผู้ปฏิบัติสัมผัสความว่างและความไม่เที่ยงอย่างแยบคาย (Hisamatsu, 1971)

4. พิธีกรรมทางโลกที่กลายเป็นทางธรรม (Sacralization of the Ordinary) วิชาแสดงให้เห็นว่ากิจกรรมที่ดูธรรมดาสามารถกลายเป็น “หนทางแห่งการบรรลุธรรม” ได้ หากกระทำด้วยสติ สมาธิ และจิตที่บริสุทธิ์ นี่คือนิเวศของเซนที่ไม่แบ่งแยกระหว่าง “ทางโลก” กับ “ทางธรรม”

2. วิธีการฝึกฝน

ซามูไร (Samurai) เป็นชนชั้นนักรบในสังคมโบราณของญี่ปุ่น มีคำสอนสืบทอดกันมาในหมู่ซามูไรที่เรียกว่า ลัทธิบูชิโด (Bushido) or (way of Samurai) โดยสอนให้คนที่เป็นนักรบไม่กลัวความตาย มีความจงรักภักดีต่อเจ้านาย เคารพในเกียรติและศักดิ์ศรีของตนเอง พระพุทธศาสนานิกายเซนอาจกล่าวได้ว่าเป็นนิกายของชนชั้นซามูไรก็ได้ เพราะได้รับการสนับสนุนจากชนชั้นซามูไรถึงจะเป็นกลุ่มน้อยแต่ก็มีอำนาจทางการเมือง การที่ให้การอุปถัมภ์

เพราะคำสอนนี้เข้ากับอุปนิสัยของนักรบชาโมโร เพราะนักรบชาโมโร ไม่กลัวความตาย ทำให้คนเราจึงไม่ควรกลัวความตาย นิกายเซนสามารถให้คำตอบเป็นที่น่าพอใจ และสิ่งหนึ่งที่อาจารย์เซนสอนให้ทุกคนจะต้องรอบคอบสุขุม ถ้าจะทำสิ่งใดต้องตัดสินใจอย่างเด็ดขาด ว่องไว และยินดีรับผลของการกระทำของตนไม่ว่าจะออกมาอย่างไรลักษณะเช่นนี้สามารถเข้าถึงกับอุปนิสัยของชนชั้นนักรบชาโมโร เซนสอนให้นักรบชาโมโรเป็นคนเข้มแข็ง เด็ดเดี่ยวแต่ไม่บ้าบิ่น สอนให้เคารพศัตรูและไม่ผูกอาฆาต ชาโมโรที่เข้าถึงเซนจะเป็นสุภาพบุรุษเป็นคนอดทน โดยเฉพาะอย่างยิ่งอดทนต่อการถูกเหยียดหยาม ดังนั้นนักรบชาโมโรจึงเป็นคนกล้าหาญเด็ดเดี่ยว แต่สุขุมมั่นคง นิกายเซนไม่ได้สอนให้ใช้กำลัง หากแต่สอนให้เป็นคนรอบคอบและใช้ความรอบคอบนั้นแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น ชาโมโรที่ดีในทัศนะของเซนไม่ใช่สามารถสยบคู่ต่อสู้ด้วยกำลัง หากแต่คือคนที่เอาชนะตนเองได้และใช้ความสุขุมรอบคอบแก้ปัญหา ในพระพุทธศาสนาดั้งเดิมก็สอดคล้องกับเซน เพราะสอนให้เอาชนะตัวเอง

3.วิธีการแต่งบทกวีไฮกุ

ไฮกุ” (Haiku) เป็นรูปแบบของบทกวีญี่ปุ่นที่มีลักษณะเฉพาะคือความสั้น กระชับ และการแสดงออกถึงอารมณ์หรือความรู้สึกที่ลึกซึ้งผ่านถ้อยคำจำนวนน้อย โดยทั่วไปไฮกุประกอบด้วย 3 บรรทัด ได้แก่ บรรทัดแรกมี 5 พยางค์ บรรทัดที่สองมี 7 พยางค์ และบรรทัดสุดท้ายอีก 5 พยางค์ รวมทั้งหมด 17 พยางค์ (ยงยุทธ ขำคง, 2565) กำเนิดของไฮกุสืบย้อนไปถึงสมัยเอโดะ ประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 17 โดยกวีผู้มีชื่อเสียงคือ มัตสึโอะ บาโช (Matsuo Bashō) ซึ่งได้วางรากฐานสำคัญของบทกวีประเภทนี้ให้เป็นการถ่ายทอดประสบการณ์ตรงผ่านภาษาที่เรียบง่ายแต่ลุ่มลึก รากฐานแนวคิดของไฮกุได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนานิกายเซน โดยเฉพาะแนวคิด “วะบิ” (Wabi) และ “ซะบิ” (Sabi) ซึ่งเน้นความเรียบง่าย ความสันโดษ ความไม่ยึดติด และความงามในความไม่สมบูรณ์แบบ (ยงยุทธ ขำคง, 2565) การแต่งไฮกุจึงมิใช่เพียงศิลปะทางภาษา แต่เป็นการฝึกสติและความรู้สึกที่ลึกซึ้งต่อธรรมชาติและชีวิต เช่นเดียวกับพิธีชงชาตามแนวเซนที่ผสมผสานความงาม ความสมถะ และจิตวิญญาณเข้าด้วยกันอย่างแยกไม่ออก

นักวิชาการต่างชาติจำนวนมากได้วิเคราะห์ลักษณะเฉพาะของไฮกุไว้อย่างน่าสนใจ เช่น Higginson (1985) อธิบายว่า ไฮกุเป็นบทกวีขนาดเล็กที่แฝงด้วยภาพทางธรรมชาติและจิตวิญญาณ สามารถสร้างความรู้สึกร่วมให้ผู้อ่านเชื่อมโยงกับสิ่งแวดล้อมและความรู้สึกภายในได้อย่างลึกซึ้ง ขณะที่ Myers (1996) เห็นว่า ไฮกุเปรียบเสมือน “เกมกวี” ที่สะท้อนวัฒนธรรมญี่ปุ่นผ่านภาษาที่แม่นยำ กระชับ และทรงพลัง โดยมีเนื้อหาวาดด้วยฤดูกาล ธรรมชาติ หรือชีวิตประจำวัน ในมุมมองของ Nitipark (อ้างใน วิยะดา พรหมจิตต์ และคณะ, 2564) ไฮกุเป็นบทกวีที่มีความเรียบง่าย ไม่ซับซ้อน และสามารถเข้าถึงได้ง่ายโดยผู้เรียนในหลายภาษา ไฮกุจึง

ได้รับการประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนวรรณกรรมเพื่อส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์และการเชื่อมโยงกับธรรมชาติ

ประวัติศาสตร์ของคำว่า “ไฮกุ” นั้น เดิมใช้คำว่า “ฮอกกุ” (hokku) ซึ่งเป็นบทนำของบทกวีประเภท “เร็งกะ” (renga) หรือ “ไฮไก” (haikai) ซึ่งต่อมาได้รับการพัฒนาให้เป็นรูปแบบอิสระในสมัยเมจิ โดยมีการกำหนดโครงสร้างให้เป็น 5-7-5 พยางค์ และเน้นการแสดงภาพหรืออารมณ์ภายในช่วงเวลาสั้นๆ ของชีวิตประจำวัน บางบทไฮกุอาจมีลักษณะหักมุมในวรรณคดีท้ายเพื่อสร้างความประหลาดใจหรือเปิดพื้นที่ให้ผู้อ่านได้คิดต่อ

ลักษณะสำคัญของไฮกุอีกประการคือ “คิโกะ” (kigo) หรือคำที่แสดงถึงฤดูกาล ซึ่งถือเป็นหัวใจในการเชื่อมโยงบทกวีเข้ากับบริบทของธรรมชาติ หากบทกวีขาดคิโกะ บทนั้นอาจถูกจัดอยู่ในประเภท “เซ็นริว” (senryu) แทน ซึ่งเน้นเนื้อหาทางสังคมหรืออารมณ์ขันมากกว่า

มัตสึโอะ บาโซ ถือเป็นผู้บุกเบิกการแต่งไฮกุอย่างเป็นระบบและทรงอิทธิพล เขาได้เน้นว่าไฮกุควรสะท้อน “ประสบการณ์ที่แท้จริง” โดยเฉพาะประสบการณ์ที่เกิดขึ้นท่ามกลางธรรมชาติและความสงบแห่งจิตวิญญาณ เช่นจึงแทรกซึมในไฮกุไม่เพียงในระดับรูปแบบ แต่ในระดับเนื้อหาที่ลึกซึ้ง ซึ่งเชื่อเชิญให้ผู้อ่านหยุดนิ่ง รับรู้ และรู้แจ้งในสิ่งเล็กน้อยที่สุดในชีวิตประจำวัน (วิยะดา พรหมจิตต์ และคณะ ,2564)

4. วิถีแห่งสวนเซน

พระพุทธศาสนานิกายเซนมีอิทธิพลอย่างลึกซึ้งต่อวิถีชีวิตของชาวตะวันออกไกล โดยเฉพาะในประเทศญี่ปุ่น ทั้งในด้านศิลปะ ความคิดเชิงพุทธปัญญา และแม้กระทั่งในเชิงการเมือง วัฒนธรรมญี่ปุ่นจำนวนมากได้รับการหล่อหลอมจากแนวคิดของเซน จนสามารถกล่าวได้ว่าไม่มีศาสนาใดที่สอดคล้องกับอัตลักษณ์ของความเป็นญี่ปุ่นได้มากเท่ากับพระพุทธศาสนาในนิกายนี้

เซนเน้นการดำรงอยู่อย่างกลมกลืนกับธรรมชาติ โดยไม่ถือว่าธรรมชาติเป็นสิ่งที่ต้องควบคุมหรือเอาชนะ หากแต่เป็นสิ่งที่ควรเคารพ ยอมรับ และอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ธรรมชาติจึงมิใช่อาณาเขตที่คุกคามหรือขัดขวางมนุษย์ แต่เป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ ความสงบ และความงามอันลึกซึ้งในทางจิตวิญญาณ ดังที่เทนนีสัน (Tennyson) กล่าวไว้ว่า “แม้เพียงดอกไม้เล็ก ๆ หากเราเข้าใจอย่างถ่องแท้ว่าเป็นอะไร เราก็จะเข้าใจถึงธรรมชาติของพระเจ้าและมนุษย์” การจัดดอกไม้และสวนในแนวเซน เป็นตัวอย่างหนึ่งของการผสมผสานศิลปะกับธรรมะ โดยไม่เน้นเพียงความสวยงามทางกายภาพ แต่สะท้อนถึงกระบวนการฝึกจิตเพื่อให้ตื่นรู้ การจัดดอกไม้จึงไม่ใช่เพียงการเรียงวัตถุให้เกิดความพึงพอใจ แต่เป็นกระบวนการที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่าง “จิต” และ “ธรรมชาติ” การกระทำทุกขั้นตอนล้วนเป็นโอกาสแห่งการเฝ้าสังเกตตนเองว่า

กำลังตัดสินใจด้วยสติหรือด้วยกิเลส

ในทัศนะของเซน มนุษย์มักหลงเข้าใจว่าตนเป็นผู้ควบคุมทุกสิ่ง ทั้งที่แท้จริงแล้ว กลับถูกกำหนดด้วยตัณหาและอัตตาที่แอบแฝงอยู่ในจิตใจ การจัดดอกไม้จึงกลายเป็นกระเจิงเงาสะท้อนภาวะภายใน หากขาดสติ การจัดวางก็อาจเป็นเพียงการเติมเต็มความอยาก แต่หากดำเนินด้วยปัญญา จะทำให้เกิดความเรียบง่าย สมดุล และสงบเย็นด้วยเหตุนี้ แนวทางของเซนจึงสอนให้ผู้ปฏิบัติเข้าถึงธรรมชาติของตนเองผ่านการกระทำที่เรียบง่าย ไม่โอ้อวด หากแต่แฝงด้วยการตื่นรู้ต่อทุกขณะจิต โดยถือว่าทุกกิจกรรมในชีวิตประจำวันสามารถเป็นการปฏิบัติธรรมได้ หากมีสติและปัญญานำทางสามารถสรุปประเด็นไว้ว่า (เอกวุฒิ กาวิละ ,2561)

1) ดอกไม้ การรวบรวมดอกไม้ที่หลากหลายที่ยังไม่ได้มีการจัดการแต่อย่างใดที่มีหลากหลายหลากพันธ์ (อวิชชา)

2) คนจัด การจัดตามเพื่อเกิดความงามและพอใจในการจัด (กิเลส)

3) กิเลสตัณหาถ้าพอใจในการจัดก็เป็นการปรุงด้วยความต้องการ เราได้ถูกดอกไม้จัดและกิเลสปรุงความงามของดอกไม้มันอยู่ในใจของคนจัดตลอดเวลา ไม่ว่าจะจัดในรูปแบบใดๆ ก็ตาม(ตัณหา อุปาทาน การยึดมั่นถือมั่น)

4) การจัดดอกไม้ควรจัดอย่างมีสติปัญญา (เห็นอย่างเห็น)

สำหรับเซน ธรรมชาติไม่ได้เป็นศัตรูหรือสิ่งที่คอยขัดขวางมนุษย์ หากแต่เป็นสิ่งที่ควรเคารพ รัก และอยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืน ธรรมชาติไม่ใช่อำนาจที่คอยบีบบังคับหรือคุกคามเรา แต่เป็นสิ่งที่ควรเข้าใจและยอมรับว่าเรากับธรรมชาติเป็นหนึ่งเดียวกัน เมื่อเข้าใจเช่นนี้ เราจะไม่มองเห็นความงามในทุกสิ่ง แม้แต่ในดอกไม้เล็ก ๆ อย่างที่เทนนีสกล่าวไว้ว่า หากเราสามารถเข้าใจความเป็นไปของดอกไม้เล็ก ๆ ได้อย่างถ่องแท้ เราก็จะเข้าใจธรรมชาติของพระเจ้าและมนุษย์ด้วยเช่นกัน

ศิลปะการจัดดอกไม้และการจัดสวนเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของอิทธิพลจากเซน โดยมุ่งเน้นไม่เพียงแต่ความสวยงามภายนอก แต่ยังรวมถึงการฝึกจิตใจให้สงบและมีสติ การจัดดอกไม้ในมุมมองของเซนเป็นกระบวนการที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างจิตใจของผู้จัดกับธรรมชาติ แต่ละขั้นตอนเป็นโอกาสให้เราพิจารณาว่าเราใช้ปัญญาในการจัด หรือถูกชักนำด้วยกิเลสที่แฝงอยู่ในจิตใจ

การจัดดอกไม้ตามหลักเซนสามารถแบ่งออกได้เป็นลำดับกระบวนการ ดอกไม้หลากหลายสีสันทันที่ยังไม่ได้จัดเปรียบเสมือนอวิชชาหรือความไม่รู้ในจิตใจของเรา เมื่อเราเริ่มจัดเพื่อให้เกิดความงามและความพอใจ บ่อยครั้งที่เรากลับถูกกิเลสชักนำโดยไม่รู้ตัว กิเลสและตัณหาเหล่านี้บังคับให้เราจัดดอกไม้ในแบบที่เรายึดติดกับความงามจนเกิดความยึดมั่นถือมั่น แต่หากเราจัด

ด้วยสติและปัญญา มองเห็นธรรมชาติของดอกไม้ตามที่เป็นจริง เราจะสามารถจัดอย่างเรียบง่าย สง่างาม และสงบเย็น

ดังนั้น การจัดดอกไม้ในแบบเซนไม่ใช่เพียงการสร้างความงามภายนอก แต่ยังเป็นการฝึกฝนจิตใจให้เข้าใจธรรมชาติและลดละกิเลสในตนเอง ความงามที่แท้จริงไม่ได้อยู่ที่รูปแบบของการจัดดอกไม้ แต่อยู่ที่ความเข้าใจลึกซึ้งในธรรมชาติและ การไม่ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใดเกินไป

จากข้อมูลข้างต้น ผู้เขียนมองว่า พระพุทธศาสนานิกายเซนเป็นแขนงหนึ่งของมหายานที่เน้นการบรรลุธรรมผ่านประสบการณ์ตรง ไม่เน้นคำสอนในเชิงทฤษฎี หากแต่เน้นการปฏิบัติสมาธิ ความตื่นรู้ และการดำรงอยู่ในปัจจุบันอย่างสมบูรณ์ เซนมีอิทธิพลอย่างลึกซึ้งต่อวิถีชีวิตของชาวญี่ปุ่น ทั้งในมิติศาสนา วัฒนธรรม และจิตวิญญาณ โดยเฉพาะการบูรณาการ “ธรรมะ” เข้ากับกิจกรรมในชีวิตประจำวันอย่างแนบเนียน เป็นรูปแบบของการเข้าถึงพุทธธรรมที่ไม่จำกัดอยู่แต่ในวัดหรือพิธีกรรม แต่เปิดพื้นที่ให้ทุกคนเข้าถึงธรรมผ่าน “วิถีชีวิตที่มีสติ” ได้อย่างแท้จริง

5. องค์ความรู้จากบทความวิชาการ

พระพุทธศาสนานิกายเซน (Zen Buddhism) เป็นแนวทางของพุทธมหายานที่เน้น “การรู้แจ้งผ่านประสบการณ์ตรง” โดยไม่ยึดติดกับคำัมภีร์หรือถ้อยคำ แนวคิดหลักคือการเข้าถึง “จิตเดิมแท้” ผ่านการภาวนา สมาธิ และการมีสติในปัจจุบันขณะ โดยเชื่อว่าทุกอริยาบถของชีวิตสามารถเป็นธรรมปฏิบัติได้หากมีจิตที่ตื่นรู้

เซนมีอิทธิพลอย่างลึกซึ้งต่อวิถีชีวิต วัฒนธรรม และจิตสำนึกของชาวญี่ปุ่น โดยถ่ายทอดผ่าน 4 วิถีสำคัญ ได้แก่

1. วิถีชา คือพิธีชงชาที่ผสมผสานความงาม ความกลมกลืน สติ และความเคารพในทุกขั้นตอนของการต้อนรับแขก เป็นการลดอัตตาและฝึกจิตให้สงบเรียบง่าย
2. วิถีชาบูโร เซนเข้ากับคุณธรรมของนักรบ เช่น ความกล้าหาญ ความสุขุม และการยอมรับในความตาย เพื่อสร้างจิตใจที่มั่นคงและมีเมตตา
3. วิถีบทกวีไฮกุ เป็นรูปแบบกวีสั้นที่แสดงความเรียบง่าย ลึกซึ้ง และความตระหนักรู้ในธรรมชาติและชีวิต ผ่านถ้อยคำอันน้อยนิดแต่ทรงพลัง
4. วิถีแห่งสวนเซน การจัดดอกไม้หรือสวนมิใช่เพียงเพื่อความงาม แต่เป็นการฝึกจิต สติให้เข้าถึงธรรมชาติของตนเองและความจริงของชีวิต

บทสรุป

พระพุทธศาสนานิกายเซนได้แสดงอิทธิพลอย่างลึกซึ้งต่อวิถีชีวิตของชาวญี่ปุ่นและผู้คนในโลกตะวันออกไกล โดยไม่เพียงจำกัดอยู่ในบริบทของศาสนา หากแต่แทรกซึมเข้าไปในศิลปะ วัฒนธรรม พฤติกรรม และความคิดของผู้คนอย่างเป็นธรรมชาติ หลักคำสอนของเซนที่เน้นการตื่นรู้จากประสบการณ์ตรง ความเรียบง่าย ความกลมกลืนกับธรรมชาติ และการปล่อยวาง ได้ถูกนำมาประยุกต์ใช้ในหลากหลายรูปแบบวิถีชีวิต ดังตัวอย่างที่สำคัญ 4 ประการ ได้แก่ วิถี วิชิชามูโร วิถีบทกวีไฮกุ และวิถีแห่งสวนเซน กล่าวโดยสรุป อิทธิพลของพระพุทธศาสนาเซนต่อวิถีชีวิตนั้นมีใช้เป็นเพียงการเปลี่ยนแปลงรูปแบบภายนอก หากเป็นการเปลี่ยนแปลงจากภายในจิตใจของผู้ปฏิบัติที่สามารถดำเนินชีวิตอย่างมีสติ เรียบง่าย สงบ และลึกซึ้ง สอดคล้องกับธรรมชาติและความเป็นจริงอย่างแท้จริง เซนจึงไม่เพียงเป็นแนวทางแห่งการหลุดพ้น หากยังเป็นวิถีแห่งชีวิตที่เปิดพื้นที่ให้ผู้คนทุกยุคทุกสมัยสามารถเข้าถึงความสงบและปัญญาได้ด้วยตนเอง

นอกจากนั้น ข้อคิดเชิงประยุกต์สำหรับการจัดกิจกรรมจากแนวคิดของนิกายเซน อาจนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้หรือพัฒนาจิตใจในบริบทร่วมสมัยได้อย่างหลากหลาย เช่น

1. กิจกรรมเจริญสติในชีวิตประจำวัน โดยจำลองการดื่มชาแบบเซน เพื่อฝึกความสงบ ความเคารพ และสติในรายละเอียดเล็กน้อยของกิจกรรม
2. กิจกรรมศิลปะภาวนา เช่น การจัดดอกไม้หรือวาดภาพวงกลม (Enso) เพื่อให้ผู้เข้าร่วมได้สังเกตจิตของตนเองและฝึกการปล่อยวาง
3. กิจกรรมเขียนไฮกุ เพื่อฝึกการรับรู้ธรรมชาติและอารมณ์ภายในอย่างเรียบง่ายแต่ลึกซึ้ง
4. กิจกรรมฝึกจิตแบบซาเซ็น (Zazen) เพื่อสร้างประสบการณ์การนั่งสมาธิอย่างสงบโดยไม่ยึดติดกับรูปแบบหรือเป้าหมาย
5. กิจกรรมเหล่านี้สามารถส่งเสริมการเรียนรู้แบบองค์รวม (Holistic Learning) ที่ผสมผสานจิตใจ ร่างกาย และปัญญาเข้าด้วยกันอย่างเป็นธรรมชาติ และสร้างพื้นที่ให้ผู้เรียนได้สัมผัส “ความว่างที่เต็มเปี่ยม” ตามแนวทางของเซน

บรรณานุกรม

- ดั่งตฤณ. (2556). **เซนในการทำงานอย่างเซียน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ฮาวฟาร์.
- ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์. (2529). **ประทีปแห่งเซ็น**. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: เซนเตอร์
พับลิเคชั่น.
- ทิพวรรณ อภิวันท์วรวัฒน์. (2560). วิถีชา: ต้นแบบวัฒนธรรมการต้อนรับของญี่ปุ่น. **วารสาร
ปัญญาวิวัฒน์**, 9(3), 289-299.
- พุทธทาสภิกขุ. (2544). **เซนกับพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.
- เพิร์ล, บ., & สเตกอร์, ม. (2547). **เมฆบ้า เซนนอกกริต ขบถ และนักปฏิรูป (Crazy Clouds)
(วสุติวันต์, ผู้แปล)**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- ยงยุทธ ชำคง. (2565). ไสกุ เพื่อสุนทรียภาพ มิตรภาพและการพัฒนาภาษา. **วารสารวิชาการ
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์**, 6(2), 251-264.
- ละเอียด ศิลาณ้อย. (2530). **วิถีแห่งเซน**. กรุงเทพมหานคร: ปัญญา.
- วิยะดา พรหมจิตต์, & คณะ. (2564). ไสกุ: เสกสรร งานศิลป์ พลังแห่งบทกวีกับการเรียนภาษา
อังกฤษ. **วารสารนาคบุตรปริทรรศน์**, 13(3), 204-218.
- เว่ยหล่าง. (2528). **สูตรของเว่ยหล่าง (พุทธทาสภิกขุ, ผู้แปล)**.
- เอกฎมณี กาวิละ. (2561). **ศึกษาพุทธศาสนานิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาว
ญี่ปุ่นที่พำนักอาศัยในจังหวัดเชียงใหม่**. (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต).
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- Abe, M. (1985). **Zen and Western Thought**. USA: University of Hawaii Press.
- Cleary, T. (1998). **The Platform Sutra of Hui-neng**. Shambhala.
- Kohn, L. (2008). **Introducing Daoism**. Routledge.
- Suzuki, D. T. (1991). **Zen Buddhism: Selected Writings**. Doubleday.
- Thich Nhat Hanh. (1999). **The Heart of the Buddha's Teaching: Transforming
Suffering into Peace, Joy, and Liberation**. Broadway Books.
- Watts, A. (1957). **The Way of Zen**. Pantheon Books.

อักโกสกสูตรกับการรับมือถ้อยคำลบ : ปัญญาเชิงพุทธ
เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสงบ

The Akkosaka Sutta and Responding to Hostile Speech:
Buddhist Wisdom for Peaceful Coexistence

พงษ์ประภากรณ์ สุระรินทร์

Phongprapakorn Surarin

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยเขตพะเยา

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Payao Campus

จันทรสม์ ตาบุลิง, พระปลัดธวัชชัย ขตติยเมธี

Chantararat Tapuling, Phra Palat Thawatchai Khattiyamethi

วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Lamphun Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding Author E-mail: phongmcu@gmail.com

Received: 2025-05-14 Revised: 2025-07-02 Accepted: 2025-07-04

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาหลักธรรมและวิธีการที่พระพุทธเจ้าใช้ในการรับมือกับถ้อยคำหยาบคายและการด่าทอใน อักโกสกสูตร โดยเน้นการวิเคราะห์พุทธวิธีการจัดการกับคำด่าทอและความโกรธด้วยปัญญา เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในบริบทปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมยุคดิจิทัลที่การใช้วาจารุนแรงปรากฏแพร่หลายในสื่อโซเชียล เนื่อหา อักโกสกสูตรให้ข้อคิดเชิงลึกเกี่ยวกับการจัดการความโกรธและคำพูดรุนแรงอย่างมีปัญญา โดยพระพุทธเจ้าใช้วิธีการตอบโต้คำด่าด้วยเหตุผล สติ และความสงบ ไม่ตอบโต้ด้วยความโกรธ ซึ่งวิธีการของพระพุทธเจ้าในการรับมือกับคำด่าไม่เพียงเป็นแบบอย่างของ “อหิงสา” และ “เมตตา” แต่ยังเป็นแนวทางที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในสังคมร่วมสมัย ทั้งในระดับบุคคลและสังคม เช่น การเผชิญหน้ากับวาจารุนแรงบนโลกออนไลน์ หรือการลดทอนความขัดแย้งในความสัมพันธ์ส่วนบุคคลและชุมชน

คำสำคัญ: อักโกสกสูตร, การรับมือถ้อยคำลบ, พุทธวิธีในการสื่อสาร

Abstract

This article aims to examine the Buddhist principles and methods employed by the Buddha in responding to harsh and insulting speech, as illustrated in the Akkosaka Sutta. The study emphasizes an analytical approach to the Buddha's strategy of managing verbal abuse and anger through wisdom. The objective is to explore its practical application in contemporary contexts, particularly in the digital age, where aggressive and harmful language is widespread across social media platforms.

The Akkosaka Sutta offers profound insights into the management of anger and hostile speech through mindful and rational engagement. The Buddha's response to verbal abuse exemplifies the use of reason, mindfulness, and inner calm, rather than retaliation or emotional reaction. His approach not only represents the principles of ahimsā (non-violence) and mettā (loving-kindness) but also provides a practical model for peaceful coexistence in modern society. These teachings can be applied at both individual and societal levels for example, in confronting verbal aggression in online communication or in reducing interpersonal and communal conflict.

Keywords: Akkosa Sutta, Responding to Hostile Speech, Buddhist Communication Method

บทนำ

ในยุคปัจจุบัน สังคมโลกได้ก้าวเข้าสู่ยุคดิจิทัลอย่างเต็มรูปแบบ การสื่อสารผ่านสื่อสังคมออนไลน์ (Social Media) กลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตประจำวันของผู้คนทั่วโลก ด้วยความสะดวก รวดเร็ว และการเปิดโอกาสให้ทุกคนสามารถแสดงความคิดเห็นได้อย่างอิสระ แพลตฟอร์มเหล่านี้จึงเป็นทั้งเครื่องมือในการเชื่อมโยงผู้คน และในขณะเดียวกันก็นำมาซึ่งความท้าทาย โดยเฉพาะในประเด็นการใช้ถ้อยคำรุนแรง การด่าทอ และการแสดงความคิดเห็นโดยปราศจากการไตร่ตรอง ซึ่งมักก่อให้เกิดความขัดแย้ง การดูหมิ่น และการกระทบกระทั่งบนทาง

จิตใจ รวมถึงข้อพิพาททางกฎหมายที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง (นฤมล ชูชีพ, 2563)

เมื่อพิจารณาย้อนกลับไปในอดีต ก่อนที่เทคโนโลยีการสื่อสารจะเข้ามามีบทบาท การแสดงความคิดเห็นของสาธารณชนมักถูกควบคุมผ่านสื่อกระแสหลัก เช่น วิทยุ โทรทัศน์ และ สิ่งพิมพ์ โดยมีการกลั่นกรองเนื้อหาจากผู้เชี่ยวชาญ แต่ในโลกออนไลน์ยุคใหม่ การแสดงความคิดเห็นกลายเป็นสิ่งที่ทุกคนสามารถทำได้อย่างเสรี แม้จะเป็นการใช้สิทธิเสรีภาพที่ควรได้รับการคุ้มครอง แต่ก็ส่งผลกระทบต่อเชิงลบในหลายมิติ โดยเฉพาะเมื่อการใช้วาจาหยาบคายหรือคำทอผู้อื่นกลายเป็นเรื่องธรรมดาในพื้นที่สาธารณะ ทั้งนี้ปัญหาการคำทอและการใช้วาจาหยาบคายในสังคมไม่ใช่เรื่องใหม่ ปัญหานี้เกิดขึ้นมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล ดังที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ตัวอย่างเช่น นางมาคันธียาจ้างคนให้มาด่าพระพุทเจ้า และอีกโกสกกพราหมณ์เข้ามาด่าพระพุทเจ้า เป็นต้น หลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงความสำคัญของการใช้เหตุผลและการไตร่ตรองก่อนการแสดงความคิดเห็น พระพุทเจ้าตรัสถึงหลักการใช้เหตุผลในหลายพระสูตร เช่น ในจุฬหัตถิปภมสูตร ที่กล่าวถึงการพิจารณาเหตุและผลอย่างรอบคอบก่อนที่จะตัดสินใจเชื่อ คำกล่าวใด ๆ หรือในกาลามสูตร เป็นต้น ที่เน้นย้ำว่าควรตัดสินใจด้วยการพิจารณาผลแห่งการปฏิบัติจริง ไม่ใช่ด้วยการเชื่อฟังเพียงเพราะคำกล่าวอ้างหรือข่าวลือ

นอกจากนี้ ในอภิกโกสกกสูตร ซึ่งเป็นอีกหนึ่งกรณีศึกษาที่สำคัญ มีการกล่าวถึงอภิกโกสกกพราหมณ์ที่เข้าไปด่าพระพุทเจ้า พระพุทเจ้าได้แสดงให้เห็นถึงวิธีการรับมือกับคำด่าอย่าง สุขุมและใช้ปัญญาในการตอบโต้ ผลลัพธ์ที่ได้แสดงถึงความสงบและการปฏิเสธความรุนแรงเป็นวิธีการที่นำไปสู่ความสำเร็จในทางปัญญา

ใน อภิกโกสกกสูตร พระพุทเจ้าได้แสดงให้เห็นถึงวิธีการรับมือกับคำด่าทออย่างชาญฉลาด โดยไม่ได้ตอบโต้ด้วยความรุนแรงหรือความโกรธ แต่ใช้ปัญญา เหตุผล และความรอบคอบ ในการแก้ไขปัญหา แนวทางของพระพุทเจ้านั้นเป็นการนำเสนอมุมมองที่ลึกซึ้งเกี่ยวกับการจัดการกับความขัดแย้งและการแสดงออกด้วยคำพูดที่ไม่รุนแรง

เมื่อ อภิกโกสกกพราหมณ์ ได้ด่าทอพระพุทเจ้า พระพุทเจ้าตอบกลับด้วยความสงบ ไม่แสดงอาการโกรธหรือโมโหแต่อย่างใด แต่กลับถามพราหมณ์ว่า “หากท่านนำของขวัญไปให้ใครสักคนแล้วเขาไม่รับ ของขวัญนั้นจะเป็นของใคร?” เมื่อพราหมณ์ตอบว่าของขวัญนั้นก็ยังคงเป็นของผู้ที่นำไปให้ พระพุทเจ้าจึงชี้ให้เห็นว่า ในทำนองเดียวกัน หากมีใครกล่าวคำด่าทอหรือแสดงความเกลียดชัง แต่หากผู้ฟังไม่รับเอาคำเหล่านั้นไว้ ความโกรธและคำด่าทอเหล่านั้นก็จะกลับไปหาผู้ที่พูดเอง

แนวทางที่พระพุทเจ้าทรงแสดงไว้ในพระสูตรนี้จึงไม่เพียงแต่เป็นตัวอย่างของ อหิงสา (การไม่เบียดเบียน) และ เมตตาธรรม เท่านั้น หากยังเป็นแบบอย่างของ “พุทธวิธีใน

การสื่อสาร” ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้เหมาะสมในสังคมปัจจุบัน โดยเฉพาะในยุคที่ถ้อยคำและความเห็นต่างถูกเผยแพร่และตัดสินกันอย่างรวดเร็วผ่านหน้าจอ

ดังนั้น การศึกษาหลักธรรมในอภิกโกสสูตรจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในฐานะที่เป็นต้นแบบของการจัดการวาจาทำร้ายด้วยหลักเมตตาและอหิงสา ทั้งยังสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้จริงในบริบททางสังคมร่วมสมัย อาทิ การสื่อสารออนไลน์ การเจรจาความขัดแย้ง และการสร้างสภาพแวดล้อมแห่งการอยู่ร่วมกันอย่างสงบและมีสติ การศึกษานี้จึงมุ่งวิเคราะห์แนวทางการจัดการถ้อยคำตามหลักพุทธปัญญาในอภิกโกสสูตร เพื่อเป็นแนวทางหนึ่งในการส่งเสริมวัฒนธรรมแห่งสันติและป้องกันความรุนแรงทางวาจาในสังคมปัจจุบัน

ที่มาของอภิกโกสสูตร

พระสูตรนี้ ตั้งตามชื่อของพราหมณ์อภิกโกสทวาทพราหมณ์ เป็นพระสูตรที่ 2 อยู่ในพระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่มที่ 15 มีเนื้อความว่า พระพุทธเจ้าประทับอยู่พระวิหารเวฬุวัน เมืองราชคฤห์ อภิกโกสทวาทพราหมณ์ ได้ทราบข่าวว่า พราหมณ์ทวาทโคตรออกบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ทำให้ตนไม่พอใจ โกรธแค้นมาก วันหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าถึงที่ประทับ แล้วก็ด่าด้วยวาจาหยาบคาย ต่างๆ นานา ที่คนปกติไม่ด่ากัน พระองค์ก็ทรงฟังคำด่าของอภิกโกสปราหมณ์ด้วยอาการอันสงบ เมื่ออภิกโกสปราหมณ์ด่าพระพุทธเจ้า จนเป็นที่พอใจแล้ว

พระพุทธเจ้าตรัสถามพราหมณ์ว่า ท่านพราหมณ์ มิตรและอำมาตย์ รวมทั้งญาติทั้งหลาย ที่เป็นแขกของท่าน เคยมาเยี่ยม มีบ้างไหม?

พราหมณ์ตอบว่า มิตรและอำมาตย์ รวมทั้งญาติทั้งหลาย ที่เป็นของแขกของข้าพระองค์ย่อมมาเป็นครั้งคราว

พระพุทธเจ้าตรัสถามว่า ท่านได้จัดของเคี้ยวเครื่องบริโภคน้ำดื่ม เอาไว้ต้อนรับมิตรอำมาตย์ และญาติทั้งหลายบ้างหรือไม่?

อภิกโกสปราหมณ์ตอบว่า ข้าพระองค์ยอมจัดของต่างๆ เอาไว้ต้อนรับแขกเหล่านั้นบ้างในบางครั้ง

พระพุทธเจ้าตรัสถามอีกว่า ท่านพราหมณ์ ถ้าหากว่าอำมาตย์ มิตร และญาติเหล่านั้น ไม่รับของที่ท่านเตรียมเอาไว้ต้อนรับ สิ่งของเหล่านั้น จะเป็นของใคร?

พราหมณ์ตอบว่า หากแขกเหล่านั้น ไม่รับของต้อนรับเหล่านั้นหรือเครื่องดื่ม สิ่งของเหล่านี้ ก็ย่อมตกเป็นของข้าพระองค์อย่างเดิม

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ท่านพราหมณ์ ข้อนี้อย่างเดียวกัน ท่านด่าเรา ผู้ซึ่งไม่ด่าตอบ

โกรธเราผู้ไม่โกรธตอบ มาทะเลาะกับเราซึ่งเราไม่ทะเลาะด้วย เราไม่รับการด่าของท่าน การด่าจึงเป็นของท่านผู้เดียว และตรัสอีกว่า ผู้ใดด่าตอบได้ โกรธตอบได้ เรากล่าวว่าบริโภคร่วมวงเดียวกัน เรื่องการด่าก็เป็นเรื่องของท่านแต่เพียงผู้เดียว เราไม่ขอร่วมวงการบริโภคร่วมวงกับท่านด้วย

อีกโกสกพราหมณ์ถามต่ออีกว่า มีชาวบ้านพร้อมด้วยพระราชา ต่างก็ทราบดีว่าพระสมณโคตมเป็นพระอรหันต์ เมื่อเป็นเช่นนี้ พระองค์ยังโกรธอยู่หรือไม่?

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า พระอรหันต์ย่อมเป็นผู้ไม่โกรธ เป็นผู้ฝึกฝนตนดีแล้ว มีความเป็นอยู่สม่ำเสมอ หลุดพ้นจากกิเลสทั้งหลายแล้ว เพราะรู้ชอบ เป็นผู้สงบ มีความประพฤติที่ จักมีความโกรธแต่ที่ไหนเล่า ผู้ใดโกรธตอบบุคคลผู้โกรธอยู่ ผู้นั้นเป็นผู้เลวกว่า บุคคลนั้น เพราะการโกรธตอบได้นั้น บุคคลไม่โกรธตอบบุคคลผู้โกรธแล้ว ชื่อว่าย่อมชนะสงคราม อันบุคคลชนะได้โดยยาก ผู้ใดรู้ว่าผู้อื่นโกรธแล้ว เป็นผู้ที่มีสติ สงบใจเอาไว้เสียได้ ผู้นั้นชื่อว่าย่อมประพฤติประโยชน์แก่ทั้งสองฝ่าย คือแก่ตนและแก่บุคคลอื่น เมื่อผู้นั้นรักษาประโยชน์อยู่ทั้งสองฝ่าย คือของตนและของบุคคลอื่น ส่วนชนทั้งหลายผู้ไม่ฉลาดในธรรมทั้งสองอย่าง ย่อมเรียกบุคคลนั้นได้ว่า เป็นคนเขลา

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเจ้าอย่างนี้แล้ว อีกโกสกการทวาชพราหมณ์ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภาชิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ทรงประกาศพระธรรมโดยปริยายเป็นอันมากเปรียบเหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำเปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือส่องประทีปในที่มืดด้วยคิดว่า คนมีจักชวย่อมเห็นหนทางฉะนั้น ข้าพระองค์นี้ ขอถึงพระโคตมผู้เจริญ พระธรรม และพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอข้าพระองค์พึงได้บรรพชา พึงได้อุปสมบทในสำนักของพระโคตมผู้เจริญเกิด.

อีกโกสกการทวาชพราหมณ์ได้บรรพชาได้อุปสมบทแล้วในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า ท่านอีกโกสกการทวาชอุปสมบทแล้วไม่นาน หลีกตนไปอยู่ที่สงัด ไม่ประมาท มีความเพียร มีจิตมั่นคงอยู่ ไม่นานเท่าไรนัก ได้บรรลุประอรหันต์ ท่านพระอีกโกสกการทวาชได้เป็นพระอรหันต์รูปหนึ่ง ในบรรดาพระอรหันต์ทั้งหลายในพระพุทธศาสนา

สำคัญในอภิกโกสูตรในฐานะหลักฐานทางประวัติศาสตร์

อภิกโกสูตร ถือเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญซึ่งปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา โดยเหตุการณ์นี้ให้ข้อมูลที่มีคุณค่าเกี่ยวกับสภาพสังคม แนวคิด และพฤติกรรมของคนในยุคพุทธกาลอย่างชัดเจน

ในยุคที่พระพุทธเจ้าเป็นที่เคารพนับถือของมหาชน ไม่ว่าจะเป็นพระมหากษัตริย์

เศรษฐกิจ คหบดี หรือปวงชนทั่วไป การที่ยังคงมีบุคคลเช่น อักโกสกพราหมณ์ ที่กล่าวคำคำต่อพระพุทเจ้า สะท้อนให้เห็นถึงสภาพสังคมที่มีการแสดงออกทางวาจาที่ไม่เกรงกลัวอำนาจหรือสถานะทางสังคม นี่เป็นหลักฐานสำคัญที่บ่งบอกว่า แม้แต่ในยุคนี้ที่พระพุทเจ้าเป็นที่นับถืออย่างสูง ก็ยังคงมีความขัดแย้งและการแสดงออกทางความคิดเห็นที่รุนแรง ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นในทุกยุคสมัย

นอกจากนี้ การบันทึกเหตุการณ์นี้ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาไม่ได้เพียงแค่แสดงให้เห็นถึงลักษณะของการคำต่อหรือความขัดแย้งในสมัยนั้น แต่ยังเปิดโอกาสให้เราได้ศึกษาและทำความเข้าใจถึงวิธีการที่พระพุทเจ้ารับมือกับสถานการณ์เหล่านี้ แนวทางของพระพุทเจ้าในการตอบโต้คำคำด้วยสติ ปัญญา และความเมตตา กลายเป็นบทเรียนที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในยุคปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

นอกจากนั้นพระสูตรที่ชื่อว่า “อักโกสกสูตร” กล่าวถึง หลักฐานทางประวัติศาสตร์ ดังนี้

1. สะท้อนสภาพสังคมและความขัดแย้งระหว่างศาสนาในยุคพุทธกาล อักโกสกสูตรแสดงให้เห็นว่าช่วงพุทธกาลนั้นเป็นยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงทางความเชื่ออย่างสำคัญ โดยการที่พราหมณ์ในสายตระกูล เช่น อักโกสกการทวาชพราหมณ์ มีความโกรธเคืองที่ญาติออกบวชในพระพุทธศาสนา สะท้อนความตึงเครียดระหว่างระบบวรรณะเก่า (พราหมณ์) กับแนวคิดใหม่ในพระพุทธศาสนา ซึ่งเสนอความเสมอภาคและเปิดโอกาสให้ทุกคนชั้นเข้าถึงธรรมได้โดยไม่ยึดติดชาติ ตระกูล หรือวรรณะ

2. บันทึกปฏิสัมพันธ์จริงระหว่างพระพุทเจ้ากับสังคมร่วมสมัย เหตุการณ์ในอักโกสกสูตรมิใช่เพียงการแสดงธรรม แต่เป็นภาพสะท้อนชีวิตจริงของพระพุทเจ้า ที่ไม่เพียงประทับอยู่ในวัดหรือป่า หากแต่ทรงมีปฏิสัมพันธ์กับผู้คนในสังคมหลากหลายชนชั้น ทั้งพราหมณ์ ชุนนาง และชาวบ้านทั่วไป โดยแสดงออกถึงพระเมตตาและปัญญาในการตอบสนองต่อวาจาและอารมณ์ของผู้อื่น ด้วยเหตุผล ความสุขุม และไม่ตอบโต้ด้วยโทสะ นี่คือภาพของผู้นำจิตวิญญาณที่สามารถโน้มนำศรัทธาจากความขัดแย้งสู่ความเข้าใจ

3. หลักฐานการเปลี่ยนผ่านจาก “ผู้โต้แย้ง” สู่ “สาวก” อักโกสกสูตรเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ถึง “กระบวนการกลับใจ” (Conversion Narrative) ของบุคคลที่ต่อต้านพระพุทเจ้าในตอนต้น แล้วภายหลังกลับมีศรัทธา ละทิ้งทิฐิมานะ และเข้าสู่เส้นทางแห่งธรรม โดยสุดท้ายอักโกสกพราหมณ์ได้บรรพชา และเจริญภาวนาจนบรรลุพระอรหันต์ จุดนี้แสดงถึงพลังของ “ธรรมวินัย” ในการเปลี่ยนแปลงบุคลิกภาพ และจิตใจของบุคคล ซึ่งเป็นข้อมูลประวัติศาสตร์เชิงคุณค่าที่สะท้อนบทบาทของพุทธศาสนาในสังคมโบราณ

หลักฐานการด่าในครั้งพุทธกาล

ในพระพุทธศาสนา เราสามารถพบหลักฐานของคำด่าทอและความขัดแย้งในสมัยพุทธกาลได้จากพระไตรปิฎก จากเหตุการณ์ต่างๆ รวมถึงในอักษกโกสสูตร ซึ่งเป็นหนึ่งในตัวอย่างที่สำคัญและสะท้อนถึงสภาพสังคมในยุคนั้น

1. สาเหตุของการเกิดวิวาทะและการด่าทอ

พระพุทธเจ้าได้อธิบายถึงสาเหตุของการเกิดความขัดแย้งหรือการวิวาทะ 3 ประการ เกิดจากความถือตัวหรือมานะที่มองว่า “เราเสมอเขา เราเลิศกว่าเขา หรือเราอ่อนด้อยกว่าเขา” ผู้นั้นจึงต้องวิวาทกันด้วยความถือตัวนั้น เป็นเหตุทำให้เกิดการทะเลาะ ก่อความบาดหมาง ก่อการวิวาท ก่อการมุ้งร้าย เพราะการถือตัว ความโกรธ ย่อมเกิดได้เพราะเหตุ ๑๐ อย่าง คือ

- 1) เพราะสำคัญว่า ผู้นี้ได้ทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เรา
- 2) เพราะสำคัญว่า ผู้นี้กำลังทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เรา
- 3) เพราะสำคัญว่า ผู้นี้ทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เรา
- 4) ผู้นี้ได้ทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่คนผู้เป็นที่รักที่ชอบพอของเรา
- 5) ผู้นี้กำลังทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่คนผู้เป็นที่รักที่ชอบพอของเรา
- 6) ผู้นี้จักทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่คนผู้เป็นที่รักที่ชอบพอของเรา
- 7) ผู้นี้ทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่คนผู้ไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่ชอบพอของเรา
- 8) ผู้นี้กำลังทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่คนผู้ไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่ชอบพอของเรา
- 9) ผู้นี้จักทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่คนผู้ไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่ชอบพอของเรา
- 10) ความโกรธเกิดขึ้นในฐานะอันไม่สมควร

เมื่อบุคคลมีทัศนคติแบบนี้ ย่อมทำให้เกิดการทะเลาะเบาะแว้ง ซึ่งมักมาจากการเปรียบเทียบตนเองกับผู้อื่น โดยมีความรู้สึกถึงความเหนือกว่า เสมอภาค หรือด้อยกว่า ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดการขัดแย้งและการด่าทอ

2. ประเภทของคำด่า

คำด่ามี ๒ ประเภท คือ (๑) คำด่าหยาบ (๒) คำด่าสุภาพ คำด่าหยาบ ได้แก่ แกเป็น อูฐ แกเป็นแพะ แกเป็นโค แกเป็นลา แกเป็นสัตว์ดิรัจฉาน แกเป็นสัตว์นรก แกไม่มีสุคติ หวังได้แต่ทุกข์เท่านั้น คำด่าที่เกี่ยวกับการร่วมประเวณี หรือคำด่าที่เกี่ยวกับอวัยวะของชายหญิง นี้จัดเป็นคำด่าหยาบ ส่วนคำด่าสุภาพ ได้แก่ ท่านเป็นบัณฑิต ท่านเป็นคนฉลาด ท่านเป็นนักปราชญ์ ท่านเป็นพหูสูตร ท่านเป็นธรรมกถึก ท่านไม่มีทุกข์ หวังได้แต่สุคติเท่านั้น นี้จัดเป็นคำด่าสุภาพ แต่น่าจะเป็นการด่า ทำนองเสียดสี หรือทำนองประชดประชันด้วยถ้อยคำสุภาพ หลักฐานการ

คำที่ปรากฏในคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา แม้ในอรรถกถาสสูตร ไม่ได้ระบุเอาไว้ว่า พราหมณ์ด่าพระพุทธเจ้าเช่นไร แต่คำด่า ที่ผู้คนในอินเดียโบราณมักนิยมนำพระพุทธเจ้าว่า สมณะโล้นบ้าง แก่เป็นอูฐ แก่เป็นแพะ แก่เป็นโค แก่เป็นลา แก่เป็นสัตว์ดิรัจฉาน แก่เป็นสัตว์นรก แก่ไม่มีสுகุติหวังได้แต่ทุกคืนเท่านั้น คำด่าที่เกี่ยวกับการร่วมประเวณี หรือคำด่าที่เกี่ยวกับอวัยวะของชายหญิงบ้าง

3. โทษของการด่าทอ

การด่าทอเป็นพฤติกรรมที่ส่งผลกระทบทั้งภายในและภายนอกของบุคคล โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านจิตใจและสุขภาพจิต การแสดงออกด้วยความโกรธหรือถ้อยคำรุนแรงสามารถกระตุ้นอารมณ์ลบและความเครียดในตัวผู้กระทำเอง ซึ่งอาจนำไปสู่ปัญหาสุขภาพจิตในระยะยาว

1) ผลกระทบทางอารมณ์และจิตใจ การด่าทอผู้อื่นไม่เพียงแต่ทำร้ายจิตใจของผู้ถูกกระทำ แต่ยังส่งผลย้อนกลับต่อผู้กระทำเอง โดยเฉพาะในด้านอารมณ์และจิตใจ การแสดงออกด้วยความโกรธหรือถ้อยคำรุนแรงสามารถกระตุ้นอารมณ์ลบและความเครียดในตัวผู้กระทำเอง ซึ่งอาจนำไปสู่ปัญหาสุขภาพจิตในระยะยาว

2) การสะสมของความโกรธและพยาบาท ความโกรธและความพยาบาทที่ไม่ได้รับการจัดการอย่างเหมาะสมสามารถสะสมและกลายเป็นความเครียดเรื้อรัง ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อระบบภูมิคุ้มกันของร่างกาย ทำให้เสี่ยงต่อการเจ็บป่วยทางกายมากขึ้น

3) การบั่นทอนสุขภาพจิตระยะยาว การเก็บสะสมความโกรธและความเครียดจากการด่าทอสามารถนำไปสู่ภาวะซึมเศร้า วิตกกังวล และปัญหาสุขภาพจิตอื่น ๆ ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อการใช้ชีวิตประจำวันและความสัมพันธ์กับผู้อื่น

4) ผลกระทบต่อความสัมพันธ์ทางสังคม การด่าทอและใช้ถ้อยคำรุนแรงสามารถทำลายความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และสร้างภาพลักษณ์ที่ไม่ดีในสายตาของผู้อื่น ซึ่งอาจนำไปสู่การถูกหลีกเลียงหรือโดดเดี่ยวทางสังคม

5) ผลกระทบทางกฎหมาย การด่าทอผู้อื่นอาจเข้าข่ายความผิดทางกฎหมาย เช่น การดูหมิ่นซึ่งหน้า ตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 393 ซึ่งเป็นลหุโทษ และอาจนำไปสู่การถูกฟ้องร้องหรือถูกลงโทษทางกฎหมาย

6) ผลกระทบต่อสุขภาพจิตของผู้ถูกกระทำ ผู้ที่ถูกด่าทอหรือถูกดูหมิ่นอาจเกิดความรู้สึกต่ำต้อย สูญเสียความมั่นใจในตนเอง และอาจนำไปสู่ภาวะซึมเศร้า วิตกกังวล หรือความเครียดสะสม โดยเฉพาะหากการด่าทอเกิดขึ้นในที่สาธารณะหรือสถานที่ทำงาน

4. ผลกระทบทางสุขภาพจิต

1) การสะสมความเครียดและความรู้สึกผิด การด่าทอหรือทำร้ายจิตใจผู้อื่นอาจทำให้ผู้กระทำรู้สึกผิดหรือไม่สบายใจ ซึ่งความรู้สึกนี้อาจสะสมเป็นความเครียดเรื้อรัง และหากไม่มีการแก้ไขหรือการขอโทษ ก็อาจส่งผลให้บุคคลตกอยู่ในภาวะจิตใจที่ไม่สงบสุข

2) ความรู้สึกไม่มั่นคงและสูญเสียความมั่นใจในตนเอง ผู้ที่ถูกด่าทออาจสูญเสียความมั่นใจในตนเอง และรู้สึกไม่มั่นคงในความสามารถของตนเอง โดยเฉพาะในกรณีที่การด่าเกิดขึ้นในสถานที่สาธารณะหรือเป็นการด่าทอในสถานการณ์ที่มีผู้คนมากมาย

5. การวิเคราะห์การนำหลักการของพระพุทธเจ้ามาใช้

พระพุทธเจ้าทรงสอนวิธีการจัดการกับคำด่าทอและความโกรธด้วยปัญญาและความสงบใจ ซึ่งในปัจจุบัน เราสามารถนำคำสอนเหล่านี้มาปรับใช้กับสถานการณ์ในสื่อโซเชียลได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1) การจัดการกับคำด่าทอในโซเชียลมีเดีย ในยุคที่การสื่อสารผ่านโซเชียลมีเดียเป็นสิ่งที่รวดเร็วและเข้าถึงได้ง่าย การที่เราจะได้รับคำวิจารณ์หรือคำด่าทอเป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงได้ยาก อย่างไรก็ตาม การตอบโต้ด้วยความโกรธหรือการด่าทอกลับ มักจะนำไปสู่ความขัดแย้งที่ไม่สิ้นสุดและความทุกข์ในใจของเราเอง

พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในอภิกโกสกสูตรว่า เมื่อมีคนด่าทอเรา ถ้าเราไม่รับเอาคำด่านั้น ความโกรธและอารมณ์ลบของเราก็จะกลับไปที่เราเอง เหมือนกับการให้ของขวัญที่คนรับไม่รับ ของขวัญนั้นก็ยังคงอยู่กับผู้ให้ ซึ่งหมายความว่า การไม่รับเอาคำด่าทอและไม่ตอบโต้ด้วยความโกรธ จะทำให้เราสามารถรักษาความสงบและความสุขในใจได้

2) การประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน เมื่อต้องเผชิญกับคำพูดรุนแรงหรือคำด่าทอบนโซเชียลมีเดีย การใช้ปัญญาในการพิจารณาและไม่ยึดติดกับอารมณ์เป็นสิ่งสำคัญ การคิดพิจารณาอย่างรอบคอบว่า คำพูดเหล่านั้นมีความจริงแค่ไหน และเราควรตอบสนองอย่างไรให้เกิดประโยชน์สูงสุด จะช่วยให้เราไม่ตกเป็นทาสของอารมณ์ลบ การไม่ตอบโต้ด้วยความโกรธไม่เพียงแต่จะทำให้เรารักษาความสงบในใจได้ แต่ยังเป็นการแสดงถึงความมีสติและปัญญา ซึ่งสามารถเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับผู้อื่นในสังคม เมื่อเราไม่ยึดติดกับคำพูดที่เป็นลบและไม่ตอบโต้ด้วยอารมณ์ เราก็สามารถปกป้องสภาพจิตใจของเราเองได้ และยังสามารถส่งเสริมให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ลดความขัดแย้งและความเกลียดชังในสังคม

3) การสอนและการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน การน้อมนำคำสอนในอภิกโกสกสูตรมาปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ไม่ใช่เพียงแต่จะช่วยให้การจัดการกับคำพูดรุนแรงในโซเชียลมีเดียเท่านั้น แต่ยังเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตที่นำไปสู่ความสุขและความสงบที่แท้จริง การฝึกฝนใจให้ไม่

ยึดติดกับคำพูดลบและการใช้ปัญญาในการพิจารณา จะช่วยเสริมสร้างสังคมที่มีความเมตตาและกรุณาต่อกันมากขึ้น การปฏิบัติตามคำสอนในอภิกโกสกสูตรเป็นการนำปัญญาและความสงบมาใช้ในการจัดการกับคำพูดรุนแรงในสื่อโซเชียล ซึ่งไม่เพียงแต่ช่วยปกป้องจิตใจของเราเอง แต่ยังช่วยส่งเสริมความสงบสุขในสังคมอีกด้วย

องค์ความรู้จากการวิจัย

การศึกษาวิเคราะห์ อภิกโกสกสูตร เผยให้เห็นองค์ความรู้สำคัญในเชิงพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการจัดการถ้อยคำลบและความโกรธด้วยปัญญา ซึ่งสามารถสรุปองค์ความรู้จากการวิจัยได้ดังนี้

1. หลักธรรมที่ใช้ในการจัดการคำด่า พระพุทธเจ้าทรงใช้หลักธรรมหลายประการในการตอบสนองต่อถ้อยคำหยาบคาย ได้แก่ สติ (ความรู้ตัว), วิริยะ (ความเพียรในการไม่ตอบโต้), เมตตา (ความปรารถนาดีแม้ถูกกระทำ) และปัญญา (ความเข้าใจตามความเป็นจริง) ซึ่งเป็นพื้นฐานของการตอบโต้ด้วยความสงบ และไม่ถูกครอบงำด้วยโทสะ

2. กระบวนการตอบสนองเชิง พุทธพระพุทเจ้าทรงเลือกใช้ “ความนิ่งสงบอย่างมีเหตุผล” และการอธิบายด้วยอุปมาอุปไมยเพื่อแสดงให้เห็นถึงประโยชน์ของการยึดติดในถ้อยคำลบ ตัวอย่างคือ การอุปมาเปรียบคำด่ากับของขี้ขี้ที่ผู้ไม่รับ ย่อมตกอยู่กับผู้ให้ ซึ่งสะท้อนการปล่อยวางและการไม่รับอารมณ์จากผู้อื่นมาเป็นของตน

3. บทบาทของอภิกโกสกสูตรในบริบทสังคมร่วมสมัยสูตรนี้สามารถประยุกต์ใช้ในการสร้างวัฒนธรรมการสื่อสารที่สร้างสรรค์ โดยเฉพาะในสังคมยุคดิจิทัล ซึ่งมักเกิดการสื่อสารด้วยถ้อยคำรุนแรง การนำหลักการในสูตรนี้มาใช้ช่วยส่งเสริม “วาจาสุจริต” และ “สัมมาวาจา” ที่เป็นหนึ่งในองค์มรรคมีองค์แปด

4. การพัฒนาแนวทางการอยู่ร่วมกันอย่างสงบ อภิกโกสกสูตรมีคุณูปการต่อการพัฒนากระบวนการอยู่ร่วมกันอย่างสงบ ผ่านการส่งเสริมการให้อภัย การลดอัตตา และการเข้าใจความโกรธเป็นเพียงอารมณ์ชั่วครวญ ไม่ใช่ตัวตนที่แท้จริง การฝึกฝนแนวทางนี้จึงเอื้อต่อการสร้างสัมพันธภาพที่ดีในระดับบุคคล ชุมชน และสังคม

บทสรุป

อภิกโกสกสูตร เป็นพระสูตรที่ให้ข้อคิดเชิงลึกเกี่ยวกับแนวทางการรับมือกับวาจาหยาบคายหรือคำพูดรุนแรง ทั้งในการดำเนินชีวิตประจำวันและในบริบทสื่อสังคมออนไลน์ (social media) ที่มักมีการสื่อสารโดยปราศจากการไตร่ตรองอย่างรอบคอบ การที่บุคคลเผชิญ

กับถ้อยคำตำหนิหรือคำพูดที่ไม่เหมาะสม หากสามารถระงับอารมณ์ มิได้ตอบโต้ด้วยโทสะ แต่ใช้สติและปัญญาในการพิจารณาให้รอบด้านก่อนจะตอบสนอง ย่อมสามารถลดความขัดแย้งและธำรงรักษาความสงบเย็นทางจิตใจไว้ได้ พระพุทธองค์ทรงแสดงให้เห็นถึง พลังของความไม่ตอบโต้ด้วยความโกรธ แต่เลือกใช้ ปัญญาและความสงบสติ เป็นเครื่องมือในการจัดการกับความขัดแย้ง ซึ่งเป็นแนวทางที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการสร้างความเข้าใจและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคม

จากการศึกษาวิเคราะห์ อักโกสกสูตร พบว่าหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะแนวทางที่พระพุทธเจ้าใช้ในการตอบสนองต่อถ้อยคำหยาบคายและการตำหนิ เป็นแนวทางที่มีคุณค่าและสามารถประยุกต์ใช้ได้เหมาะสมในสังคมปัจจุบัน พระพุทธเจ้าทรงแสดงให้เห็นถึงพลังของการตอบโต้ด้วยสติ เมตตา และปัญญา อันเป็นการแสดงออกถึงความเข้าใจในธรรมชาติของอารมณ์ ความยึดมั่นถือมั่น และความขัดแย้ง

อักโกสกสูตร ไม่เพียงนำเสนอรูปแบบการจัดการกับคำตำหนิในเชิงปฏิบัติ หากยังสะท้อนหลักการพื้นฐานของพุทธจริยศาสตร์ที่มุ่งเน้นการไม่เบียดเบียน (อหิงสา) การให้อภัย และการสร้างสันติภายในตนเองและในสังคม การศึกษานี้จึงชี้ให้เห็นว่า การรับมือกับถ้อยคำลบอย่างมีสติและปัญญา มิใช่เพียงแนวทางทางศีลธรรมเท่านั้น แต่ยังเป็นกลยุทธ์เชิงสังคมที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้หลายมิติ ทั้งในการสื่อสารระหว่างบุคคล การสร้างวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกัน และการลดทอนความขัดแย้งในสังคมร่วมสมัย โดยเฉพาะในยุคที่ถ้อยคำรุนแรงแพร่กระจายอย่างรวดเร็วในสื่อดิจิทัล

บรรณานุกรม

- มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุธวิทยาลัย. (2540). **พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุธวิทยาลัย**. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุธวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2545). **แนวทางชีวิตที่ดีงาม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2555). **พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุง)**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พิเชฐ ทังโต. (2558). การบริหารความขัดแย้งในองค์กรด้วยพุทธวิธี. **วารสารมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**, 2 (เนื่องในโอกาสเฉลิมฉลองวันวิสาขบูชาโลก).
- สมเด็จพระญาณสังวร. (2519). **สันโดษ กรรม อักโกสกสูตร**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์.

- ศิริินภา กิจกุลนำชัย. (2566). การวิเคราะห์เรื่องความโกรธที่ปรากฏในนิบาตชาดก. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง. (2560). วาทกรรมความรุนแรงในโลกออนไลน์: ผลกระทบและแนวทางการจัดการ. วารสารนิเทศศาสตร์, 35(2), 45-60.
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (2553). ธรรมะนอกธรรมาสน์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน.